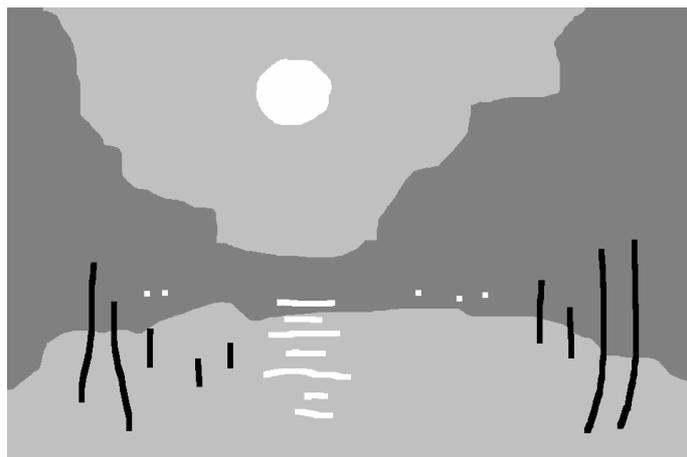

คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา กับการประยุกต์ใช้ในทางชีวจริยธรรม

สมภาร พรหมทา

ประเด็นที่เราจะพิจารณากันในบทความนี้คือ พระพุทธศาสนาของเรื่อง “แก่นสาร” หรือ “คุณค่า” ของชีวิตมนุษย์อย่างไร เพื่อให้เข้าใจว่าอะไรคือสาระสำคัญของประเด็นนี้ชัดขึ้น ผู้วิจัยขอเกริ่นสั้นๆ ดังนี้ว่า ปัจจุบันงานวิจัยทางด้านชีววิทยาและการแพทย์ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการคัดเลือกรหัสพันธุกรรมของมนุษย์ในระดับลึก เช่น การคัดเลือกรหัสพันธุกรรม ปรัชญาการณีนี้อาจก่อให้เกิดคำถามว่างานศึกษาค้นคว้าหรือทดลองเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในระดับลึกเช่นนี้เป็นสิ่งที่สังคมควรอนุญาตให้ทำ

ได้หรือไม่ มีผู้เสนอความคิดว่าก่อนที่สังคมจะตอบว่าอย่างไรได้นั้นเราจะต้องถามกันเป็นเบื้องต้นว่าการกระทำเช่นนี้แม้จะเกิดจากความปรารถนาดีที่ยังอาจถือว่าเป็นเรื่องผิดจริยธรรมหรือไม่ ถ้าเราตอบคำถามนี้ได้ เราก็จะตอบได้ว่าสังคมควรอนุญาตสิ่งนี้หรือไม่ มีผู้เสนอความคิดว่าการศึกษาวินิจฉัยเพื่อเปลี่ยนแปลงมนุษย์ในระดับลึกนั้นเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม ไม่ว่าจะเกิดจากแรงจูงใจ

เช่นใดก็ตาม เพราะชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเอง คุณค่าที่ว่านี่ก็คือคุณค่าที่จะเป็นอย่างไร หรือเป็นอย่างไรที่ธรรมชาติสร้างไว้ หรือเป็นอย่างไรที่พระเจ้าได้ทรงออกแบบไว้ การศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ผิดเพราะก้าวล่วงคุณค่านั้น หรือผิดเพราะเป็นการแสดงความไม่เคารพในคุณค่าของชีวิตนั้น โดยทั่วไปผู้ที่คิดเห็นไปในทางนี้ในโลกตะวันตกนั้นมักได้แก่ผู้ที่เชื่อถือคริสต์ศาสนา สำนักวาติกันนั้นมีมติชัดเจนว่าการศึกษาดทดลองที่เป็นไปเพื่อเปลี่ยนแปลงมนุษย์ในระดับลึกเช่นระดับพันธุกรรม หรือเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดชีวิตที่ไม่เป็นไปตามวิถีทางของพระเจ้า (หรือของธรรมชาติ) เช่นการโคลนมนุษย์ ต้องถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม เหตุผลหลักๆ ของสำนักวาติกันก็คือเหตุผลเรื่องการไม่เคารพในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่ได้กล่าวมาแล้ว จากที่กล่าวมานี้เราจะเห็นว่าทัศนะที่ว่าคุณค่าหรือแก่นสารของความเป็นมนุษย์มีหรือไม่ หากมีสิ่งนั้นคืออะไร จะเป็นรากฐานโดยตรงของทัศนะทางชีวจริยศาสตร์ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ดังนั้นเราจึงต้องพิจารณาปัญหาจากแง่มุมของพระพุทธศาสนา ก่อนเมื่อเรากำลังจะก้าวไปศึกษาว่าพระพุทธศาสนามีทัศนะทางชีวจริยศาสตร์อย่างไรต่อไป

เราจะพิจารณาทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ (๑) ส่วนแรกจะพิจารณาว่าสิ่งที่เรียกว่าแก่นสารหรือคุณค่าของชีวิตนั้นพระพุทธศาสนาถือว่ามีอยู่หรือไม่ ถ้ามีสิ่งนั้นคืออะไร ถ้าไม่มี ทำไมพระพุทธศาสนาจึงคิดเช่นนั้น (๒) ส่วนที่สองเราจะพิจารณาว่าในกรณีที่พระพุทธศาสนายอมรับว่ามีคุณค่าของชีวิต คุณค่าที่ว่านั้นสามารถถูกก้าวก่ายได้ในกรณีเช่นใดบ้างหรือไม่ การศึกษาวิจัยในทางชีววิทยาและการแพทย์เพื่อเปลี่ยนแปลงมนุษย์อย่างลึกซึ้งนั้นจะถือว่าเป็นการไม่เคารพคุณค่าของชีวิตหรือไม่

แก่นสารของชีวิตมีหรือไม่ ถ้ามีคืออะไร

เราจะเริ่มกันที่เรื่องแรก เนื่องจากคำว่าคุณค่านั้นมีความหมายกว้างและไม่ชัดเจน ผู้วิจัยคิดว่าเราสมควรที่จะตกลงกันในเบื้องต้นนี้เสียก่อนว่าจะใช้คำนี้ในความหมายใด ในที่นี้เราจะกล่าวถึงคุณค่าในความหมายว่า (ก) แก่นสารที่มีอยู่บางอย่าง (Existing Essence) ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับการกำหนดของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างนั้นโดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีคนรับรู้หรือไม่ (ข) แก่นสารที่ว่านั้นเป็นสิ่งที่สูงส่ง ต้งาม ในตัวเอง (Being Exalted in Itself) โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีคนให้ค่าหรือไม่ จากความหมายนี้ จะเห็นว่าบางอย่างที่เราคิดว่ามีค่าอาจจะไม่ได้มีค่าตามนิยามข้างต้น เช่นทองคำนั้นมีค่าเพราะมนุษย์กำหนด จริงอยู่ที่ค่าดังกล่าวมาจากแก่นสารบางอย่างของทองอันได้แก่ความเป็นของหายาก แต่ความเป็นของหายากนั้นก็ไม่ได้มีนัยของการเป็นสิ่งสูงส่งต้งาม ผิดกับคนดีที่มีคุณสมบัติครบทั้งสองประการคือคนดีมีแก่นสารบางอย่างในตัวคือความดี (เช่นความเมตตา ความเสียสละ โดยไม่หวังผลตอบแทนหรือชื่อเสียง) และแก่นสารที่ว่านั้นเป็นสิ่งที่สูงส่งในตัวมันเอง คนดีอาจเหมือนทองคำคือหายาก แต่ความหายากของคนดีก็ต่างจากความหายากของทองตรงที่ความหายากในคนดีนั้นมีคุณสมบัติในแง่ที่เป็นสิ่งสูงส่งต้งาม ซึ่งความหายากในทองไม่ได้มีสิ่งนี้ (เราอาจเข้าใจความแตกต่างระหว่างความหายากของทองกับคนดีได้เช่นว่า ความหายากของทองนั้นไม่เกี่ยวกับการทำให้โลกนี้ดีขึ้น แต่ความหายากของคนดีนั้นเกี่ยวข้องหมายความว่าการมีคนดีทำให้โลกดีขึ้น แต่ทองไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความหายากประเภทที่เกี่ยวกับการทำให้โลกนี้ดีขึ้นเราจึงถือว่เป็นสิ่งที่สูงส่งต้งามในตัวมันเอง)

มีผู้เข้าใจว่าพระพุทธศาสนาไม่สอนว่าชีวิตมนุษย์มีแก่นสาร โดยอ้างหลักฐานที่สำคัญๆ เช่นอนัตตาและสุญญตาสันับสนุนความเข้าใจที่ว่านั้น โดยความหมายของคำ อนัตตาแปลว่าปราศจากแก่นสาร (Non-Substantial) ส่วนสุญญตาก็แปลว่าว่างเปล่าจากแก่นสาร (Empty of Substance) ดังนั้นการที่มีผู้เข้าใจเช่นนั้นต้องนับว่เป็นเรื่องที่ดูเหมือนจะสอดคล้องกับหลักฐานในพระพุทธศาสนา จะอย่างไรก็ตาม คำว่าแก่นสารที่เรากำลังพิจารณากันในขณะนี้ผู้วิจัยคิดว่ามีความหมายกว้างกว่าที่ผู้เข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาข้างต้นกล่าวถึง แก่นสารนั้นอาจมีได้อย่างน้อยสองอย่างคือ “แก่นสารทางกายภาพ” (Physical Substance) กับ “แก่นสารอันเป็นนามธรรม” (Abstract Substance) แก่นสารทางกายภาพนั้นผู้วิจัยหมายถึงแก่นสารในความหมายของเนื้อหนังตัวตน หลักอนัตตาและสุญญตาในพระพุทธศาสนานั้นผู้วิจัยเข้าใจว่ปฏิเสธแก่นสารในความหมายนี้เท่านั้น สิ่งที่เรียกว่าอัตตา หรืออาคมัน หรือชีวะ หรือ Soul นั้นหากใช้ในความหมายของสิ่งที่เป็นตัวตน หรือสิ่งที่มีเนื้อหนัง ไม่ว่เนื้อหนังนั้นจะปรากฏแก่ประสาทสัมผัสของมนุษย์หรือไม่ ผู้วิจัยก็จัดให้อยู่ในกลุ่มของแก่นสารทางกายภาพที่ว่านี้เช่นกัน ยังมีแก่นสารอีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่เนื้อหนังหรือเป็นตัวตน แต่หมายถึงความเปี่ยมเต็มสมบูรณ์ในแง่ใดแง่หนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น เด็กสองคนถูกเลี้ยงดูใน

สภาพแวดล้อมที่ต่างกัน คนแรกเป็นลูกเศรษฐี ไม่ต้องทำงาน มีคนรับใช้ ชีวิตของเด็กคนนี้ไม่เคยต้องลงแรงอะไรเลย แต่ก็มีทุกสิ่งที่ต้องการเพราะความร่ำรวยของพ่อแม่ ส่วนเด็กอีกคนเกิดในครอบครัวยากจน เป็นคนขยัน รู้ชีวิต อะไรก็ตามแต่ที่เด็กคนนี้พอมีเช่นเงินค่าขนมที่โรงเรียนล้วนมาจากแรงของตนทั้งสิ้น เด็กคนแรกนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีชีวิตที่ถ่วงเปล่า แต่เด็กคนหลังมีชีวิตที่เป็นแก่นสาร แก่นสารในที่นี้ได้แก่ความเปี่ยมเต็มสมบูรณ์ในระดับที่เด็กสามารถกระทำได้ ผู้วิจัยคิดว่าพระพุทธศาสนาแม้จะปฏิเสธแก่นสารแบบแรก แต่ก็ไม่ปฏิเสธแก่นสารแบบหลังนี้ คำสอนบางอย่างในพระพุทธศาสนาเช่นคำสอนเรื่องบารมีก็มีความหมายส่อไปในทำนองที่ว่าพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีแก่นสารที่เรียกว่าความเปี่ยมเต็ม (Fulfillment) นอกจากจะสอนว่ามี พระพุทธศาสนายังสอนต่อไปด้วยว่าแก่นสารประเภทนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์พึงแสวงหา

เราอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา แก่นสารมีสองแบบ แบบแรกเป็นคุณสมบัติของสิ่งของ (Thing) แบบที่สองเป็นคุณสมบัติของการกระทำ (Action) เราจะใช้กรอบการจำแนกนี้พิจารณาว่า ในท้ายที่สุดแล้วพระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตมนุษย์มีแก่นสารหรือคุณค่าอะไรหรือไม่ หากมีสิ่งนั้นคืออะไร ในแง่สิ่งของ ชีวิตมนุษย์พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการประกอบกันเข้าขององค์ประกอบห้าส่วนที่เรียกว่าขันธห้า ขันธห้านี้พระพุทธองค์ตรัสว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใชตัวตน พิจารณาจากสิ่งที่กล่าวมานี้ดูเหมือนว่าชีวิตมนุษย์ในแง่ที่เป็นสิ่งของนั้นดูจะไม่น่ามีแก่นสารอะไร จะอย่างไรก็ตาม การพิจารณาแล้วสรุปเช่นนี้น่าจะเป็นการรวบรัดจนเกินไป มีคำสอนบางส่วนในพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยคิดว่าเมื่อใช้พิจารณาร่วมกับคำสอนเรื่องขันธห้าและไตรลักษณ์แล้วจะช่วยให้เรามีความรอบคอบรอบด้านในการพิจารณาคุณค่าของชีวิตในแง่ที่เป็นสิ่งของมากขึ้น

หลักธรรมที่เราจะนำมาพิจารณาร่วมนี้จะต่างจากหลักธรรมอย่างเช่นขันธห้า ไตรลักษณ์ ตรงที่ไม่ใช่หลักธรรมที่มีเนื้อหาตรงไปตรงมา ต้องตีความ หรืออธิบายเพิ่มเติมโดยโยงไปหาหลักธรรมอื่นๆ เช่น มีพระพุทธวจนะตรัสว่า “การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ได้มาอย่างยากเย็น” (กัจจโณ มนุสฺสสปฏิลาโห) (ขุ. ธ. ๒๕/๒๔) ข้อความในพระไตรปิฎกบางแห่ง (ม. ชุ. ๑๔/๔๘๑) ก็กล่าวถึงรายละเอียดว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงสอนว่าการเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นยากลำบาก ดังข้อความต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย มีคนโยนท่อนที่เป็นบ่วงลงไปในมหาสมุทร ท่อนนั้นถูกลมตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันตก ถูกลมตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันออก ถูกลมเหนือพัดไปทางทิศใต้ ถูกลมใต้พัดไปทางทิศเหนือ มีเต้าตาบอดตัวหนึ่งอยู่ในมหาสมุทรนั้น ล่องไปร้อยปีเต้าตัวนั้นจึงจะผุดขึ้นมาเหนือน้ำครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอคิดว่าอย่างไร เต้าตาบอดตัวนั้นจะเอาคอสวมเข้าที่ท่อนนั้นได้บ้างไหม”

“ซื่อนั้นเป็นไปไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า ถ้าจะเป็นไปได้ก็คงต้องใช้เวลานานยาวนานมาก พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย แต่การที่เต้าตาบอดตัวนั้นจะเอาคอสวมเข้าที่ท่อนนั้นได้ก็ยิ่งจะเร็วกว่าการที่คนชั่วทำบาปตกนรกแล้วจะกลับมาเกิดเป็นคนอีก เพราะอะไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนชั่วไม่ประพฤติดุกรรม ไม่ประพฤตีสงบ ไม่ทำกุศล ไม่ทำบุญ มีแต่ข่มเหงกันเอง มีแต่เบียดเบียนผู้อื่นแฉะ”

ข้อความข้างต้นนี้บอกเราว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่าโอกาสที่เราจะได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นยากเสียยิ่งกว่าการที่เต้าตาบอดที่ร้อยปีจะโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำจะโชคดีเอาหัวสวมเข้ากับท่อนที่มีลักษณะเป็นวงกลมๆ เล็กๆ ภายใน

มหาสมุทรที่กว้างใหญ่ไพศาลและเต็มไปด้วยคลื่นลมที่กระโชกพัดให้ทุนั้นซัดไปมาไม่อยู่กับที่ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะโดยธรรมชาติพื้นฐานนั้นมนุษย์มีแนวโน้มที่จะตั้งไปในทางความชั่วมากกว่าความดี (ตัวอย่างง่ายๆก็เช่นคนเราเวลาที่ต้องทำความดีเช่นขยันอ่านหนังสือมักต้องรู้สึกฝืน แต่เวลาที่ทำความชั่วเช่นไม่อ่านหนังสือแต่นอนดูโทรทัศน์เราจะไม่รู้สึกรู้ว่าฝืน) ดีชั่วในที่นี้นิยามจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือจากกล่าวให้เข้าใจง่ายว่าหมายถึงการกระทำที่เป็นไปตามปัญญา ส่วนชั่วนั้นคือการกระทำที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส พระพุทธศาสนาวิเคราะห์ว่าโดยพื้นฐานทั่วไป มนุษย์มีแนวโน้มที่จะทำตามกิเลส มากกว่าปัญญา ดังนั้นเวลาที่ทำตามปัญญาเราจะรู้สึกฝืน แต่เวลาที่ทำตามกิเลสเราจะไม่รู้สึกเช่นนั้น) เพราะธรรมชาติพื้นฐานที่ว่านี้ คนส่วนใหญ่จึงทำความชั่วมากกว่าทำความดี เมื่อทำความชั่วก็จะได้รับผลคือต้องไปเกิดในอบายภูมิต่างๆเช่นนรก สรูปคือคนในโลกนั้นหลังจากตายแล้วจะได้มาเกิดเป็นคนอีกนั้นเป็นจำนวนน้อยมาก การที่เราได้เกิดมาเป็นคนในชาตินี้จึงถือว่าเป็นโอกาสที่ดีงามมาก การมองชีวิตว่าเป็นโอกาสที่ดีงามเช่นนี้อาจนำไปสู่การตีความว่าชีวิตนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองได้

เมื่อพิจารณาทัศนะข้างต้นเข้ากับเรื่องขันธห้าและไตรลักษณ์ จะทำให้เรามองเห็นภาพของชีวิตตามทัศนะของพระพุทธศาสนาได้ว่า จริงที่ว่าชีวิตนี้ประกอบขึ้นจากส่วนประกอบห้าอย่างที่ไม่จีรังยั่งยืนและไม่มีแก่นสารที่ถาวร แต่ชีวิตนี้ก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในความหมายอย่างน้อยสองอย่างคือ (๑) ชีวิตนี้เป็นโอกาสอันงดงามซึ่งโอกาสที่ว่าเป็นผลมาจากความดีที่ได้กระทำมาในอดีตชาติ (๒) โอกาสอันงดงามที่ว่าเป็นพื้นฐานของการแสวงหาหรือสร้างความเป็นเยี่ยมเต็มให้แก่ชีวิต เราอาจใช้ชีวิตของพระพุทธองค์เองเพื่ออธิบายความหมายสองอย่างของชีวิตข้างต้น พระพุทธองค์นั้นในแง่ที่ทรงเป็นมนุษย์ก็เหมือนคนทั่วไปคือชีวิตของพระองค์ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบห้าอย่างที่ไม่จีรังยั่งยืน ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ในโลกเป็นเวลา ๘๐ ปี จากนั้นก็ทรงจากโลกนี้ไปเหมือนคนอื่น ๆ นี่คือปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาของขันธห้าที่ประกอบกันเข้าเป็นชีวิตของพระองค์ จะอย่างไรก็ตาม การที่ทรงเกิดมาเป็นมนุษย์ในชาตินี้ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ได้ทรงทำความดีมาในอดีตชาติ ความดีเหล่านั้นเป็นพื้นฐานของการที่ได้ทรงทำความดีมากมายในปัจจุบัน ภายในร่างกายที่ไม่จีรังยั่งยืนนั้น มีบางสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน สิ่งนี้บางครั้งทรงเรียกว่า “ธรรม” หรือ “ธรรมกาย” แม้จะมีความเห็นต่างกันในเชิงปรัชญาในหมู่นักคิดทางพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมาในการทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” หรือ “ธรรมกาย” นี้ แต่สิ่งที่ทุกฝ่ายจะเห็นเหมือนกันก็คือเห็นว่าสิ่งนี้เป็นผลของการใช้ชีวิตที่ไม่จีรังยั่งยืนนี้เอง “สร้าง” ขึ้น พิจารณาจากแง่ชีวิตนี้ก็มีคุณค่าตรงที่เราสามารถใช้มันสำหรับสร้างสิ่งที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นอมตะได้ พระธรรมในพระพุทธศาสนานั้นท่านกล่าวว่าเป็นอมตะ (อกาลโก-Timeless) พระธรรมนั้นแรกสุดหมายถึงคุณธรรม (Virtue) ที่ทรงสร้างขึ้นในพระองค์เองเช่นพระเมตตา พระปัญญา ต่อมาก็หมายถึงหลักการในการทำให้คุณธรรมเหล่านั้นปรากฏขึ้นในชีวิตของใครก็ได้ (Principles of Virtue Making) ความเป็นอมตะของพระธรรมก็สามารถอธิบายได้โดยสัมพันธ์กับความหมายทั้งสองนั้น

การวิเคราะห์คุณค่าของชีวิตที่กระทำมาข้างต้นนี้เป็นไปในทาง “ปรัชญา” (Philosophical) ยังมีวิธีการวิเคราะห์คุณค่าของชีวิตอีกแบบหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอเรียกการวิเคราะห์แบบนี้ว่าการวิเคราะห์ทาง “จิตวิทยา” (Psychological) คุณธรรมที่พระพุทธศาสนาสอนเช่นเมตตา กรุณา อหิงสา ปัญญา

เป็นต้นนั้นเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากกระบวนการคิดบนพื้นฐานของการวิเคราะห์ในเชิงจิตวิทยา เราจะพิจารณาเมตตาเป็นตัวอย่าง ถามว่าทำไมพระพุทธศาสนาจึงสอนว่าความเมตตาเป็นความดี มีนักปรัชญาตะวันตกบางคนคิดว่าคนเราสามารถเป็นคนดีได้โดยไม่จำเป็นต้องเมตตาใคร เช่นนักปรัชญาอเมริกันชื่อ Ayn Rand (ผู้แต่งหนังสือ *The Virtue of Selfishness*) ที่เสนอความคิดว่าความเห็นแก่ตัวก็เป็นคุณธรรมได้ ความเห็นแก่ตัวนั้นหมายถึงการที่เราคิดถึงแต่ตัวเอง ไม่คิดถึงผู้อื่น หรืออาจจะหมายถึงการคิดถึงตัวเองก่อนแล้วค่อยคิดถึงผู้อื่น แต่เมตตานั้นหมายถึงการคิดถึงผู้อื่นก่อนตนเอง หรือคิดถึงผู้อื่นไปพร้อมๆกับการคิดถึงตนเอง ในแง่นี้ความเห็นแก่ตัวก็ยืนอยู่ตรงกันข้ามกับความเมตตา เหตุผลที่ความเมตตาเป็นคุณธรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นก็คือเพราะพระพุทธศาสนาพิจารณาว่าความเมตตามีความหมายสอดคล้องถึงการเคารพในชีวิตของผู้อื่น ในแง่นี้พระพุทธศาสนาที่อาจวิจารณ์แนวคิดของนักปรัชญาคนที่เอ่ยถึงเมื่อสักครู่ว่า ความเห็นแก่ตัวในความหมายของการที่ต่างคนต่างก็ดูแลชีวิตตนให้ดีแล้วสังคมก็จะสงบสุขนั้นขาดมิติของการเคารพในชีวิตของผู้อื่นไป ดังนั้นในท้ายที่สุดแล้วหากความเห็นแก่ตัวจะเป็นคุณธรรมได้ คุณธรรมนั้นก็แค่เพียงคุณธรรมของ “ตัวฉัน” ไม่ใช่คุณธรรมของ “พวกเราทั้งหมด” อย่างเมตตาที่พระพุทธศาสนาสอน

ในพระสูตร (ล. มหา. ๑๙/๑๔๕๙-๖๒) บางครั้งเมื่อพระพุทธองค์จะทรงสอนหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความเคารพในชีวิตผู้อื่นเช่นศีลห้า จะทรงอธิบายเหตุผลว่าทำไมเราจึงควรเคารพในชีวิตของผู้อื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ‘ธรรมปริยายที่ควรน้อมเข้ามาในตน’ เป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ถ้าผู้ใดจะปลงเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นย่อมไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา อนึ่ง ถ้าเราจะปลงคนอื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับเราด้วยเช่นกัน สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา สิ่งนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา เราจะทำสิ่งนั้นกับผู้อื่นได้อย่างไร อริยสาวกนั้นเมื่อพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ตนเองย่อมงดเว้นจากปาณาติบาตด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากปาณาติบาตด้วย กล่าวสรรเสริญคุณแห่งการงดเว้นปาณาติบาตด้วย กายสมาจารของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้งสามส่วนอย่างนี้

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าผู้ใดจะถือเอาสิ่งของที่เรามีได้ให้ด้วยอาการขโมย ข้อนั้นย่อมไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา อนึ่ง ถ้าเราจะถือเอาสิ่งของที่มีผู้อื่นมิได้ให้ด้วยอาการขโมย ข้อนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับเราด้วยเช่นกัน สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา สิ่งนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา เราจะทำสิ่งนั้นกับผู้อื่นได้อย่างไร อริยสาวกนั้นเมื่อพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ตนเองย่อมงดเว้นจากอทินนาทานด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากอทินนาทานด้วย กล่าวสรรเสริญคุณแห่งการงดเว้นจากอทินนาทานด้วย กายสมาจารของอริยสาวกนั้น ย่อมบริสุทธิ์ทั้งสามส่วนอย่างนี้

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าผู้ใดจะมาล่วงละเมิดภริยาของเรา ข้อนั้นย่อมไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา อนึ่ง ถ้าเราไปล่วงละเมิดภริยาคนอื่น ข้อนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับเราด้วยเช่นกัน สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา สิ่งนั้นก็ย่อมจะไม่เป็นที่รักที่ขบใจสำหรับคนอื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่ขบใจของเรา เราจะทำสิ่งนั้นกับคนอื่นได้อย่างไร อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ตนเองย่อมงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารด้วย กล่าวสรรเสริญคุณแห่งการงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารด้วย กายสมาจารของอริยสาวกนั้น ย่อมบริสุทธิ์ทั้งสามส่วนอย่างนี้

พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ถ้าผู้ใดจะมาทำลายประโยชน์ของเราด้วยการกล่าวเท็จ ซ่อนนัยยอมไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา อนึ่ง ถ้าเราจะไปทำลายประโยชน์ของคนอื่นด้วยการกล่าวเท็จ ซ่อนนัยยอมจะไม่เป็นที่รักที่พอใจสำหรับเขาด้วยเช่นกัน สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ยอมจะไม่เป็นที่รักที่พอใจสำหรับผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา เราจะทำสิ่งนั้นกับผู้อื่นได้อย่างไร อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ตนเองย่อมงดเว้นจากมุสาวาทด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากมุสาวาทด้วย กล่าวสรรเสริญคุณแห่งการงดเว้นจากมุสาวาทด้วย วชิสมัจจารของอริยสาวกนั้น ย่อมบริสุทธิ์ทั้งสามส่วนอย่างนี้

ในพระพุทธวจนะข้างต้น พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักธรรมที่เรียกว่า “ธรรมปริยายที่ควรน้อมเข้ามาในตน” (อตุปปนายโก ธมฺมปริยาโย) หลักธรรมข้อนี้หากจะแปลเอาความหมายง่ายๆ ก็คือ “หลักการคิดถึงผู้อื่นโดยการคิดถึงตนเอง” ทรงสอนให้ผู้ฟังพิจารณาว่า เรื่องสี่เรื่องต่อไปนี้คือ การฆ่าหรือทำร้ายผู้อื่น การขโมยหรือฉ้อโกง ทรัพย์ผู้อื่น การล่วงละเมิดคู่ครองหรือคนอื่นเป็นที่รักของผู้อื่น และการกล่าวคำเท็จอันส่งผลให้ผู้อื่นเดือดร้อนเสียหาย (สี่เรื่องนี้ก็คือเนื้อหาของ ‘ศีลห้า’ สี่ข้อแรกนั่นเอง) ถ้ามีใครมาทำสิ่งเหล่านี้กับเรา เราจะชอบหรือไม่ ถ้าคำตอบคือเราไม่ชอบ การที่เราทำสิ่งเหล่านี้กับคนอื่นก็ต้องถือว่าไม่ถูกต้อง ไม่ถูกต้องเพราะสิ่งที่เราทำขัดแย้งกับสิ่งที่เราคิด หลักธรรมข้อนี้ของพระพุทธศาสนาคล้ายกับหลักจริยศาสตร์ของ Immanuel Kant และขงจื้อมาก นักปราชญ์สองท่านนี้เห็นว่าจริยธรรมคือความสอดคล้องกันระหว่างสิ่งที่เราคิดกับสิ่งที่เราทำ ถ้าเหตุผลในความคิดของเราเห็นว่า เมื่อมีใครมาทำสิ่งนี้กับเราแล้วเราไม่ชอบ ไม่ต้องการ การที่เราทำสิ่งเดียวกันนั้นกับผู้อื่นก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่เขาไม่ชอบ ไม่ต้องการด้วย การทำสิ่งนั้นแก่คนอื่นย่อมถือว่าผิดเพราะถ้าคนอื่นมาทำสิ่งเดียวกันกับเราเราย่อมจะบอกว่าผิดเช่นกัน

จะอย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาก็ต่างจากจาก Kant และขงจื้อตรงที่ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักการเอาตนไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นนั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงข้อเท็จจริงทางธรรมชาติอย่างหนึ่งเกี่ยวกับคน เป็นข้อเท็จจริงทางจิตวิทยาที่ว่า คนทุกคนต้องการมีชีวิตอยู่ (ชีวิตุกาโม) ไม่อยากตาย (อมริตุกาโม)ปรารถนาความสุข (สุขกาโม) เกลียดกลัวความทุกข์ (ทุกขปฏิฏโธ) ข้อเท็จจริงที่ว่านี้เองที่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเหตุผลที่ทำให้เราไม่สามารถที่จะทำร้ายคนอื่นได้ ข้อเท็จจริงทางธรรมชาติเกี่ยวกับชีวิตที่กล่าวมานี้ นักปรัชญาตะวันตกบางคนเช่น Jeremy Bentham ก็ใช้เป็นรากฐานของหลักจริยศาสตร์ของตน ต่างกันแต่นักปรัชญาท่านนี้ใช้ไปคนละทางกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น Bentham ใช้ข้อเท็จจริงนี้เพื่อเสนอหลักจริยศาสตร์ที่ว่า “สิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์คือความสุข” แต่พระพุทธศาสนาใช้ข้อเท็จจริงอันนี้เพื่อเสนอหลักจริยธรรมที่ว่า “เราไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

การพิจารณาชีวิตผ่านกรอบมองด้านจิตวิทยาที่กล่าวมานี้แตกต่างจากการพิจารณาผ่านกรอบมองทางปรัชญาที่เราพิจารณามาก่อนหน้านั้นตรงที่ พระพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตธรรมดาๆซึ่งจะเป็นชีวิตใดก็ได้ในโลกนี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เราจะต้องระแวงระวังเวลาที่ต้องปฏิบัติต่อเขา เพราะในแต่ละชีวิตได้บรรจุข้อเท็จจริงทางจิตวิทยาที่แม้จะแสนง่าย ๆว่า “ทุกคนรักสุข เกลียดทุกข์ ต้องการมีชีวิต ไม่อยากตาย” แต่ก็เป็นข้อเท็จจริงที่พระพุทธศาสนาถือว่าสำคัญมาก ความเมตตาที่พระพุทธศาสนาสอนนั้นก็คือความระแวงระวังด้วยมองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ที่อยู่ในผู้คนที่เรามีปฏิสัมพันธ์ด้วย ยกตัวอย่างเช่นเวลาที่เรารู้สึกงกัก เรามักตบมันให้ตายทันที

จะเพราะโดยสัญชาตญาณ หรือเพราะคิดว่ามันไม่มีสิทธิ์มากัดเรา การตบยุงนั้นพระพุทธรูปศาสนาถือว่าเป็น ปาณาติบาต ถ้าเราไตร่ตรองให้ดีเราจะเห็นว่าที่เราตบยุงแม้จะโดยเหตุผลที่ค่อนข้างมีน้ำหนักที่ว่า “มันไม่มีสิทธิ์มากัดเรา” แต่ก็ยังมีบางจุดที่สำคัญมากที่เราละเลยไม่ได้พิจารณา เช่นยุงนั้นธรรมชาติสร้างมาเพื่อให้ยังชีพอยู่ได้ด้วยเลือดของมนุษย์หรือสัตว์ การที่มันเกิดมาเป็นเช่นนี้เป็นสิ่งที่สมควรแก่การเห็นใจ มันไม่มีทางเลือกเหมือนเรา เรานั้นอย่างไรเสียในแต่ละวันก็ยังพอมีความมั่นใจว่าจะมีอาหารกิน แต่สำหรับยุงถ้าไม่มีใครให้มันดูดเลือดเลยมันก็จะหิวตาย การที่มันกัดเราก็เป็นไปตามธรรมชาติพื้นฐานเรื่องความรักชีวิต ไม่อยากตาย ถ้าพิจารณาไปในทำนองนี้แทนที่เราจะเกลียดยุงเราอาจเห็นใจมันเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นการตบยุงให้ตายพระพุทธรูปศาสนาจึงถือว่าเป็นปาณาติบาต ถ้าเราเกรงว่ามันอาจเป็นพาหะนำโรคก็เพียงแต่พยายามอยู่ในที่ที่ยุงไปกัดไม่ได้ ถ้ามันกัดก็อาจเพียงไล่มันไปก็เพียงพอ การกระทำอย่างหลังนี้ (การโบกมือหรือผ้าไถ่ยุง) พระพุทธรูปศาสนาถือว่าเป็นการกระทำที่มาจากความเมตตา จะเห็นว่าเมตตาในที่นี้ก็คือความระแวงระวังที่จะไม่ผลุนผลันทำร้ายใครเพราะพิจารณาเห็นว่าที่เขา(ซึ่งอาจเป็นคนหรือสัตว์ก็ได้)ทำเช่นนั้นแล้วแต่เป็นไปเพื่อรักษาชีวิตตนให้รอด ตามสัญชาตญาณซึ่งเราเองก็มีอยู่เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป มีเหตุผลอยู่สองส่วนที่เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลที่พระพุทธรูปศาสนาใช้เพื่อยืนยันว่าชีวิตของมนุษย์นั้นมีคุณค่าบางอย่าง และคุณค่าที่ว่านี้เองคือคำอธิบายว่าทำไมการฆ่าหรือทำร้ายหรือสร้างความเสียหายเดือดร้อนแก่คนอื่นพระพุทธรูปศาสนาจึงถือว่าเป็นบาป คีลพื้นฐานของสังคัมพุทธอันได้แก่คิลห้านั้นมีเนื้อหาถึงสี่ข้อที่กล่าวถึงความชั่วร้ายของการทำให้คนอื่นเดือดร้อนเสียหาย ข้อแรกว่าด้วยการทำให้คนอื่นเสียหายในทางชีวิต ส่วนอีกสามข้อทำให้คนอื่นเสียหายในทางทรัพย์สินหรือสิ่งที่เทียบเคียงได้กับทรัพย์สินเช่นบุคคลอันเป็นที่รักของเขา คีลห้านั้นเป็นหลักปฏิบัติในขั้นที่สำเร็จรูปมาแล้ว แต่ก่อนหน้าที่จะได้หลักปฏิบัติเหล่านี้มา พระพุทธรูปศาสนาได้ใช้เหตุผลซึ่งก็คือเหตุผลสองส่วนที่กล่าวข้างต้นนั้นแหละพิจารณาไตร่ตรองจนกระทั่งพบว่านี่คือหลักที่สอดคล้องกับกระบวนการใช้เหตุผลที่กล่าวมาแล้วนั้น เหตุผลส่วนแรกที่ถูกวิจารย์เรียกว่าเหตุผลทางด้านปรัชญานั้นอาจใช้ได้กับมนุษย์ในทุกสภาวะ คือจะเป็นมนุษย์ในระยะที่ยังเป็นเพียงกลุ่มของเซลล์ในครรภ์มารดาหรือในหลอดทดลองก็ได้ จะเป็นมนุษย์ที่เติบโตใช้ชีวิตอยู่นอกครรภ์ก็ได้ เพราะเหตุผลที่ว่านี้เกี่ยวข้องกับ “ชีวิตในตัวมันเอง” เราอาจสรุปสาระสำคัญของเหตุผลทางด้านปรัชญาได้ดังนี้

(ก) ทุกชีวิตแม้จะเกิดมาต่างกัน แต่ทุกชีวิตก็ล้วนแล้วแต่เป็นผลของกรรมดีบางอย่างในอดีตชาติ หมายความว่าในการที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์นั้นพระพุทธรูปศาสนาถือว่าจะต้องผ่านข้อเรียกร้องในเชิงจริยธรรม (Moral Requirements) จำนวนหนึ่ง ผู้ที่ผ่านข้อเรียกร้องเหล่านี้เท่านั้นที่จะสามารถมาเกิดเป็นคนได้ มีพระพุทธรูปศาสนาที่ตรัสเอาไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎกที่แสดงว่า มีคนเพียงน้อยนิดที่ผ่านข้อเรียกร้องเหล่านี้มาได้ ดังนั้นการได้เกิดเป็นคนพระพุทธรูปศาสนาจึงถือว่าเป็นโอกาสที่ตึงามอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาจากกรอบความคิดนี้ ทุกชีวิตก็มีคุณค่าในความหมายว่าน่าจะผ่านการศึกษาในทางจริยธรรมเพื่อจะมาเป็นมนุษย์ได้ ทุกชีวิตได้กระทำอะไรมามากคุณค่าของชีวิตในแง่นี้ก็เหมือนคุณค่าของการเป็นนักกีฬาเป็นต้นที่กว่าจะผ่านขั้นตอนต่างๆมาขึ้นอยู่ ณ จุดที่เป็นอยู่นั้น พวกเขาได้สร้าง ลงแรง และสะสมอะไรมามากผ่านความเพียรพยายามในแนวทางของแต่ละคน วิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เราเข้าใจคุณค่าของชีวิตในความหมายนี้ก็คือการกระทำผ่านจินตนาการในเรื่องที่ทางวรรณคดี

เรียกว่า “ความไร้สาระของชีวิต” (Absurdity of Life) ก็ได้ สมมติว่าเราอ่านนิยายเรื่องหนึ่ง ทั้งเรื่องเขียนเล่าว่ามีเด็กยากจนคนหนึ่งต้องต่อสู้อุปสรรคนานาประการกว่าจะพ้นฝ่าชีวิตมาได้ เขาเกิดในสลัม เพื่อนๆล้วนแต่ใช้ชีวิตเป็นขี้ยา บางส่วนอาจอยู่ในคุก แต่เขา ณ วันนี้เรียนจบมหาวิทยาลัย สำนักงานนายควมมีชื่อแห่งหนึ่ง จงตัวไว้ทำงานเพราะชื่อเสียงเรื่องความปรารถนาเรื่องทางด้านกฎหมายของเขา แต่วันที่เขาได้รับปริญญาแล้ว เดินทางกลับบ้านเพื่อมาฉลองความสำเร็จกับครอบครัว ระหว่างทางเข้าตรอกในช่วงค่ำ เขาถูกขี้ยาในซอยแทงตายเพื่อปล้นทรัพย์ นี่คือการไร้สาระของชีวิต ทุกคนที่อ่านนิยายที่เขียนเรื่องทำนองนี้จะมีสติหตุที่เรากล่าว เพราะเราคาดหวังว่าคนที่ทำอะไรกับชีวิตในทางดีงามมากมายย่อมสมควรได้เสวยผลของความดีนั้น ความรู้สึกที่เรามีต่อเหตุการณ์แบบนี้สะท้อนว่าลึกๆข้างในเราทุกคนมีความสามารถที่จะหยั่งเห็นคุณค่าของการทำความดีงาม เราหตุใจกับชะตากรรมของคนอย่างตัวอย่างข้างต้นเพราะเราให้ค่าแก่ชีวิตของเขา แต่ผลที่เกิดขึ้นกับเขาสวนทางกับค่าที่เราให้มัน

(ข) ทุกชีวิตนั้นเกิดมาพร้อมศักยภาพบางอย่างที่มีค่ามากหากถูกใช้อย่างเหมาะสม ศักยภาพที่ว่านี้คือความสามารถที่จะเข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์อันได้แก่ความรู้แจ้ง (Enlightenment) มนุษย์นั้นส่วนใหญ่ใช้ชีวิตแบบไม่มีอะไรเป็นพิเศษ ท่านพุทธทาสเรียกการใช้ชีวิตแบบนี้ว่าแบบ “ตามสัญชาตญาณ” การใช้ชีวิตแบบนี้ก็คือการมีชีวิตอยู่เพื่อทำมาหากินเลี้ยงชีวิตให้รอด บางคนก็เก่งกว่าคนอื่นในเรื่องการทำมาหากินก็สามารถสะสมสิ่งที่เรียกว่าความมั่งคั่ง ในขณะที่คนที่ไม่เก่งก็ได้เพียงเลี้ยงตนให้รอดไป แต่ไม่ว่าจะใช้ชีวิตอย่างไร กิจกรรมที่ทุกคนกระทำก็เหมือนกันคือ “เลี้ยงชีวิตทางกายภาพให้รอด” พระพุทธศาสนานั้นถือว่าการเลี้ยงตนเองให้รอดยังไม่ใช่การครองชีพที่ประเสริฐ ยังมีบางรูปแบบของการใช้ชีวิตที่พระพุทธศาสนาถือว่าอยู่ในระดับที่สูงขึ้นมากกว่าการใช้ชีวิตตามสัญชาตญาณนั้น พระพุทธศาสนาเรียกการใช้ชีวิตแบบนี้ว่า “การครองชีพที่ประเสริฐ” (พรหมจริยา) การครองชีพแบบนี้ไม่เน้นการเลี้ยงตนทางกายภาพให้รอด แต่เน้นการเลี้ยงตนอย่างพอเหมาะพอดีไปพร้อมๆกับการเรียนรู้เพื่อเข้าใจชีวิต ในขั้นปลายของการใช้ชีวิตที่ประเสริฐนั้นพระพุทธศาสนาจินตนาการว่าเราจะบรรลุถึงความรู้แจ้งสูงสุด แต่แม้จะไม่บรรลุถึงจุดสุดท้ายที่ว่านั้น การครองชีพที่ประเสริฐก็จะช่วยให้เราเกิดความรู้แจ้งในระดับต่างๆ ความรู้แจ้งนั้นไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดจะมีลักษณะเหมือนกันอย่างหนึ่งคือทำให้เราเข้าใจว่า แม้เราจะเกิดมาโดยถูกบรรจุอยู่ในกายที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนและต้องดับสลายลงแน่นอนในวันหนึ่งข้างหน้า แต่ก็มีมิติที่งดงามของชีวิตอันหลากหลายที่เมื่อเราได้เข้าถึงแล้วเราจะรู้สึกขอบคุณใครหรืออะไรก็ตามแต่ที่ส่งให้เราได้มาเกิดเป็นมนุษย์ พระพุทธศาสนาบางนิกายเช่นนิกายเซนนั้นให้ความสำคัญแก่การสอนคนให้ตระหนักว่าภายในชีวิตของเขามี “สิ่งนี้” บรรจุอยู่ เชนเรียกสิ่งนี้หลายชื่อ แต่ชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกกันมากก็คือ “พุทธภาวะ” ซึ่งคณาจารย์ของนิกายเซนคนสำคัญท่านหนึ่งคือท่านเว่ยหล่างได้นิยามว่าเป็น “เมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้ง” (The Seed of Enlightenment) (*The Sutra of Hui Neng*, Chapter 2) นิกายเซนนั้นถือว่าคนทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งอยู่ในตัว เป็นแต่เพียงว่าคนส่วนใหญ่ไม่ตระหนักว่าตนมีสิ่งที่มีค่ามหาศาลนี้อยู่ หน้าที่ของพระพุทธศาสนาตามทัศนะของเซนก็คือการช่วยกระตุ้นให้คนตระหนักในสิ่งนี้และรู้จักใช้สิ่งนี้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต เมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งนั้นเมื่อเราค้นพบและกระตุ้นให้เจริญงอกงามจะมีผลเปลี่ยนแปลงชีวิตเราอย่างมหาศาล กล่าวโดยสรุปคือผู้ที่เมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งถูกกระตุ้นและงอกงามตามลำดับนั้นจะเห็น

ว่าชีวิตมีอะไรที่มีค่าที่จะต้องทำมากกว่าการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีวิตเท่านั้น เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากวังราชวังมาอยู่ในป่าก็เพราะเมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งของพระองค์ถูกกระตุ้นนั่นเอง คนอย่างมหาตมา คานธีหรือแม่ชีเทเรซาตามมุมมองของพุทธศาสนาก็คือผู้ที่เมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งถูกกระตุ้นให้แตกหน่อ ก่อเกิด และผลิบาน สรุปความคือการพิจารณาว่ามนุษย์ทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความรู้แจ้งซึ่งมีค่ามหาศาลนี้ในตัวทำให้เราสรุปได้ว่าทุกชีวิตที่เกิดขึ้นในโลกมีค่า

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระพุทธศาสนาใช้เพื่อแสดงว่าชีวิตมนุษย์มีคุณค่าคือเหตุผลทางด้านจิตวิทยา เหตุผลประการนี้เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ จึงสามารถใช้ได้กับมนุษย์ในขั้นตอนที่ได้พัฒนามาถึงขั้นที่สามารถรับรู้ความรู้สึกของตัวเองได้เท่านั้น ถ้าเราเข้าใจว่าทารกที่อยู่ในครรภ์และทารกแรกเกิดที่ยังมีพัฒนาการไม่มากพอที่จะมีความรู้สึก ว่า “ฉันเป็นฉัน” เหตุผลที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็อาจใช้ไม่ได้ เว้นแต่เราจะตีความว่าความรู้สึกว่าฉันเป็นฉันนั้นอยู่ลึกมาก และสิ่งนี้แหละที่อยู่เบื้องหลังการที่ทารกในครรภ์ที่ยังไม่ปรากฏเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็พยายามปรับตัวเพื่อให้รอด ถ้าเข้าใจเช่นนั้นความรู้สึกว่าฉันเป็นฉันก็มาพร้อมกับการกำเนิดเป็นชีวิต (ท่านพุทธทาสตีความในทำนองนี้ ตัวอสุจิทั้งหลายที่พยายามแหวกว่ายเพื่อแข่งขันกันเข้าไปผสมกับไข่นั้นก็มีความรู้สึกในความเป็นตัวฉันแล้วตามทศนะของท่านพุทธทาส) ในที่นี้ผู้วิจัยขอตีความอย่างประนีประนอมว่า ความรู้สึกในความเป็นฉันนั้นอาจแบ่งเป็นสองขั้นตอน คือขั้นต้นกับขั้นปลาย ขั้นต้นนั้นอยู่ในรูปของสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ภวังคจิต” ส่วนขั้นปลายนั้นอยู่ในรูปของสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “วิถิจิต” ทารกในครรภ์นั้นสภาพจิตอยู่ในรูปของภวังคจิตอันหมายถึงจิตที่ทำงานอยู่ลึกๆข้างในโดยไม่เผยตนให้เจ้าตัวรู้ว่า “ขณะนี้ฉันกำลังดำรงอยู่” ความรักตนนั้นเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของชีวิตและสิ่งนี้ฝังอยู่ในจิต ทารกในครรภ์นั้นก็มีความรักตนเองเท่าๆกับเรา เพียงแต่ว่าเขายังไม่รู้ถึงสิ่งนี้เท่านั้น ความรักตนเองที่ทำงานในรูปของภวังคจิตนี้เองคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการพยายามรักษาตนให้รอดในทุกวิถีทางของทารกในครรภ์ เมื่อทารกคลอดออกมาแล้ว จิตของเขาก็จะแสดงตนออกเป็นวิถิจิตอันหมายถึงจิตที่รับรู้ว่าฉันคือฉันและรับรู้สิ่งต่างๆที่อยู่รอบๆตัวฉัน ความรักตนที่แสดงออกผ่านทางวิถิจิตนั้นแรกที่เดียวก็อาจไม่ปรากฏชัดนัก ต่อเมื่อทารกมีประสบการณ์มากขึ้น เรียนรู้สิ่งต่างๆมากขึ้น ประสบการณ์ทั้งหลายทั้งปวงจะค่อยๆสอนเขาให้ตระหนักในความรักตนมากขึ้น ความรักตนนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคุณค่าในแต่ละชีวิตที่เราเมื่อมองไปยังชีวิตเหล่านั้นแล้วย่อมสมควรที่จะเตือนตนให้เคารพ กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาสอนว่า เรายรักตนฉันใด ชีวิตอื่นก็รักตนฉันนั้น เมื่อเทียบตนกับชีวิตอื่นเช่นนี้ เราจะรู้ว่าชีวิตเหล่านั้นย่อมมีค่า การทำร้ายผู้อื่นเป็นบาปตามทศนะของพระพุทธศาสนาเพราะการกระทำเช่นนั้นส่วนหนึ่งเป็นการไม่ยอมรับในคุณค่าตามที่กล่าวข้างต้น เหตุผลทางจิตวิทยานี้เมื่อใช้ผสมผสานกับเหตุผลทางด้านปรัชญาที่จะออกมาในรูปว่า เมื่อมองไปที่ชีวิตอื่น พระพุทธศาสนาสอนให้เราเข้าใจว่าชีวิตเหล่านั้นมีค่าด้วยเหตุผลสองอย่าง หนึ่งมีค่าเพราะแฝงศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุดของชีวิต สองมีค่าเพราะแฝงความรักตน การทำร้ายชีวิตอื่นผิดเพราะเป็นการไม่เคารพเหตุผลสองประการหลักๆนี้

การลวงละเมิดคุณค่าของชีวิต

คราวนี้มาถึงประเด็นที่สองอันเป็นประเด็นหลักของบทความนี้ที่ว่า สถานการณ์เช่นใดที่พระพุทธศาสนาถือ

ว่าเป็นการแสดงความไม่เคารพในคุณค่าของชีวิต ส่วนสถานการณ์เช่นใดไม่ควรถือเช่นนั้น แม้พิจารณาในเบื้องต้นอาจชวนให้เข้าใจว่าเป็นการไม่เคารพก็ตาม เพื่อให้เรื่องนี้ชัดเจน ผู้วิจัยขอใช้สถานการณ์สามประการต่อไปนี้เป็นกรอบในการอภิปรายคือ

- ก. การให้กำเนิดชีวิตด้วยวิธีการที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ
- ข. การทำลายชีวิตโดยอ้างความจำเป็น
- ค. การแทรกแซงตัดแปลงชีวิต

การให้กำเนิดชีวิตด้วยวิธีที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ

การให้กำเนิดชีวิตโดยวิธีการที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาตินั้นหมายเอาการให้กำเนิดชีวิตที่ใช้วิทยาศาสตร์ช่วยการโคลนมนุษย์เพื่อให้ได้ทายาทมาเลี้ยงดูเพื่อสืบสกุลนั้นก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ การให้กำเนิดชีวิตด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์นี้บางอย่างอาจไม่ถูกตั้งคำถามนักเช่นการให้กำเนิดแบบปฏิสนธินอกร่างกาย (IVF) ทั้งนี้เพราะการให้กำเนิดชีวิตแบบนี้ต่างจากวิธีการตามธรรมชาติไม่มากในแง่ของผลกระทบ เด็กที่เกิดโดยวิธีการที่ว่านี้ (ที่ชาวบ้านเรียกว่าเด็กหลอดแก้ว) นั้นมีอยู่มากมายทั่วทั้งโลก ในแง่ความสัมพันธ์กับครอบครัว เด็กแบบนี้ไม่ต่างจากเด็กทั่วไปตรงที่มีพ่อแม่ตามปกติธรรมดา แต่เด็กที่เกิดโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์บางอย่างอาจชวนให้เกิดคำถาม เพราะวิธีการที่ว่านี้ทำให้เด็กนั้นเกิดมาในสภาพครอบครัวที่ไม่ปกติเช่นเด็กที่เกิดจากการอุ้มครรภ์แทนคนอื่นที่อาจมีปัญหาว่ามีหญิงสองคนเกี่ยวข้องกับชีวิตเขา คนหนึ่งคือเจ้าของไข่ อีกคนคือคนที่อุ้มท้อง สองคนนี้ใครคือมารดาที่แท้ เด็กที่เกิดมาท่ามกลางสภาพปัญหาเช่นนี้บางคนอาจคิดว่าเป็นเรื่องที่สังคมเราต้องช่วยกันดูแล และการดูแลอย่างหนึ่งก็คือการที่สังคมจะไม่ยอมให้ใครให้กำเนิดทารกด้วยวิธีการเช่นนี้ การโคลนมนุษย์นั้นน่าจะถูกลำบากได้มากที่สุดเพราะแม้จะหักเหเรื่องความปลอดภัยในเชิงเทคนิคออกแล้ว (คือสมมติว่าการโคลนเป็นวิธีการที่ผ่านการตรวจสอบอย่างดีแล้วว่าปลอดภัยในระดับที่ไม่ต่างจากการปฏิสนธินอกร่างกายหรือการอุ้มครรภ์แทนกัน) ก็ยังมีเรื่องอื่นที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสภาพชีวิตของทารกที่เกิดมาในท่ามกลางครอบครัวที่ผิดปกติไปจากครอบครัวโดยทั่วไป การโคลนในบางกรณีอาจไม่พบปัญหานี้เพราะเป็นการโคลนทารกให้เกิดมาในครอบครัวที่มีพ่อแม่ตามปกติ แต่บางแบบเช่นแบบที่คู่สมรสเป็นชายล้วนหญิงล้วน หรือแบบที่ผู้ให้กำเนิดเป็นคนโสดซึ่งอาจเป็นหญิงหรือชายก็ได้ ในการให้กำเนิดทารกภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ เราจะพบว่าทารกนั้นถูก “สร้างขึ้น” ให้มีชีวิตอยู่ในเงื่อนไขชีวิตที่แตกต่างจากทารกตามปกติมาก เช่นในขณะที่คนอื่นมีพ่อแม่และแม่ เขาอาจมีเพียงพ่อหรือแม่ (ในกรณีที่คนโสดเป็นโสด) หรือไม่ก็มีพ่อสองคนหรือแม่สองคน (ในกรณีที่การโคลนนั้นเกิดในครอบครัวที่คู่สมรสเป็นชายหรือหญิงล้วน) เป็นต้น

เพื่อให้การพิจารณาปัญหาว่าการให้กำเนิดชีวิตที่ไม่เป็นไปตามกระบวนการทางธรรมชาติเกี่ยวข้องกับหรือไม่อย่างไรกับการเคารพหรือไม่เคารพในชีวิตของบุคคลอื่น ผู้วิจัยขอแยกประเด็นการพิจารณาออกเป็นสองส่วนคือ (๑) พิจารณาจากเจตนาของผู้ที่ให้กำเนิดชีวิต (๒) พิจารณาจากผลอันเกิดแก่ชีวิตนั้น ซึ่งประเด็นหลังนี้จะแบ่งเป็นสองประการคือ ผลในรูปของ “ตัวชีวิต” กับผลในรูปของ “สภาพแวดล้อม” ที่ชีวิตนั้นจะต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง (คือเป็นสภาพแวดล้อมที่จะติดตัวเขาไปตลอด)

พุทธศาสนานั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เรียกว่า “เจตนา” ที่พุทธศาสนาให้

ความสำคัญแก่เจตนาในส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับความเข้าใจของพุทธศาสนาเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าความดีความชั่ว หมายความว่าในระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนานั้น “ความดี” และ “ความชั่ว” เป็นคุณสมบัติของการกระทำ และคุณสมบัติดังกล่าวนี้เป็นผลรวมของสองสิ่งคือเจตนาของผู้กระทำและผลของการกระทำนั้น ดูเหมือนว่าในบรรดาองค์ประกอบสองอย่างนี้ พุทธศาสนาจะให้ความสำคัญแก่เจตนามากกว่าผลของการกระทำ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ (วินย. วิภงค. ๑/๑๕๓) ต่อไปนี้

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งมีความสงสารได้ปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงไป แล้วมีความรังเกียจว่า เราต้องอาบัติปาราชิก แล้วกระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร”

“ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะช่วยเหลือ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ สำหรับภิกษุผู้มีความประสงค์จะช่วยเหลือ ไม่ต้องอาบัติ”

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งมีโดยจิต ได้ปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงเสียก่อนด้วยคิดว่า พวกเจ้าของจะเห็น แล้วมีความรังเกียจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกแล้วกระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร”

“ข้าพระพุทธเจ้ามีโดยจิต พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิกแล้ว”

จากเรื่องข้างต้นนี้เราจะเห็นว่าพระภิกษุสองรูปกระทำกรณอย่างเดียวกันคือปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงที่ชาวบ้านเขา ตักเอาไว้ แต่รูปแรกปล่อยเพราะสงสาร ส่วนรูปที่สองปล่อยเพราะมีโดยจิต (โดยจิตหมายถึงความคิดในทางไม่สุจริต โดยศัพท์นั้นคำนี้แปลว่าจิตคิดจะลักหรือขโมย แต่ในกรณีนี้หมายถึงความคิดที่จะทำให้ผู้อื่นเสียชีวิตหรือเสียหายเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สิน) เจตนาที่แตกต่างกันนี้ส่งผลให้กรรมทั้งสองรูปนี้กระทำแม้จะเหมือนกันแต่ก็ต่างกัน คือรูปแรกไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่รูปที่สองต้อง เราจะพบเรื่องราวทำนองเดียวกันนี้ได้ทั่วไปในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องราวที่คนบางคนกระทำกรณที่เสมือนจะเป็นบาป แต่ก็ไม่เป็นเพราะขาดเจตนา เช่นกรณีที่พระอรหันต์ตายอดรูปหนึ่งเดินจงกรมโดยไม่ทราบว่ามีแมลงเม่าเป็นจำนวนมากอยู่ในบริเวณนั้น ทำให้แมลงเม่าตายเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าการที่แมลงเม่าตายเป็นจำนวนมากเพราะถูกพระอรหันต์รูปนั้นเหยียบไม่จัดว่าเป็นบาป ทั้งนี้เพราะพระอรหันต์รูปนั้น (และรูปอื่นๆด้วย) ย่อมไม่มีเจตนาที่จะทำให้สัตว์ตาย (การเป็นพระอรหันต์นั้นพุทธศาสนาถือว่าจะทำลายเจตนาตัวนี้ไปเสร็จสรรพในตัว พระอรหันต์จึงเป็นบุคคลที่ไม่มีทางที่จะจงใจฆ่าสัตว์ได้)

จะอย่างไรก็ตาม ข้อมูลอีกส่วนหนึ่งในพระไตรปิฎกก็แสดงว่า แม้ว่าพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญแก่ “สิ่งที่เกิดขึ้นในใจของผู้กระทำ” แต่ก็ได้ไม่ได้แปลว่าพุทธศาสนาจะไม่สนใจ “ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ” ยกตัวอย่างเช่นในวินัยของพระนั้นมีข้อห้ามร้ายแรงเรื่องการลักทรัพย์ของผู้อื่น ปรากฏว่าบางครั้งพระบางรูปตั้งใจว่าจะขโมยของผู้อื่นเช่นบาตรของพระภิกษุด้วยกัน แต่เวลาที่ขโมยกลับหยิบเอาบาตรของตนมา ท่านไม่ปรับอาบัติปาราชิกเพราะเหตุผลว่าบาตรที่ลักมานั้นไม่ใช่ของผู้อื่น การขโมยนั้นมิใช่แย่งว่าทรัพย์ที่ขโมยมาจะต้องเป็นของผู้อื่น การขโมยของตนเองจึงไม่นับว่าเป็นการขโมย โปรดพิจารณาข้อความต่อไปนี้ (วินย. วิภงค. ๑/๑๓๐)

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเห็นทรัพย์ในเวลากลางวัน แล้วได้ทำเครื่องหมายไว้ด้วยหมายใจว่าจะลักในเวลา

กลางคืน เธอเข้าใจว่าเป็นทรัพย์นั้น แต่กลับลักทรัพย์ของตนมา เธอสงสัยว่า “เราต้องอาบัติปาราชิกแล้ว กระมังหนอ” จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติทุกกฏ”

จากเรื่องข้างต้นนี้เราจะเห็นว่า หากพิจารณาที่ประเด็นเรื่องเจตนา การกระทำของพระภิกษุรูปนี้ต้องถือว่าเป็นความชั่ว เพราะจิตใจที่จะขโมยสมบัติของผู้อื่น แต่พระวินัยของพุทธศาสนานี้ให้ความสำคัญแก่ผลของการกระทำด้วย หากพิจารณาที่ผลของการกระทำเราจะพบว่าในท้ายที่สุดแล้วไม่มีใครได้รับความเสียหายจากการกระทำนี้เพราะของที่ลักมานั้นเป็นของผู้ลักเอง การที่ผลนั้นปรากฏออกมาเช่นนั้นจึงทำให้พระภิกษุรูปนั้นต้องรับผิดชอบแค่เพียงต้องอาบัติทุกกฏ ไม่ต้องอาบัติปาราชิก ซึ่งการที่ต้องอาบัติเบาที่สุดเช่นนั้นแปลความได้ว่า พุทธศาสนายอมรับว่าการที่ผลของการกระทำนั้นๆไม่กระทบต่อคนอื่นในเชิงเสียหายมีความหมายสำคัญ จึงวินิจฉัยโทษเอาได้เบามาก แต่การต้องอาบัติแม้จะเบาก็แปลความว่าพระรูปนั้นทำผิด ด้วยมีเจตนาที่ชั่วร้ายเจตนาที่เอนเออที่เป็นเหตุผลอธิบายว่าทำไมจึงต้องอาบัติทุกกฏ

จากสองสถานการณ์ที่ประมวลมาข้างต้นเราจะเห็นภาพว่าระหว่าง “เจตนาที่อยู่เบื้องหลังการกระทำ” กับ “ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ” พุทธศาสนาจะให้น้ำหนัก “เกือบจะเท่าๆกัน” ความเท่าเทียมกันระหว่างปัจจัยสองตัวนี้จะพิจารณาจากกรณีเดียวไม่ได้ ต้องพิจารณาจากหลายๆกรณีที่น่าจะเป็นไปได้แล้วซึ่งน้ำหนักทั้งหมดดังนี้

เจตนา	ผลที่เกิด	การวินิจฉัย
(๑) ไม่มีโดยจิตปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงเพราะสงสัย (๐)	เจ้าของบ่วงเสียหาย (๑)	ไม่ต้องอาบัติอะไรเลย (๑)
(๒) มีโดยจิตปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงเพื่อให้เจ้าของเสียหาย (๑)	เจ้าของบ่วงเสียหาย (๑)	ต้องอาบัติปาราชิก (๒)
(๓) ไม่มีโดยจิตถือเอาทรัพย์ไปโดยวิสาสะ (๐)	เจ้าของไม่เสียหาย เพราะทรัพย์นั้นที่แท้เป็นของตน (๐)	ไม่ต้องอาบัติอะไรเลย (๐)
(๔) มีโดยจิตถือเอาทรัพย์นั้นไป (๑)	เจ้าของไม่เสียหาย เพราะทรัพย์นั้นที่แท้เป็นของตน (๐)	ต้องอาบัติทุกกฏ (๑)

จากตารางข้างต้น เราสมมติค่าของเจตนาและผลของการกระทำออกเป็น ๐ และ ๑ โดยกำหนดตามค่าทางจริยศาสตร์ (ผิด/ถูก) และความเสียหายที่อาจจะเกิดแก่ผู้อื่น (เสียหาย/ไม่เสียหาย) เจตนาที่มีค่าเป็น ๐ เจตนาร้ายมีค่าเป็น ๑ ผลเป็นความเสียหายแก่ผู้อื่นมีค่าเป็น ๑ และที่ไม่เป็นความเสียหายแก่ผู้อื่นมีค่าเป็น ๐ เมื่อรวมค่าใน $\leq$ กรณีที่น่าจะเป็นไปได้เข้าด้วยกันผลจะเป็นดังนี้คือ

ก. ค่ารวมเท่ากับ ๒ แปลว่ามีความผิดเต็มที่

ข. ค่ารวมเท่ากับ ๐ แปลว่าไม่ผิดโดยสิ้นเชิง

ค. ค่ารวมเท่ากับ ๑ โดยทฤษฎีน่าจะแปลว่ามีความผิดบ้าง แต่เราจะเห็นว่าพุทธจริยศาสตร์ไม่ได้วินิจฉัยเช่นนั้น ในกรณีแรกนั้นตามทฤษฎีน่าจะวินิจฉัยว่าต้องอาบัติทุกกฏ แต่ท่านกลับวินิจฉัยว่าไม่ผิดเลย ปัญหาที่ว่าทำไมการกระทำที่ไม่ได้เกิดจากเจตนาร้ายทว่าทำให้คนอื่นเสียหายท่านจึงไม่ปรับอาบัติ คำตอบก็คือเพราะใน

กรณีเช่นนี้พุทธศาสนาถือเอาเจตนาเป็นหลัก แต่จะว่าพุทธศาสนาพิจารณาเฉพาะเจตนาที่ไม่ได้ เพราะในกรณีที่ ลึ้นนั้นการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาร้าย ทว่าไม่ส่งผลเสียหายแก่ใคร การที่การกระทำนั้นไม่ได้ส่งผลเสียหายแก่ใคร มีผลทำให้ความเข้มข้นของการกระทำลดลง จากผิดมากมาเป็นผิดน้อย

ผู้วิจัยคิดว่าจากตัวอย่างข้างต้นนั้น เราสามารถกำหนดเป็นหลักการเกี่ยวกับเจตนาและผลของการกระทำ ตามที่คณะของพุทธศาสนาได้ตั้งนี้

ก. หากการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาดี เจตนาที่ดีนั้นจะเป็นเพียง “เกณฑ์เดียว” สำหรับวินิจฉัยการกระทำ ตามหลักการนี้เป็นไปไม่ได้ที่การกระทำที่เกิดจากเจตนาดีจะได้รับการวินิจฉัยว่าผิด แม้ว่าอาจเป็นไปได้ที่ในบาง สถานการณ์ผลของการกระทำอันเกิดจากเจตนาดีนั้นจะทำให้คนอื่นเดือดร้อนเสียหายก็ตาม

ข. หากการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาที่ไม่ดี เจตนาจะไม่เป็นเพียงเกณฑ์เดียวสำหรับวินิจฉัยการกระทำ ผล ของการกระทำจะเข้ามามีส่วนในฐานะ “เกณฑ์ร่วม” ตามหลักการนี้ หากว่าการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาร้าย ให้วินิจฉัยไว้ได้ก่อนเลยว่าต้องผิดแน่ ส่วนจะผิดมากหรือน้อยให้ดูผลของการกระทำที่กระทบต่อผู้อื่น หากว่าการ กระทำนั้นกระทบต่อผู้อื่นทำให้เขาเดือดร้อนเสียหาย การกระทำนั้นก็ผิดมาก แต่ถ้าไม่กระทบใครเลยก็ผิดน้อย

เมื่อเอารายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเจตนาในพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาข้างต้นมาพิจารณาว่า “เจตนาของผู้ที่ให้ กำเนิดชีวิตโดยวิธีการอันไม่เป็นไปตามธรรมชาติพระพุทธรศาสนาจะมองว่าอย่างไร” เราจะเห็นว่า หากตอบอย่าง กว้างๆ เจตนาอันนั้นอาจเป็นไปได้ทั้งทางดีและทางไม่ดี เจตนาที่ดีนั้นพระพุทธรศาสนาถือว่าได้แก่เจตนาที่ ประกอบด้วยกุศลมูล ๓ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมด ซึ่งได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความ ไม่หลง ส่วนเจตนาที่ร้ายก็มีความหมายตรงกันข้าม หมายถึงเจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ อย่าง ทั้งหมด หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ที่กล่าวมานี้เป็นการกล่าวอย่างกว้างๆ รวมๆ เพื่อให้เห็นภาพในเรื่องนี้ชัดขึ้น เราอาจพิจารณารายละเอียดของเจตนาในการให้กำเนิดชีวิตโดยวิธีการที่ ไม่เป็นไปตามธรรมชาติดังนี้

ก. แรกทีเดียว เราอาจพิจารณาว่า การให้กำเนิดชีวิตผ่านทางเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์นั้นเกิดขึ้นเพราะ ข้อเท็จจริงที่ว่า (๑) มีคู่สมรสบางคู่ไม่สามารถมีบุตรได้ตามกระบวนการที่ธรรมชาติได้จัดการไว้สำหรับมนุษย์ (๒) คู่สมรสเหล่านั้นประสงค์จะมีบุตร (๓) นักวิทยาศาสตร์เห็นว่าข้อจำกัดตามธรรมชาติที่กล่าวมานี้อาจหาทาง เอาชนะได้ แล้วก็หาทางจนพบ ความปรารถนาจะมีบุตรนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นสัญชาตญาณปกติธรรมดาของ มนุษย์ ในแง่ของเจตนา เราอาจกล่าวได้ตามหลักการของพุทธศาสนาว่าความปรารถนาดังกล่าวนี้ก็คือแง่หนึ่ง ของความโลภผสมผสานกับความหลง หากพิจารณาที่จุดนี้ ความปรารถนาบุตรไม่ว่าจะโดยคนที่มีปัญหาหรือไม่ มีปัญหาในเรื่องการให้กำเนิดบุตรโดยวิธีการตามธรรมชาติที่ล้วนแล้วแต่เกิดจากเจตนาฝ่ายลบทั้งสิ้น เมื่อเกิด จากเจตนาฝ่ายอกุศล พุทธศาสนาจึงเตือนว่าเราจะต้องยอมรับว่าผลของความปรารถนานั้นจะส่งผลด้านลบเป็น ความทุกข์แก่เราได้ กล่าวอย่างรวบรัดคือเมื่อปรารถนาบุตรและมีสมใจแล้วเราก็ต้องเข้าใจว่าเราจะต้องมีทุกข์อัน เนื่องมาจากการมีลูกนั้น สำหรับคนที่แม้จะมีลูกที่ดีทุกอย่างสมใจก็ยังคงมีทุกข์ในเรื่องอื่นเช่นเรื่องสุขภาพของ ลูก เวลาที่ลูกเจ็บไข้ไม่สบายพ่อแม่ก็ย่อมจะเป็นทุกข์ นี้ไม่กล่าวถึงคนที่มีลูกเลวซึ่งชัดเจนว่าย่อมจะเป็นทุกข์อยู่ ทุกลมหายใจเข้าออกปานตกนรกเลยทีเดียว

ข. จากที่กล่าวข้างต้นเราจะเห็นว่ามีคนอยู่สองฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการคิดหาวิธีให้กำเนิดชีวิตที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ พวกแรกคือคู่สมรสที่มีปัญหา พวกต่อมาคือนักวิทยาศาสตร์ สำหรับนักวิทยาศาสตร์นั้นก็เช่นกัน เจตนาที่อยู่เบื้องหลังความพยายามนี้ก็อาจเป็นได้ทั้งกุศลและอกุศล ความคิดที่ว่าเมื่อได้ช่วยเพื่อนมนุษย์แก้ไขปัญหาก็ได้แล้ว งานของตนก็บรรลุผลจากกล่าวได้ว่าเป็นเจตนาที่ดี ดีในแง่ที่ต้องการลดความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ (เจตนาดีเจือด้วยความไม่โกรธหรือเมตตากรุณา) จะอย่างไรก็ตาม หากใช้ปัญญาพิจารณาอย่างลึกซึ้งมากขึ้น นักวิทยาศาสตร์ก็อาจถามตนเองได้ว่า การที่ตนพยายามหาทางเอาชนะข้อจำกัดตามธรรมชาตินั้น น่าจะเป็นวิธีการที่ถูกต้องหรือไม่ เพราะนอกจากวิธีการที่ว่านี้ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือการยอมรับข้อจำกัดตามธรรมชาตินั้น และไม่คิดที่จะดิ้นรนต่อสู้อะไรต่อไปอีก ดูเหมือนว่าวิธีการอย่างที่สองนี้จะจะเป็นแนวทางแห่งความสงบมากกว่า เพราะเป็นแนวทางที่เลือกการหยุดความต้องการของตนเอง (ซึ่งเป็นวิธีการที่พุทธศาสนาสอน) ถ้าคิดเช่นนั้นนักวิทยาศาสตร์ก็อาจถามตนเองได้ว่าการเลือกแนวทางที่จะเอาชนะจะเป็นการเสาะหาช่องทางสำหรับการดิ้นรนต่อไปของผู้คนหรือไม่ การไม่ถามคำถามนี้เพราะไม่คิดสงสัยย่อมอาจถือได้ว่าเป็นความหลง ดังนั้นเจตนาที่อยู่เบื้องหลังการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์แบบไม่ตั้งข้อสงสัยว่าสิ่งที่ตนกำลังแสวงหาอันดีที่สุดหรือยังก็เป็นเจตนาในทางลบ ยิ่งหากว่าการค้นคว้าวิธีการเอาชนะข้อจำกัดตามธรรมชาติในเรื่องการให้กำเนิดบุตรเป็นไปเพราะมีเจตนาในเชิงธุรกิจขึ้นมา คือเห็นว่าตนจะสามารถแสวงหารายได้มหาศาลจากการค้นพบนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่าเจตนาอันเป็นอกุศลโดยแท้

ค. จะอย่างไรก็ตาม การที่บุคคลมีเจตนาที่เป็นอกุศลแล้วกระทำการต่างๆออกมานั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้วินิจฉัยอย่างเด็ดขาดลงไปว่าเป็นสิ่งที่เราจะพึงรังเกียจ เพราะพระพุทธศาสนาเข้าใจดีว่าโลกนี้เป็นโลกของมนุษย์ปุถุชน จริยธรรมในพุทธศาสนานั้นแม้ในท้ายที่สุดแล้วจะเป็นไปเพื่อความพ้นโลก แต่พุทธศาสนาก็มีจริยธรรมชั่วคราวที่ออกแบบมาให้สอดคล้องกับชีวิตของมนุษย์ปุถุชน เราเรียกจริยธรรมแบบนี้ว่าจริยธรรมแบบโลกียะ (ส่วนจริยธรรมแบบถาวรในท้ายที่สุดนั้นเราเรียกว่าจริยธรรมแบบโลกุตตระ) ตัวอย่างของจริยธรรมแบบโลกียะก็เช่นหลักคำสอนที่กล่าวไว้ว่า “ความสุขของชาวบ้านตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๔ อย่างคือ สุขจากการไม่มีหนี้ สุขจากการมีทรัพย์ สุขจากการได้ใช้จ่ายทรัพย์ และสุขอันเกิดจากการเป็นคนมีการกระทำที่ถูกต้องดีงาม” (อง. จตุกก. ๒๑/๖๒) เงินทองนั้นพระพุทธศาสนาสอนว่าไม่ใช่สาระของชีวิต แต่คำสอนนี้ควรเข้าใจว่าเป็นการมองเงินทองตามกรอบจริยธรรมแบบโลกุตตระ สำหรับชาวบ้านทั่วไปนั้น เงินทองเป็นของสำคัญ เพราะหากไม่มีเงิน ชีวิตเราจะลำบาก เพราะเข้าใจเช่นนี้ เวลาที่พระพุทธองค์เสด็จเที่ยวสั่งสอนธรรม บางครั้งจึงทรงสอนผู้คนที่เห็นความสำคัญของการที่ชีวิตจะต้องมีทรัพย์ จะอย่างไรก็ตาม จริยธรรมสองระบบนี้ในท้ายที่สุดแล้วก็ต้องเกี่ยวข้องกันไปในบางระดับ ขอให้สังเกตว่าในคำสอนเรื่องการหาทรัพย์ข้างต้นนั้น จะมีเรื่องศีลธรรมกำกับอยู่ ซึ่งแปลว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนว่าเราจะต้องทุ่มเทชีวิตให้แก่การหาเงินอย่างเดียวโดยไม่สนใจอะไรทั้งนั้น ตรงกันข้าม การหาทรัพย์จะต้องดำเนินไปอย่างสมดุลกับการเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้น่าจะหมายถึงการไม่ทำตนเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นเป็นหลัก การหาทรัพย์ที่กำกับด้วยการเป็นคนดีจึงเป็นการหาทรัพย์อย่างสุจริต ทรัพย์ที่หามาได้อย่างสุจริตนี้เองที่พระพุทธศาสนา มองว่านอกจากเราจะสามารถนำมาใช้ในใช้อย่างที่อาจกล่าวได้ว่าถูกต้องตามคลองธรรมก็ยังเป็นโอกาสให้เราใช้กระทำความดีที่จะค่อยๆผลักดันชีวิตเราให้ไต่สูงขึ้นไปหาจริยธรรมแบบ

โลกุตระที่อยู่สูงกว่านั้น คนที่มีเงินนั้นย่อมสามารถทำบุญ ให้ทาน สงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ได้สะดวกกว่าคนที่ขาดแคลนเงิน พิจารณาจากแง่นี้จะเห็นว่าจริยธรรมของพุทธศาสนานั้นเป็นจริยธรรมที่พิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างยืดหยุ่น ไม่ตั้งเกณฑ์ที่เด็ดขาดเอาไว้ตายตัวแต่แรก โดยยอมให้คนทั่วไปที่ใช้จริยธรรมของพระพุทธศาสนากระทำการที่ขัดแย้งกับอุดมคติในท้ายที่สุดของพระพุทธศาสนาได้ (เช่นยอมให้ชาวพุทธในระยะเริ่มแรกแสวงหาเงินซึ่งไม่ใช่แก่นสารของชีวิตเลย) โดยมีเงื่อนไขว่า การกระทำนั้นควรได้รับการยกระดับให้สูงขึ้นไปที่ละน้อยๆ พระพุทธศาสนานั้นบางครั้งก็ได้รับการขนานนามโดยพระพุทธเจ้าว่าเป็น “ศาสนาแห่งการกระทำ” คำนี้อาจมีความหมายได้หลายอย่าง แต่อย่างหนึ่งที่สำคัญคือจริยธรรมของพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การกระทำมากกว่าสิ่งที่ถูกกระทำ ยกตัวอย่างเช่นเงินนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหา ในแง่เงินคือสิ่งที่ถูกกระทำ (คือถูกแสวงหา) ถ้าถามว่าตามความคิดของพุทธศาสนา เงินเป็นสิ่งดีหรือชั่วร้าย พุทธศาสนาจะตอบว่าเราพูดไม่ได้ทั้งนั้นว่าเงินดีหรือชั่ว ถ้าจะมีความดีหรือความชั่วเกี่ยวข้องกับเงิน สิ่งนั้นก็คือ “กิริยาที่เราหาเงิน” ถ้าหาเงินอย่างคนละโมภ หากด้วยจุดประสงค์ที่จะได้เงินมาซื้อหาความสุขอย่างโลกๆใส่ตนและกิจบเพียงเท่านั้น การหาเงินเช่นนี้ก็ไม่ถูก แต่ถ้าหาอย่างที่เราได้ในพระสูตรข้างต้น การหาเงินนั้นก็ชอบ จะเห็นว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การกระทำ (ซึ่งในที่นี้คือการหาเงิน) พุทธศาสนาเชื่อว่าการที่มนุษย์เราค่อยๆตัดแปลงการกระทำของตนเองให้ประณีตขึ้นเรื่อยๆคือความก้าวหน้าในทางจริยธรรม แน่แน่นอนว่าระหว่างนี้เราอาจเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆในโลกที่ธรรมชาติของเราเรียกร้องให้เราแสวงหาเช่นคนรัก ครอบครัว เงินทอง เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญน้อยกว่า “กิริยาที่เราเกี่ยวข้องด้วย” กิริยาในที่นี้ก็คือความคิดอ่านหรือโลกทัศน์ และการแสดงออกทางกายและวาจาที่มีความคิดอ่านนั้นเป็นพื้นฐาน

จ. เมื่อประยุกต์แนวคิดเรื่อง “ศาสนาแห่งการกระทำ” ข้างต้นเข้ากับเรื่องการให้กำเนิดบุตรโดยวิธีการที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ภาพที่ออกมาก็คือ พุทธศาสนาจะให้ความสนใจแก่ทัศนคติที่อยู่เบื้องหลังการมีลูก ซึ่งถ้าพิจารณาที่เรื่องนี้ ดูเหมือนจะมีความแตกต่างกันไม่มากระหว่างการมีลูกตามธรรมชาติกับการมีลูกที่ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ช่วย โปรดพิจารณาความเป็นไปได้ตามตารางข้างล่างนี้

การให้กำเนิดบุตรตามธรรมชาติ	การให้กำเนิดบุตรโดยมีวิทยาศาสตร์ช่วย
ก. มีทัศนคติทางบวก	ก. มีทัศนคติในทางบวก
ข. มีทัศนคติในทางลบ	ข. มีทัศนคติในทางลบ

คำว่ามีทัศนคติในทางบวกหมายความว่า เมื่อพ่อแม่ให้กำเนิดบุตรก็ให้กำเนิดอย่างไม่แผ้วความคาดหวัง บางอย่างอันเป็นการขดเขยปรมาทางจิตบางอย่างของตน ส่วนการให้กำเนิดบุตรอย่างมีทัศนคติแบบลบก็มีความหมายตรงกันข้ามกันนั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าการให้กำเนิดลูกในคนทั่วไปน่าจะเกิดจากทัศนคติที่ยังไม่อาจพูดได้ว่าดีหรือไม่ดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการนี้เป็นไปตามอำนาจของกามารมณ์ก่อน ต่อเมื่อมีลูกแล้วทัศนคติแบบลบหรือบวกจึงจะแสดงตัวออกมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลังชีวิตของแต่ละคน แม้ในคู่สมรสที่ต้องใช้วิทยาศาสตร์ช่วยซึ่งน่าจะมีเวลาในการไตร่ตรองมากกว่าก่อนที่จะมีลูกก็เช่นกัน ทัศนคติบวกหรือลบน่าจะมาจากที่มีลูกแล้ว ความประสงค์พื้นฐานของคู่สมรสแบบนี้ก็คงเหมือนคู่สมรสที่สามารถมีลูกได้ตามปกติ คือต้องการมีลูก

ความต้องการนี้เป็นสัญชาตญาณ เหมือนต้องการบ้าน รถ งาน เป็นต้น ซึ่งเมื่อได้สิ่งเหล่านี้มาแล้ว ความคาดหวังในรูปแบบต่างๆก็จะค่อยๆเกิดขึ้นและพัฒนาไปโดยมีรายละเอียดมากขึ้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว เราจะเห็นว่าประเด็นเรื่องเจตนาของการให้กำเนิดชีวิตโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั้นพุทธศาสนาของว่ายังเป็นเรื่องที่ยังกว้างเกินไปที่จะสรุปว่าการให้กำเนิดชีวิตโดยวิธีการที่วุ่นๆประกอบไปด้วยเจตนาที่ดีหรือว่าชั่วร้าย สิ่งที่เราสามารถสรุปได้ก็คือ การให้กำเนิดลูกนั้นเป็นไปตามสัญชาตญาณ ซึ่งก็คือความหลง เช่นเดียวกับกิจกรรมจำนวนมากในชีวิตของบุคคลธรรมดา จุดเริ่มต้นคือความหลงนี้พุทธศาสนาไม่ผู้จะให้มีความสำคัญเท่ากับทัศนคติที่จะตามมาหลังจากที่ได้บุตรมาแล้ว การปฏิบัติต่อลูกหลังจากนั้นสามารถเป็นไปในทางดีก็ได้ ร้ายก็ได้ ถ้าปฏิบัติดีก็เป็นสิ่งที่พุทธจริยศาสตร์สนับสนุน ถ้าเป็นไปในทางไม่ดี ก็เป็นสิ่งที่พุทธจริยศาสตร์ไม่สนับสนุน

จ. เราจะผ่านประเด็นเรื่อง “เจตนา” ไป โดยจะถือเอาประเด็นนี้พุทธศาสนาไม่ผู้จะตีใจเท่าใดนัก เมื่อผ่านประเด็นนี้ไป ก็จะเหลือประเด็นที่สองคือ “ผล” ที่จะเกิดขึ้นแก่ทารกที่เราให้กำเนิดขึ้นโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เราจะพิจารณาผลที่ว่านี้ในสองลักษณะคือ (๑) ผลที่เกิดแก่ชีวิตทางกายภาพของทารกนั้น และ (๒) ผลที่เกิดแก่ชีวิตของทารกนั้นในรูปของสภาพแวดล้อม เราจะพิจารณาสองเรื่องนี้ไปตามลำดับดังนี้

ก่อนอื่นผู้วิจัยคิดว่ามีเรื่องที่เราควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมบางเรื่องคือ ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาตั้งตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเรื่องพระภิกษุที่ปล่อยสัตว์ที่ติดบ่วงของพวกพรานด้วยความสงสารเราจะเห็นว่า ในแง่ของจริยธรรม หากว่าการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาดี ไม่ว่าจะผลที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร ผลนั้นก็ไม่มีส่วนที่จะเปลี่ยนแปลงให้การกระทำนั้นกลายเป็นกรรมดีให้เป็นการชั่วได้ (เหมือนกับกรณีที่เราเคยได้ยินว่าคนบางคนพบคนประสบอุบัติเหตุอยู่ข้างทาง ได้ลงไปช่วยโดยการอุ้มคนเจ็บขึ้นรถตนแล้วพาไปส่งโรงพยาบาลด้วยเจตนาดี คือต้องการช่วยเหลือ แต่เนื่องจากอุ้มไม่ถูกวิธีทำให้คนเจ็บกลายเป็นคนพิการในภายหลัง ตามหลักพุทธศาสนา การกระทำนี้แม้จะส่งผลให้ผู้ที่ถูกช่วยเหลือพิการ แต่ผลนั้นก็ไม่มีส่วนที่จะทำให้การช่วยเหลือนั้นกลายเป็นชั่วได้ เพราะการช่วยเหลือนี้เกิดจากเจตนาที่ดี เมื่อเป็นเจตนาที่ดี การกระทำนั้นก็ดีไปในตัวทันที) จะอย่างไรก็ตาม หากเราพิจารณาเกินไปจากกรอบจริยธรรม (ซึ่งในที่นี้หมายถึงกรอบความคิดเรื่องชีวิตที่อิงอยู่กับแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา) การเรียกร้องว่าเพียงเจตนาดีอย่างเดียวเท่านั้นก็ไม่พอ เราจะต้องมีความรอบคอบด้วย พระพุทธศาสนาเองก็สอนเรื่องปัญญาซึ่งในแง่หนึ่งก็คือความรอบคอบ ปัญญาจะช่วยให้เจตนาดีไม่ส่งผลร้ายแก่ผู้อื่น (ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ในบางสถานการณ์) ในแง่จริยธรรมสำหรับบุคคล คนที่ทำการบางอย่างลงไปด้วยเจตนาดีแต่บังเอิญว่าไม่คิดรอบคอบเลยก่อความเสียหายแก่ผู้อื่น เราคงไม่อาจประณามได้ว่าเขาเป็นคนไม่ดี เขาเป็นคนดี แต่เขาอาจไม่รอบคอบหรือโง่ (โง่ในที่นี้อาจหมายถึงความไม่รู้นอกขอบเขตวิชาการของตน เช่นนักวิทยาศาสตร์ที่เก่งๆบางคนอาจโง่ในเรื่องศาสนา) ความดีกับความโง่เขลานั้นพระพุทธศาสนาถือว่าไม่ขัดแย้งกัน สองสิ่งนี้อาจมาพร้อมกันได้ในบางสถานการณ์ จะอย่างไรก็ตาม หากกล่าวในแง่จริยธรรมสำหรับสังคม การเรียกร้องว่าเจตนาดีนั้นควรกินความไปถึงการไตร่ตรองให้รอบคอบหรือมีข้อพิสูจน์ในทางวิชาการที่เพียงพอว่าสิ่งที่ตนจะนำเสนอออกไปแก่สาธารณชนนั้นปลอดภัยพอก็นับว่าเป็นเรื่องที่มีเหตุผล ดังนั้นที่ได้กล่าวไปในตอนต้นในส่วนของกรณีวิเคราะห์เรื่องเจตนาว่า หากนักวิทยาศาสตร์ที่คิดค้นเรื่องการให้กำเนิดชีวิตด้วยวิธีการต่างๆหวังดีว่าตนจะสามารถช่วยเหลือบุคคลที่ประสงค์จะมีบุตรได้ ความหวังดีนั้น

ควรเรียกได้ว่าเป็นเจตนาที่ดี การกล่าวเช่นนั้นเป็นไปในกรอบของจริยธรรมสำหรับบุคคลเท่านั้น หากกล่าวในกรอบของจริยธรรมสำหรับสังคม นักวิทยาศาสตร์จะถูกเรียกร้องมากกว่าการมีเจตนาดีตามที่กล่าวข้างต้น คือต้องถูกเรียกร้องการไตร่ตรองหรือตรวจสอบทางวิชาการอย่างเพียงพอว่าวิธีการที่ตนจะนำเสนอออกไปนั้นจะปลอดภัยหรือไม่สร้างปัญหาอื่น ๆ ให้แก่ผู้คนในสังคม การไตร่ตรองตรวจสอบตามหลักวิชาการเช่นนี้ต้องถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า “มีเจตนาดี” ในกรอบของจริยธรรมสำหรับสังคม ในส่วนของคู่สมรสที่เป็นผู้ใช้บริการ ในแง่สังคมเราอาจเรียกร้องขึ้นบ้างเล็กน้อยว่าควรใส่ใจศึกษาว่าวิธีการที่ตนจะใช้มันจะก่อให้เกิดชีวิตใหม่ขึ้นนั้นปลอดภัยหรือไม่เสี่ยงอะไรบ้าง เจตนาดีในกรณีนี้ที่อาจต่างไปจากเจตนาดีในกรอบจริยธรรมสำหรับบุคคลบ้างตรงที่ได้มีการเพิ่มความระแวดระวังซึ่งเป็นเรื่องทางปัญญาเข้าไปด้วย แต่เนื่องจากคนธรรมดาอาจไม่อาจตรวจสอบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างนักวิทยาศาสตร์ นำหนักข้อเรียกร้องเรื่องการไตร่ตรองในคู่สมรสที่เป็นคนธรรมดาจึงไม่เข้มข้นเท่ากับที่เรียกร้องในนักวิทยาศาสตร์

เราอาจแบ่งการให้กำเนิดชีวิตผ่านทางวิทยาศาสตร์ออกเป็นสองกลุ่มอย่างกว้างๆ คือ (๑) กลุ่มที่มีความแตกต่างจากวิธีการตามธรรมชาติไม่มาก (๒) กลุ่มที่มีความแตกต่างจากวิธีการตามธรรมชาติค่อนข้างมาก ตามการจำแนกนี้ การโคลน (Cloning) น่าจะเป็นแบบที่สอง ที่เหลือคือแบบแรก ปกติการให้กำเนิดชีวิตมนุษย์นั้นเป็นแบบอาศัยเพศ นี่คือการที่ธรรมชาติได้เลือกให้แก่มนุษย์ วิธีการให้กำเนิดชีวิตแบบอาศัยวิทยาศาสตร์ช่วยใดๆ ก็ตามที่ยังเป็นเรื่องของการอาศัยเพศสองเพศ คือต้องอาศัยไข่ของมารดาและเชื้อของบิดา เราจะถือว่าเป็นแบบแรก คือแบบที่ไม่ต่างจากวิธีการตามธรรมชาติเท่าใดนัก แต่การโคลนนั่นเป็นการให้กำเนิดชีวิตแบบที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการพลิกไปอีกด้าน คือด้านที่ไม่ต้องอาศัยเพศทั้งสอง การพลิกไปอย่างมากมายเช่นนี้ทำให้การให้กำเนิดชีวิตเช่นนี้สมควรที่จะถูกเรียกว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างจากวิธีการตามธรรมชาติอย่างมาก

การบอกว่าการให้กำเนิดชีวิต ก. เป็นไปตามธรรมชาติ ส่วนวิธีการ ข. ไม่เป็นไปตามธรรมชาตินั้นสำหรับคนส่วนใหญ่จะมีความหมายแฝงว่า ก. นั้นดีกว่า ข. ความเข้าใจเช่นนี้ในแง่หนึ่งก็อาจอธิบายได้ว่า อะไรก็ตามแต่ที่เป็นไปตามธรรมชาตินั้นได้รับการตรวจสอบโดยธรรมชาติเองมายาวนานว่าเหมาะสม ปลอดภัย หรือไม่ก็ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ (ตามทฤษฎีการเลือกสรรโดยธรรมชาติของดาร์วิน) จะอย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นว่าสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยมนุษย์จะไม่สามารถมีคุณสมบัติอย่างเดียวกันหรือใกล้เคียงสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์อันเป็นที่ยอมรับกันในวงกว้างนั้นว่าไปแล้วก็คือความรู้ที่ได้รับการตรวจสอบมาพอสมควร และนักวิทยาศาสตร์บางส่วนก็เชื่อว่าในท้ายที่สุดแล้ววิทยาศาสตร์ก็เป็นเพียงเครื่องมือหรือ “ผู้ช่วย” ธรรมชาติ การให้กำเนิดชีวิตโดยการโคลนนั่นแม้ไม่ปรากฏในธรรมชาติอันได้แก่มนุษย์ แต่ก็ปรากฏในสิ่งมีชีวิตอื่นบางอย่างเช่นในพืชและสัตว์บางชนิด แม้ในมนุษย์เอง การให้กำเนิดชีวิตบางลักษณะก็ถูกตีความโดยนักวิทยาศาสตร์บางคนว่าเป็นการ “โคลนโดยธรรมชาติ” (natural cloning) เช่นการเกิดฝาแฝดจากไข่ใบเดียวและอสุจิตัวเดียวเป็นต้น ในแง่นี้การโคลนมนุษย์ก็เกิดได้ในกระบวนการธรรมชาติ เพียงแต่ว่าแบบนี้มันนานที่จะเกิดเท่านั้นเอง การโคลนโดยมนุษย์เป็นผู้ลงมือจัดการให้เกิดว่าไปแล้วก็ได้แนวคิดมาจากการโคลนโดยอุบัติเหตุตามธรรมชาติที่กล่าวมานี้ ในท้ายที่สุดเราจะเห็นว่า การให้กำเนิดชีวิตแบบที่ต่างจากธรรมชาติมากๆ อย่างเช่นการโคลนนั่นก็เกี่ยวข้องกันกับกฎธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก พุทธศาสนานั้นเชื่อว่าสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติต่างก็ดำเนินไป

ตามกฎธรรมชาติ พุทธศาสนาสอนว่ากฎธรรมชาตินั้นมี ๕ อย่าง ได้แก่ อุดุนิยาม (กฎธรรมชาติว่าด้วยวัตถุที่ไม่มีชีวิต) พีชนิยาม (กฎธรรมชาติว่าด้วยสิ่งมีชีวิต) จิตนิยาม (กฎธรรมชาติว่าด้วยสภาพทางจิตใจของมนุษย์และสัตว์) กรรมนิยาม (กฎธรรมชาติว่าด้วยการกระทำและผลจากการกระทำของมนุษย์และสัตว์) และธรรมนิยาม (กฎธรรมชาติว่าด้วยเรื่องอื่น ๆ จากสี่เรื่องข้างต้น) สิ่งที่เราเรียกว่าพีชนิยามในพุทธศาสนานั้นใกล้เคียงกับกฎทางชีววิทยาตามที่กล่าวโดยชีววิทยาศาสตร์สมัยนี้มาก ชาวพุทธโดยทั่วไปเชื่อว่าการให้กำเนิดชีวิตในมนุษย์และสัตว์นั้นเป็นไปตามกฎพีชนิยาม หมายความว่า การที่มนุษย์และสัตว์แต่ละชนิดมีกระบวนการทางชีววิทยาในเรื่องต่างๆ รวมถึงเรื่องการสืบต่อเผ่าพันธุ์ด้วยนั้นเป็นไปตามกฎเกณฑ์บางอย่างในธรรมชาติ กฎเกณฑ์เหล่านี้บางส่วนเปิดเผยแก่มนุษย์ แต่บางส่วนก็เป็นความลับ การให้กำเนิดชีวิตแบบไม่เป็นไปตามธรรมชาติเช่นการโคลนนั้นชาวพุทธเชื่อว่ามีได้เป็นของใหม่เลย สิ่งนี้มีแล้วในธรรมชาติ แต่ธรรมชาติได้ปิดบังไว้ มนุษย์เป็นผู้ค้นพบแล้วนำออกมาเผยแพร่ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นชาวพุทธก็พิจารณาในแง่ของ “การความเข้าไปในธรรมชาติ ส่วนที่เป็นความลับแล้วนำออกมาแสดงให้เป็นที่เปิดเผย” มนุษย์ไม่ได้สร้างกฎเกณฑ์เหล่านี้ขึ้น มนุษย์เป็นเพียงผู้ค้นพบเท่านั้น

จะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาก็มองอย่างกลางๆว่า สิ่งที่เราได้เป็นความลับโดยธรรมชาตินั้นอาจเป็นทั้งคุณและโทษได้ มีนักปรัชญาศาสนาในสายเวทนิยมบางคนให้เหตุผลว่า อะไรก็ตามแต่ที่พระเจ้าเก็บไว้เป็นความลับในธรรมชาติ สิ่งนั้นอาจแฝงความหมายว่าเป็นสิ่งที่อาจก่อกวนภัยแก่มนุษย์ ตามความคิดนี้ เมื่อนักวิทยาศาสตร์นำเอาความลับในธรรมชาติใดๆก็ตามมาเปิดเผยในฐานะความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สิ่งนี้นักวิทยาศาสตร์ผู้นั้นจะพึงตระหนักให้มากที่สุดก็คือสิ่งนั้นอาจแฝงภัยอันใหญ่หลวงแก่มนุษย์ก็ได้ ที่การโคลนมนุษย์ได้รับการต่อต้านอย่างหนักจากศาสนาฝ่ายเวทนิยมบางศาสนาในตะวันตกนั้นก็มาจากพื้นฐานความเชื่อที่กล่าวมานี้เอง แนวคิดนี้ไม่สู้จะตรงกับที่พุทธศาสนาคิด สำหรับพุทธศาสนา ทั้งสิ่งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผยในธรรมชาติก็สามารถเป็นทั้งคุณและโทษได้เสมอเหมือนกัน

การที่พุทธศาสนาของสิ่งที่เกิดจากการประดิษฐ์ของมนุษย์ (โดยการเข้าไปค้นพบความลับในธรรมชาติแล้วนำเอาความลับนั้นมาแปรเป็นสิ่งต่างๆ) แบบนี้ทำให้ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับคำถามที่ว่า “การให้กำเนิดชีวิตโดยความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่กระทบต่อคุณค่าของความเป็นมนุษย์หรือไม่” ออกมาอย่างเป็นกลางๆว่า “เป็นหรือไม่เป็นก็ได้” ซึ่งคำตอบนี้ก็สามารถใช้ได้กับการให้กำเนิดชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ สรุปความคือการเป็นหรือไม่เป็นวิธีการตามธรรมชาติไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ผลอันจะเกิดขึ้นแก่ชีวิตใหม่นั้น พ่อแม่ที่ป่วยเป็นโรคบางอย่างที่สามารถถ่ายทอดถึงลูกได้แล้วก็ยังมีลูกที่อาจพิจารณาได้ว่าเป็นต้นเหตุของการให้กำเนิดชีวิตที่ไม่สมประกอบ ซึ่งเรื่องนี้เมื่อพิจารณาร่วมกับประเด็นด้านเจตนาแล้วก็อาจเป็นไปได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา จึงไม่ถือว่ามีผิดหลักจริยธรรมที่พุทธศาสนาสอน ในทำนองเดียวกัน คู่สมรสที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เช่นการโคลนเพื่อให้กำเนิดลูกแล้วพบว่าลูกที่เกิดมาเป็นคนไม่สมประกอบ การกระทำนี้ก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็นสาเหตุของการให้กำเนิดชีวิตที่ไม่สมประกอบ แต่เมื่อพิจารณาร่วมกับเรื่องเจตนาแล้วก็อาจเป็นไปได้ว่าพ่อแม่ผู้นั้นไม่ได้มีเจตนาร้าย จึงไม่ถือว่ามีผิดทำตามหลักพุทธจริยธรรม ที่กล่าวมานี้ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาไม่คิดว่าสังคมเราจะต้องช่วยกันระแวดระวังภัยอันอาจจะตามมา

ความก้าวหน้าทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ เราจะต้องตระหนักในเรื่องนี้อยู่แล้ว และเราจะต้องหา มาตรการอันมีเหตุผลสนับสนุนอย่างพอเพียงเพื่อบอกว่าความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์ที่เข้าเกณฑ์ มาตรฐานในระดับใดจึงจะได้รับการอนุญาตให้ใช้กับมนุษย์ ประเด็นนั้นอยู่ที่ว่าเรื่องนี้พระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็น ประเด็นด้านเทคนิค ไม่ใช่ประเด็นด้านจริยธรรม ถ้าเราจะห้ามการให้กำเนิดชีวิตด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์บาง แบบเช่นการโคลน เหตุผลนั้นก็จะเป็นเหตุผลทางด้านเทคนิคเช่นเป็นวิธีที่เสี่ยงสำหรับมนุษย์ ไม่ใช่เหตุผลด้าน จริยธรรม พุทธศาสนาไม่คิดว่าเราจะหาเหตุผลด้านจริยธรรมเพื่อปิดกั้นการให้กำเนิดชีวิตผ่านทางวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ได้ เมื่อปิดเรื่องทั้งหมดเข้ามาอยู่ในฝ่ายของประเด็นด้านเทคนิคหรือวิธีการ การอภิปรายปัญหานี้ก็ ง่ายขึ้น เพราะจะเป็นเรื่องของหลักวิชาภายในศาสตร์ต่างๆที่เกี่ยวข้องเท่านั้น จะอย่างไรก็ตาม แม้ในเรื่องที่ เป็นไปในทางวิธีการนี้ก็เชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะไม่อาจเข้ามาเกี่ยวข้อง เรื่องนี้พระพุทธศาสนาสามารถเข้ามา เกี่ยวข้องด้วย ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

ดังได้กล่าวข้างต้นว่าผลกระทบที่วิทยาศาสตร์จะพึงมีต่อชีวิตทารกนั้นแบ่งออกเป็นสองส่วนคือส่วนที่เป็นชีวิต ทางกายภาพกับส่วนที่เป็นชีวิตทางสังคม ชีวิตในแง่แรกนั้นพุทธศาสนาอาจไม่จำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะ เป็นเรื่องสำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางซึ่งในที่นี้น่าจะได้แก่ผู้รู้เกี่ยวกับศาสตร์ว่าด้วยการให้กำเนิดชีวิตผ่านทาง การแพทย์และวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย แต่ชีวิตในแง่ที่สองอันหมายถึงสภาพชีวิตนั้นพิจารณาโดยสัมพันธ์กับสิ่ง ต่างๆที่แวดล้อมทารกนั้นอยู่ พระพุทธศาสนาสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (และสมควรเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อย่างยิ่ง) เนื่องจากเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ หรือเป็นประเด็นที่ต้องการการมองสิ่งต่างๆอย่างสัมพันธ์ กัน พระพุทธศาสนานั้นมีประสบการณ์ในการมองสิ่งต่างๆในโลกอย่างเกี่ยวเนื่องกันผ่านหลักธรรมหลายหลัก เช่นหลักอภิปัจจยตา นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ก็นั้นเนื่องจากเป็นบุคคลที่งานหลักคือการศึกษาวิจัยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อย่างแยกชอยเฉพาะเจาะจงลงไปจึงมักได้รับการวิจารณ์ว่าขาดประสบการณ์ในการมองงานของตนอย่าง เชื่อมโยงไปหามิติอื่นในสังคม ในแง่นี้ภูมิปัญญาแบบเชี่ยวชาญการมองสิ่งต่างๆอย่างรอบด้านจึงเป็นประโยชน์ แก่วิทยาศาสตร์ในแนวแคบนี้

หน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดถือว่าเป็นพื้นฐานที่สุดคือครอบครัว การให้กำเนิดชีวิตผ่านทางวิทยาศาสตร์นั้นหาก กระทบต่อหน่วยพื้นฐานที่ดังนั้นก็ควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นสิ่งที่ควรได้รับการจับตามองเป็นพิเศษ ต่อไปนี้คือ ตัวอย่างของการให้กำเนิดชีวิตที่อาจพิจารณาได้ว่าน่าจะส่งผลกระทบต่อระบบครอบครัวของมนุษยชาติ

๑. การคุมครรรภ์โดยเพศชาย
๒. การรับคุมครรรภ์แทนกัน
๓. การทำเต็กหลอดแก้ว (การปฏิสนธิในอกร่างกาย) บางแบบ
๔. การโคลนมนุษย์เพื่อให้ได้ลูกบางแบบ

เมื่อชายหญิงแต่งงานกัน ฝ่ายหญิงมีหน้าที่ตามธรรมชาติให้เป็นฝ่ายที่ตั้งครรภ์ การตั้งครรภ์กับความเป็น มารดานั้นเป็นสิ่งที่อาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวข้องกันในระดับที่ลึกซึ้ง อย่างน้อยที่สุดเราก็จะพบว่าการที่ธรรมชาติเลือก สตรีซึ่งมีสภาพจิตใจที่อ่อนโยนให้เป็นผู้ทำหน้าที่คุมครรรภ์ก็อาจจะเป็นเพราะธรรมชาติของสตรีเหมาะแก่งานนี้ การคุมครรรภ์โดยเพศชายนั้นมีคำถามอย่างน้อยสองคำถามที่เราสามารถถามได้คือ หนึ่ง การที่เพศชายซึ่งมี

สภาพจิตใจแตกต่างจากหญิงจะทำหน้าที่นี้แทนจะเหมาะสมหรือไม่ สอง การอุ้มครรภ์นั้นเป็นประสบการณ์พิเศษ เป็นไปได้ไหมว่าชายที่มีประสบการณ์ในการอุ้มครรภ์อาจได้รับผลกระทบในทางจิตใจอย่างลึกซึ้งจาก ประสบการณ์นั้นจนมีผลเปลี่ยนแปลงชีวิตของเขาไปอย่างมากมายมหาศาล คำถามสองคำถามนี้ในท้ายที่สุดแล้ว อาจไม่เป็นอย่างที่เรากังวล กระนั้นก็ตาม ข้อกังวลนี้ก็มีเหตุผล เพราะหากเราเชื่อว่าสตรีและบุรุษถูกออกแบบมา โดยธรรมชาติให้ทำหน้าที่เฉพาะบางอย่างในครอบครัวโดยที่หน้าที่นั้นไม่อาจทดแทนโดยการให้อีกฝ่ายทำหน้าที่ที่พอทำหน้าที่บางอย่างแทนแม้อย่างลึกซึ้งเช่นการอุ้มครรภ์แทนเช่นนั้นก็ต้องถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องกังวล

ขณะที่ผู้วิจัยกำลังเขียนรายงานอยู่นี้ (๔ กรกฎาคม ๒๕๔๘) มีข่าวเผยแพร่ทางอินเตอร์เน็ตว่าโรงพยาบาล แห่งหนึ่งในอเมริกาได้ใช้วิธีการให้กำเนิดทารกโดยการให้ผู้ชายเป็นผู้อุ้มครรภ์กับชายคนหนึ่งชื่อหลีหมิงเว่ย (ชาย คนนี้ เข้าใจว่าคงเป็นชาวอเมริกันเชื้อสายจีน เจ้าตัวให้สัมภาษณ์ว่ามีบ้านเกิดอยู่ที่ไต้หวัน เป็นศิลปิน และชอบ นั่งสมาธิตามวิธีการทำสมาธิของพระพุทธศาสนานิกายเซน) เขาได้รับการประกาศว่าเป็นผู้ชายคนแรกในโลกที่ตั้ง ท้อง^๑ โรงพยาบาลซึ่งรับผิดชอบเรื่องนี้แถลงเรื่องสำคัญสองเรื่องคือ (ก) นโยบายของโรงพยาบาลเกี่ยวกับการ อุ้มครรภ์โดยเพศชาย มีสาระสำคัญว่าในช่วงนี้โรงพยาบาลยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะให้บริการเรื่องนี้แก่ลูกค้า (ซึ่งใน รายงานของโรงพยาบาลบอกว่ามีผู้ชายจำนวนไม่น้อยที่แสดงความประสงค์จะใช้บริการ) ต้องรอให้ผลการ ทดลองกับหลีหมิงเว่ย (และคนอื่นๆถ้าจำเป็น) ได้ผลเป็นที่น่าพอใจก่อน จากนั้นจึงจะเปิดบริการแก่ลูกค้า (ข) รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการให้เพศชายเป็นผู้ตั้งครรภ์ โดยใช้กรณีของหลีหมิงเว่ยเป็นกรณีศึกษา ทาง โรงพยาบาลแถลงว่า แรกทีเดียวเมื่อหลีหมิงเว่ยแสดงความประสงค์ที่จะเป็นชายคนแรกในโลกที่จะทดลองใช้ เทคนิคทางการแพทย์ที่ว่านี้ แพทย์ได้ให้ฮอร์โมนเพศหญิงแก่หลีหมิงเว่ยเพื่อเตรียมสภาพร่างกายของเขาให้ คล้ายคลึงกับเพศหญิง เมื่อร่างกายพร้อมแล้วก็ได้ทำการผสมเทียม (ทำ IVF) โดยอสุจิเพศชายที่ใช้ของ หลีหมิงเว่ยส่วนไข่ของเพศหญิงนั้นเข้าใจว่าคงมาจากการบริจาค เมื่อได้ตัวอ่อนทารกแล้ว แพทย์ก็ทำการผ่าตัด หน้าท้องหลีหมิงเว่ยแล้วเอาตัวอ่อนนั้นบรรจุเข้าไปในที่ที่ได้เตรียมไว้ (ซึ่งมีรายละเอียดมากในทางการแพทย์) หลังจากที่ทำรกเข้าไปอยู่ในท้องแล้ว แพทย์ก็ยุติการให้ฮอร์โมนเพศหญิงแก่หลีหมิงเว่ย เพราะเมื่อมีทารกเข้าไป อยู่ในครรภ์ ชายจะสามารถผลิตฮอร์โมนหญิงได้เอง สรุปความว่าเวลานี้ทารกในครรภ์นั้นโตขึ้นเรื่อยๆ คณะจากรู ปถ่ายล่าสุดที่ผู้วิจัยเห็นน่าจะอายุราว ๖ เดือนแล้ว แพทย์ที่ดูแลครรภ์ของหลีหมิงเว่ยแถลงว่าทารกในครรภ์นั้น สุขภาพดีเป็นปกติ คาดว่าอีกไม่กี่เดือนแพทย์คงสามารถผ่าตัดทำคลอดได้ (ผู้วิจัยจะติดตามข่าวนี้ต่อไป)^๒

ที่น่าสนใจคือในการให้สัมภาษณ์ว่าคิดอย่างไรจึงมีลูกด้วยวิธีนี้ หลีหมิงเว่ยได้กล่าวถึงคำสอนของ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท (เซน) ที่เขานับถืออยู่ว่า หากคิดแบบพุทธ สิ่งที่เขาทำอยู่เวลานี้ก็ไม่ใช่อะไรแปลก

^๑ ข้อมูลได้จาก www.malepregnancy.com

^๒ กรณีของหลีหมิงเว่ยนี้มีเรื่องคลุมเครือและน่าสงสัยบางอย่าง มีเว็บไซต์บางแห่งระบุว่าเรื่องของหลีหมิงเว่ยนี้เป็นเรื่องเท็จ คือเวลานี้ยังไม่มีทารกเกิดให้ผู้ชายตั้งครรภ์แต่อย่างใด จะอย่างไรก็ตาม ในแง่ความเป็นไปได้ เว็บไซต์ที่ออกมาให้ข้อมูลว่ากรณี หลีหมิงเว่ยเป็นเรื่องเท็จก็ยอมรับว่าเป็นไปได้ในอนาคตก็น่าสนใจที่จะมีการทดลองให้ผู้ชายตั้งครรภ์และประสบผลสำเร็จ ในที่นี้ ผู้วิจัยไม่ต้องการยืนยันว่ากรณีของหลีหมิงเว่ยนี้เกิดจริงหรือไม่ เรื่องนี้ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ประเด็นสำคัญอยู่ที่เหตุผลและมุมมอง ของประชาชนที่มีต่อเรื่องเช่นนี้

ประหลาดหรือกระทบต่อศีลธรรมแต่อย่างใด ตรงกันข้าม สิ่งนี้ทำให้เขาสามารถมีประสบการณ์ร่วมกับเพศหญิงว่าทุกข์ยากอย่างไรในการตั้งครรภ์ ความเข้าใจเช่นนี้จะทำให้เพศชายเข้าใจเพศหญิงมากขึ้น ความเข้าใจระหว่างมนุษย์ด้วยกันคือที่มาของเมตตาที่พระพุทธศาสนาสอน

Actually, I see this pregnancy as being very much in keeping with Buddhist philosophical thought.

There is a strong connection I feel between myself, the child within my body, and the world around us both. And I think there is a greater awareness and empathy I now share with my mother and sister as a result of my pregnancy. Most of all, there is a level of insight and understanding about being alive – of sharing your life – in ways that I’ve never realized before.^๓

ที่หลัหมิงเว่ยกล่าวเช่นนี้ส่วนหนึ่งคงมาจากคำวิจารณ์ของคนจำนวนไม่น้อยที่ส่งเข้าไปยังเว็บไซต์ของโรงพยาบาลที่รับผิดชอบเรื่องนี้อยู่ มีข้อที่น่าสังเกตว่าข้อความจำนวนหนึ่งนั้นรุนแรงและอิงอยู่กับความเชื่อทางศาสนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

This is against God. Mr. Lee is a sick man. Repent now before it’s too late. You sick, sick people.

God will pay you back for this evil you have created. REPENT! REPENT!”^๔

มนุษย์เรานั้นโดยสัญชาตญาณเวลาที่เผชิญหน้ากับปรากฏการณ์ที่ระทึกหรือกระทั่งความรู้สึกอย่างรุนแรงมักนึกถึงศาสนา การณีก่อกรรมก่อเหตุโดยเพศชายนี้ก็เช่นกัน ในทัศนะของศาสนาแบบเทวนิยมนั้น อะไรก็ตามแต่ที่ผิดปกติ ผิดธรรมชาติ มักถูกนำไปเกี่ยวข้องกับเรื่องพระเจ้าในแง่ที่ว่า หากปรากฏการณ์นั้นเกิดจากมนุษย์ก็แปลความหมายได้ว่ามนุษย์ที่ก่อเรื่องนั้นขึ้นกำลังทำทนายพระเจ้า ซึ่งก็หมายความว่าคนผู้นั้นหรือเหล่านั้นจะต้องประสบความหายนะอันเนื่องมาจากการทำทนายพระเจ้านั้น ความเข้าใจศาสนาของคนเรานั้นมีได้ต่าง ๆ นานา ความเข้าใจบางอย่างแปรผลมาเป็นความรุนแรง แต่ความเข้าใจบางอย่างก็ไม่ได้แปรผลเช่นนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราแต่ละคนได้รับการปลูกฝังวิธีการในการเข้าใจศาสนาอย่างไร โดยไม่เกี่ยวกับว่าศาสนานั้นๆ เป็นแบบเทวนิยมหรือ อเทวนิยม (หมายความว่า การแปรผลคำสอนทางศาสนา มาปะทะกับปรากฏการณ์ทางสังคมบางแบบอย่างรุนแรงสามารถเกิดได้กับทุกศาสนา ไม่เฉพาะศาสนาที่นับถือพระเจ้าเท่านั้น ชาวพุทธที่ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าง่าจะมีปฏิริยาที่รุนแรงต่อหลัหมิงเว่ยได้เช่นกัน) ที่หลัหมิงเว่ยกล่าวถึงศาสนาพุทธเช่นนั้นเขาคงต้องการแสดงว่าความเข้าใจในคำสอนของศาสนาบางแบบอาจช่วยให้เข้าใจสิ่งที่เขากำลังทำอยู่เวลานี้ได้ เขาได้ยกตัวอย่างการทำความเข้าใจปรากฏการณ์นี้ผ่านคำสอนของศาสนาพุทธนิกายหนึ่งที่เขาค้นเคย ซึ่งน่าจะแปลความหมายต่อไปได้ว่าในศาสนาอื่นๆ เช่นศาสนาคริสต์หรืออิสลาม เราก็สามารถมองปรากฏการณ์นี้ได้อย่างเยือกเย็นและเข้าใจได้เช่นกัน เช่นมองว่าแม้พระเจ้าจะไม่ได้กำหนดให้ชายสามารถตั้งครรภ์ได้ดังหญิง แต่การที่มนุษย์ค้นพบความเร้นลับในธรรมชาติว่าชายก็สามารถทำได้เช่นกันก็น่าจะแปลความได้ว่าพระเจ้าได้วางกฎว่าชายก็สามารถตั้งครรภ์ไว้แล้ว แต่เก็บไว้เป็นความลับ ความลับเช่นนี้มีไว้เพื่อให้คนที่มีความต้องการอะไรบางอย่างเป็น

^๓ ข้อมูลจาก www.malepregnancy.com

^๔ ข้อมูลจากที่เดียวกัน

พิเศษแตกต่างจากคนทั่วไปได้ใช้ประโยชน์ ในแง่นี้การตั้งครรภโดยเพศชายก็ไม่น่าจะเข้าใจว่าเป็นการทำทนายพระเจ้า ตรงกันข้ามเราควรมองปรากฏการณ์นี้อย่างเข้าใจและด้วยความรัก (ซึ่งเป็นคำสอนสำคัญของศาสนาคริสต์ศาสนา)

จะอย่างไรก็ตาม การตั้งครรภโดยเพศชายแม้เราจะพิจารณาอย่างรอบคอบและอย่างใช้เหตุผล ไม่ได้ใช้อารมณ์ความรู้สึก ก็อาจเป็นสิ่งที่พิจารณาได้ว่าอาจน่าเป็นห่วงสำหรับบางกรณี ผู้วิจัยขอแยกการตั้งครรภโดยเพศชายออกเป็นสองแบบ แบบแรกเราอาจเรียกว่าแบบที่ยังไม่ถึงขั้นปรากฏชัดเจนว่ากระทบต่อโครงสร้างของระบบครอบครัวมนุษย์ แบบที่สองอาจเรียกว่าแบบที่ค่อนข้างปรากฏชัดว่าน่าจะกระทบต่อโครงสร้างระบบครอบครัวมนุษย์ ครอบครัวนั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ หมายความว่า การที่สังคมมนุษย์จะมีความสุขหรือไม่ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับว่าระบบครอบครัวของมนุษย์มีความเป็นปกติสุขมากน้อยเพียงใด ครอบครัวที่เป็นปกติสุขนั้น ผู้วิจัยหมายเอาครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก โดยที่พ่อแม่เป็นชายและหญิงแท้ๆ เงื่อนไขที่กล่าวมานี้แม้ว่าจะไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) แต่ก็ยังเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมาก พุทธศาสนานั้นตามการตีความของปราชญ์บางท่านเช่น ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นศาสนาที่เชื่อในครรลองของธรรมชาติ ความเชื่อในครรลองของธรรมชาติจะแปรผลออกมาเป็นการปฏิบัติที่สำคัญหลายอย่าง (ที่พุทธศาสนาสอนในนามของหลักธรรมที่สำคัญๆ เช่น อิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์ อริยสัจ เป็นต้น) ซึ่งอย่างหนึ่งตามที่ท่านพุทธทาสเสนอคือ หากมนุษย์ไม่แน่ใจว่าอะไรผิดอะไรถูก ให้สังเกตธรรมชาติและเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ เหล่านั้น ระบบครอบครัวที่ธรรมชาติเลือกสรรให้แก่มนุษย์ก็คือแบบที่มีพ่อเป็นชาย แม่เป็นหญิง และชายหญิงคู่นี้ต่างก็มีหน้าที่ที่สำคัญเหมือนกัน เท่าเทียมกัน แต่แตกต่างกัน โดยที่หน้าที่ของอีกฝ่ายนั้นยากหรือเป็นไปไม่ได้เลยที่จะชดเชยโดยอีกฝ่ายหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่าบางครอบครัวที่มีความจำเป็นบางอย่างเช่นพ่อแม่แยกทางกัน แต่ฝ่ายที่เหลืออยู่นั้นก็พยายามรับผิดชอบดูแลลูกให้ดีเหมือนกับว่าอีกฝ่ายยังอยู่ แต่ความพยายามเช่นนี้ในท้ายที่สุดแล้วเราก็ต้องยอมรับว่าไม่อาจสู้ระบบครอบครัวที่สมบูรณ์ได้ มีการศึกษาวิจัยมากมายที่แสดงว่าครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ (ตามนิยามข้างต้น) เป็นสาเหตุสำคัญของจิตใจที่บกพร่องของลูก และในบรรดาลูกที่มีจิตใจอันบกพร่องนั้นบางส่วนก็อาจกลายมาเป็นบุคคลที่ทำร้ายสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็เป็นได้

ในครอบครัวที่มีพ่อแม่ตามปกติ การอุ้มครรภโดยสามีในกรณีที่อธิบายได้ว่ามีความจำเป็น เช่น เพราะสุขภาพของภรรยาไม่ดี คงพอเป็นสิ่งที่สามารถรับฟังได้ แต่กรณีการอุ้มครรภโดยบุคคลที่ไม่มีครอบครัวเช่นเป็นคนโสดหรือเป็นคู่สมรสเพศเดียวกัน เราอาจตั้งคำถามเรื่องครอบครัวที่สมดุลตามที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเชื่อว่าการตั้งคำถามนี้สามารถอธิบายได้ว่าเพื่อเป็นหลักประกันว่าสังคมเราจะไม่ยอมให้มีการให้กำเนิดชีวิตในสภาพครอบครัวที่แหงนงินไม่สมบูรณ์ อาจมีผู้แย้งว่า ในต่างประเทศเวลานี้มีคนบางคนที่หญิงไม่ต้องการมีสามี ต้องการเพียงลูก ก็ได้ใช้วิธีการผสมเทียมแล้วก็อุ้มท้องเอง หากการอุ้มครรภโดยเพศชายเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาถือว่าไม่เหมาะสมด้วยเหตุผลเรื่องการมีครอบครัวที่สมดุล เหตุผลนั้นก็ควรใช้กับกรณีการมีบุตรโดยไม่มีสามีนี้ด้วย สำหรับผู้วิจัย คำตอบคือถูกต้องแล้ว กรณีดังนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการสร้างชีวิตให้เกิดขึ้นในสภาพครอบครัวที่ไม่สมดุล เรื่องเช่นนี้สังคมมีสิทธิที่จะยื่นมือเข้าไปป้องกันชีวิตที่จะถูกสร้างขึ้นในสภาพที่กล่าวมานั้น

สำหรับการอุ้มครรภ์แทนกัน การทำเด็กหลอดแก้ว และการโคลนก็สามารถอธิบายด้วยเกณฑ์เดียวกับที่กล่าวมาข้างต้น การอุ้มครรภ์แทนกันนั้นหากเกิดในครอบครัวที่ปกติก็อาจมีปัญหาดียวที่คิดถึงคือระหว่างสตรีที่เป็นเจ้าของไข่กับเจ้าของครรภ์ใครกันที่สมควรถือว่าเป็นแม่ คัมภีร์พุทธศาสนาบางแห่งกล่าวถึงความเป็นแม่โดยโยงไปหาแนวคิดเรื่อง “สายเลือด” (วินย. อ. ๓/๑๐๘-๑๑๐) ถ้าในแง่นี้สตรีที่เป็นเจ้าของไข่ก็เป็นแม่ แต่บางแห่งความเป็นแม่ได้รับการอธิบายผ่านประสบการณ์ของการตั้งครรภ์ (ลั. ส. ๑๕/๘๐๑-๓) ถ้าอย่างนั้นสตรีที่ตั้งครรภ์ก็เป็นแม่ ดูเหมือนว่าเราอาจตีความได้ว่าพุทธศาสนาอาจยอมรับได้ว่าสตรีทั้งคู่นั้นเป็นมารดา การตีความนี้ทำให้พุทธศาสนาไม่มีปัญหาริชชธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ จะมีก็แต่ปัญหาในทางอื่นเช่นปัญหาเรื่องการจัดการให้เด็กได้มีชีวิตที่ไม่ถูกทำให้วุ่นวายด้วยการที่ต่างฝ่ายต่างก็มุ่งจะยึดแย่งครอบครองเด็กเป็นต้น จะอย่างไรก็ตาม การอุ้มครรภ์แทนกันในกรณีที่ครอบครัวนั้นไม่สมบูรณ์ (เช่นน้องชายเป็นเกย์อยากมีลูกก็ผสมเทียมโดยใช้เชื้อชีวิตของตนเองเสร็จแล้วก็ฝากให้พี่สาวอุ้มท้องแทน หรือไม่ก็ไปว่าจ้างคนข้างนอก) ก็เป็นสิ่งที่เราสามารถตั้งคำถามได้ การโคลนเพื่อให้ได้ทารกมาเลี้ยงก็อยู่ในเกณฑ์เดียวกันนี้ คือเราต้องดูประเด็นว่าเด็กถูกสร้างขึ้นภายในครอบครัวหรือไม่

การทำลายชีวิตโดยอ้างความจำเป็น

เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าพุทธศาสนาและศาสนาต่างๆ ของอินเดียล้วนสอนเรื่องอหิงสาอันหมายถึงการไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น แนวคิดเรื่องการทำร้ายผู้อื่นนี้เฉพาะพุทธศาสนาได้ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนพื้นฐานหลายข้อเช่นปรากฏในศีลห้าข้อแรก (การงดเว้นจากปาณาติบาตอันหมายถึงการฆ่าและทำร้ายหรือทรมานสัตว์ทุกชนิด) ในโอวาทปาฏิโมกข์ (ข้ออนุปวาโทอันหมายถึงการไม่ทำร้ายผู้อื่นในทางวาจาและอนุปมาโตอันหมายถึงการไม่ทำร้ายผู้อื่นในทางกาย) ผู้ฝึกในตนเองจนกลายเป็นพระอรหันต์คนแรกมาเป็นพระอรหันต์คนสุดท้ายคือพระโสดาบันนั้นคัมภีร์พุทธศาสนาบรรยายว่าจะเป็นผู้ที่ไม่สามารถทำร้ายผู้อื่นได้ แม้จะเพื่อเป็นการป้องกันตนเองก็ตาม “ผู้อื่น” ในที่นี้หมายถึงเอาคนก็ได้สัตว์เดรัจฉานก็ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. กรณีที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (จาก ธ. อ. ๑๗/๓๗๑-๓๗๒)

อันว่าพระญาติทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธะเป็นผู้ที่ไม่อาจฆ่าสัตว์ได้แม้ตัวจะตายก็ไม่อาจปลงชีวิตของสัตว์อื่น เจ้าศากยะเหล่านั้นคิดว่า “พวกเราฝึกหัดฝีมือมาแล้ว มีอาวุธครบครัน ฝึกฝนการรบมาอย่างดีแล้ว แต่พวกเราไม่อาจปลงชีวิตสัตว์ได้เลย พวกเราจะทำหน้าที่ของตนแล้วไล่ข้าศึกให้หนีไป” เจ้าศากยะเหล่านั้นตระเตรียมยุทธโธปกรณ์แล้วออกรบถูกศรัทเจ้าศากยะเหล่านั้นยังไม่ได้ลอบไปตามช่องระหว่างทหารของพระเจ้าวิฑูทกะ ฉวยโล่เฉียดหูคนพวกนั้นไป^๕ พระเจ้าวิฑูทกะเห็นเช่นนั้น จึงตรัสว่า “เฮ้ย พวกเข็งคูชิ พวกศากยะพูดอยู่เสมอว่า พวกเราเป็นผู้ไม่อาจฆ่าสัตว์ได้ มีโซ่หรือแล้วไหนพวกเจ้าศากยะจึงยิงคนของกูให้ตายอย่างนั้นเล่า”

ทหารนายหนึ่งกราบทูลพระเจ้าวิฑูทกะว่า “พระองค์ทรงตรวจสอบดูแล้วหรือพระเจ้าข้า”

พระเจ้าวิฑูทกะ “ก็พวกเจ้าศากยะ ยิงคนของกูเห็นๆ อยู่”

“แต่ไม่มีใครตายเลยสักคน ลองรับสั่งให้นับจำนวนคนดูเถิดพระเจ้าข้า” พระเจ้าวิฑูทกะรับสั่งให้นับจำนวนทหารกูก็เห็นครบจำนวน ไม่ได้หายไปแม้เพียงคนเดียว ท้าวเธอกลับจากที่นั่นแล้วรับสั่งว่า “พวกแกฟังทางนี้ ใครรับว่าตนเป็นพวก

^๕ เป็นการแก้งยังไม่ให้ถูกของพวกศากยะ—ผู้วิจัย

ศากยะจงสังหารทิ้งให้หมด...”

ข้อความข้างต้นนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนาน (ซึ่งชาวพุทธเชื่อว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์) เกี่ยวกับสุนัข ลีงวงศ์ศากยะของพระพุทธเจ้า เรื่องมีว่าครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล (ซึ่งเป็นหนึ่งในสองแคว้น มหาอำนาจในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลคู่กับแคว้นมคธ) ต้องการได้ชื่อว่าเป็นญาติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ส่งสาส์นไปขอสตรีในราชสำนักศากยะมาเป็นสนม ตระกูลศากยะนั้นถือเรื่องสายเลือดมาก ไม่ปรารถนาจะยกสตรีในราชสำนักตนไปเป็นสนมของพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่จะไม่ให้ก็เกรงพระราชอำนาจเพราะ เวลานั้นศากยะเป็นเมืองขึ้นของโกศล ที่สุดก็มีเจ้าศากยะคนหนึ่งหาทางออกให้ว่าจะยกลูกสาวตนที่เกิดกับนาง ทาสีให้ อย่างไรก็ตามเสียบุตรสาวนี้ก็ไม่ใช่สายเลือดศากยะเต็มตัว ต่อมาเจ้าหญิงศากยะ (ครึ่งตัว) คนนี้ได้ให้กำเนิดลูก ชายชื่อวิฑูฑะ ครึ่งหนึ่งเจ้าชายวิฑูฑะเดินทางมาเยี่ยมญาติฝ่ายมารดาที่แคว้นศากยะ ได้รับการดูหมิ่นดูถูก (เพราะพวกศากยะถือว่ามีสายเลือดของทาสีอยู่ในตัว) จึงผูกใจเจ็บว่าหากตนมีโอกาสได้ครองแคว้นโกศลเมื่อใด จะกรีธาทัพมากวาดล้างพวกศากยะให้สิ้นซาก แล้ววันหนึ่งเจ้าชายวิฑูฑะก็ได้ครองแคว้นโกศลจริงๆ จึงยกทัพ มาตีศากยะ พวกศากยะนั้นแม้จะมีกองทัพ แต่ก็เพื่อป้องกันตนให้คนอื่นเกรงใจไม่ยกทัพมารุกรานเท่านั้น หากมี การรบจริงๆ ก็ไม่อาจสังหารศัตรูได้ เมื่อไม่อาจสังหารศัตรูได้ การรบก็จบลงด้วยตระกูลศากยะถูกทำลายจนแทบ หมดสิ้น

ตำนานข้างต้นแม้จะมีปัญหาบ้างตรงที่อาจมีผู้สงสัยว่าทำไมพวกศากยะที่มีคุณธรรมสูงขนาดว่าไม่อาจฆ่าศัตรู ได้แม้เพื่อป้องกันตัวก็ตาม จึงยังมีมานะเรื่องสายเลือดอยู่เช่นนั้น เราจะข้ามปัญหานี้ไปก่อนโดยจะตั้งสมมติฐาน (ที่ไม่ได้พิสูจน์) ไปก่อนว่าพระอริยบุคคลชั้นต้นในพุทธศาสนานั้นอาจยังมีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติอยู่ในขณะที่ ความรู้สึกของตนเองจะต้องทำลายผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดของตนนั้นได้ถูกขจัดทิ้งไปแล้ว สิ่งที่พวกศากยะกระทำนี้ แสดงให้เห็นว่าตามหลักจริยธรรมของพุทธศาสนา คนดีคือคนที่ค่อยๆ พัฒนาตนให้สูงขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ และ สิ่งหนึ่งที่เป็นความหมายของการมีจริยธรรมที่สูงขึ้นตามทัศนะของพุทธศาสนาก็คือความรู้สึกรักตน ปกป้องตน จะค่อยๆ ลดลง อาจกล่าวได้ว่าหากความรักตนและพร้อมที่จะทำอะไรก็ได้เพื่อปกป้องตนนี้เป็นสัญชาตญาณ พื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์และสรรพสัตว์ จริยธรรมที่พุทธศาสนาสอนก็คือการเอาชนะสัญชาตญาณที่ว่านี้ การ เบียดเบียนกันที่เรียกในภาษาบาลีว่า “วิหิงสา” นั้นก็มาจากสัญชาตญาณพื้นฐานที่ว่านี้ หลักของสาที่พุทธ- ศาสนาสอนก็คือการขัดเกลาตนเองเพื่ออยู่เหนือการเบียดเบียนกันที่กล่าวมานี้ การใช้ชีวิตผู้อื่นเพื่อปกป้องชีวิต ตนนั้นพุทธศาสนาถือว่ามีค่าตั้งคำถามได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการเบียดเบียนผู้อื่น เราจะเข้าใจท่าทีของพุทธ- ศาสนาที่กล่าวมานี้ดีขึ้นหากพิจารณาเรื่องเล่าข้างล่างนี้เพิ่มเติมจากเรื่องแรกข้างต้น

ข. กรณีที่เกี่ยวกับสัตว์เดรัจฉาน (จาก ธ. อ. ๑๘/๓๘-๓๙)

ได้ยินว่า พระเถระนั้นรับมาฉันอาหารอยู่ในสกุลของนายมณีการผู้หนึ่งเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ภรรยาและสามีใน สกุลนั้นเป็นเสมือนมารดาและบิดาปฏิบัติพระเถระมาด้วยดี อยู่มาวันหนึ่ง ขณะนายมณีการกำลังนั่งหันเนื้ออยู่ข้างหน้า พระเถระ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งแคว้นหนึ่งไป รับสั่งว่า “นายช่างจงจัดและเสวยระโนแก้วมณีนี้แล้วส่งกลับ มา” นายมณีการรับแคว้นนั้นไว้ด้วยมือที่เปื้อนโลหิต วางไว้บนเชิง แล้วเข้าไปข้างในเพื่อล้างมือ ก็ในเวลานั้น มีนก กระเรียนเลี้ยงไว้ตัวหนึ่ง นกนั้นกลืนกินแก้วมณีนั้น เพราะคิดว่าเป็นเนื้อเนื่องจากกลืนโลหิต พระเถระเห็นเหตุการณ์นั้น

ทั้งหมด นายมนตรีการกลับมาไม่เห็นแก้วมณีจึงถามภริยา ธิดา และบุตรว่า “พวกเจ้าเอาแก้วมณีไปหรือ” เมื่อคนเหล่านั้นกล่าว “มิได้เอาไป” จึงคิดว่า “พระเถระต้องเอาไปแน่” จึงปรึกษากับภริยาว่า “แก้วมณีพระเถระคงแอบเอาไป” ภริยาบอกว่า “พี่ อย่ากล่าวอย่างนั้น ฉันไม่เคยเห็นความผิดอะไรของพระเถระเลยตั้งแต่รู้จักกันมา ท่านต้องไม่เอาแก้วมณีนั่นไปแน่”

นายมนตรีการถามพระเถระว่า “ท่านขอรับ ท่านเอาแก้วมณีไปหรือ”

พระเถระตอบว่า “เปล่าดอก อุบาสก”

“ท่านขอรับ ในที่นี้ไม่มีคนอื่น ท่านต้องเอาไปแน่ คินแก้วมณีให้ผมเถิดขอรับ”

เมื่อพระเถระนั้นไม่รับ เขาจึงพูดกับภริยาว่า “พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่ ฉันจะเค้นถามท่าน”

ฝ่ายภริยาได้ห้ามว่า “พี่ อย่าให้พวกเราฉิบหายเลย พวกเราเป็นทาสเสียยังประเสริฐกว่าที่จะกล่าวหาพระเถระผู้มีคุณธรรมเช่นนี้”

นายช่างแก้วโกรธกล่าว “พวกเราทั้งหมดเป็นทาสก็ยังมีราคาไม่เท่าค่าแก้วมณี” ว่าแล้วก็เอาเชือกมาพันศีรษะพระเถระขึ้นด้วยท่อนไม้อย่างแรง โลหิตไหลออกจากศีรษะหูและจมูกของพระเถระ ตาทั้งสองแทบทะลักออกจากเบ้า ท่านเจ็บปวดมาก ล้มลงที่พื้น นกกระเรียนได้กลืนเลือดก็โฉบลงมากิน

นายมนตรีการกำลังโมโหจึงตะมึนด้วยเท้าแล้วเข้าไปปลางกล่าวว่า “มึงจะทำอะไรหรือ” นกกระเรียนนั้นล้มลงตายด้วยการเตะที่เดียวเท่านั้น พระเถระเห็นนกนั้น จึงกล่าวว่า “อุบาสก ท่านจงผ่อนเชือกพันศีรษะของเราให้หย่อนก่อน แล้วดูนกกระเรียนนี้ว่าตายแล้วหรือยัง” นายช่างแก้วรำว่า “แม้ท่านก็จักตายเช่นนกนั้น” พระเถระตอบว่า “อุบาสก แก้วมณีนั่น นกนี้กลืนกินแล้ว หากนกนี้ยังไม่ตาย อาตมาก็จะไม่บอกเรื่องแก้วมณีแก่ท่าน แม้ตัวเองจะตายก็ตาม”

จากเรื่องข้างต้นนี้สะท้อนว่า ในขณะที่คนทั่วไปจะพยายามทำทุกอย่างเพื่อป้องกันตนเองแม้จะโดยการแลกกับชีวิต “มนุษย์อื่น” ก็ตาม (ไม่ต้องกล่าวถึงชีวิต “สัตว์เดรัจฉาน” เลย) แต่พระเถระในตัวอย่างข้างต้นนี้ยินดีที่จะตาย โดยไม่มีความคิดแม้แต่น้อยว่าเพียงแต่บอกความจริงไปว่านกกระเรียนนั้นกินแก้วมณี ท่านก็จะปลอดภัย ประเด็นของเรื่องนั้นอยู่ที่ว่า พระเถระข้างต้นนี้เป็นพระอรหันต์ นี่ย่อมแสดงว่าพระอรหันต์หรือคนดีตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้นจะไม่ยอมทำลายชีวิตผู้อื่น (แม้จะเป็นเพียงชีวิตของสัตว์เดรัจฉานก็ตาม) โดยอ้างความจำเป็น เช่นความจำเป็นที่จะต้องปกป้องตนเอง

ปัญหามีว่า ทำไมความดีสูงสุดที่พระพุทธศาสนาสอน (ซึ่งได้จากการพิจารณาพฤติกรรมของคนดีสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา) จึงมีหลักการว่า ชีวิตของผู้อื่นไม่พึงใช้เพื่อผลประโยชน์ของชีวิตตน เรื่องนี้เราอาจพิจารณาได้ไม่ยากนักหากจะย้อนกลับไปพิจารณาหลักการเบื้องต้นของพุทธจริยศาสตร์ที่ว่า ชีวิตของผู้อื่น (ซึ่งจะเป็นคนหรือสัตว์เดรัจฉานก็ตามแต่) ไม่พึงได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นทางผ่านไปสู่ผลประโยชน์ของเราเอง เมื่อใดก็ตามที่เราใช้ชีวิตผู้อื่นเป็นทางผ่าน เราจะไม่สามารถอธิบายการกระทำนี้ในทางจริยธรรมได้

ขอให้สังเกตว่า “จริยธรรม” ที่อยู่เบื้องหลังกรณีของพวกศากยะที่ไม่ยอมทำร้ายศัตรูและกรณีพระเถระที่ไม่ยอมบอกเรื่องแก้วมณีที่ถูกนกกระเรียนกลืนเข้าท้องไปนั้นเป็น “จริยธรรมส่วนบุคคล” การทำร้ายคนอื่นเพื่อให้ตัวเราได้ประโยชน์บางอย่างในนามของความจำเป็นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายได้ในกรอบของจริยธรรมแบบนี้ที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรม เราอาจอ้างว่าเพราะความจำเป็นในแง่ของการป้องกันชาติ การมีกองทัพเพื่อเช่นฆ่าศัตรูยอมไม่น่าจะผิด แต่สำหรับผู้ที่ยอมรับกฎแห่งกรรมของพระพุทธศาสนาอย่างพวกศากยะ การอ้างเช่นนี้ไม่สามารถกระทำได้เลย การฆ่าในกฎแห่งกรรมระบุว่าจะเป็นความผิดเสมอ เพราะเป็นการทำร้ายผู้อื่น การ

บ่งกันชาติมันทำได้หลายอย่าง บางอย่างอาจไม่ต้องเช่นฆ่าศัตรู แม้เราจะอ้างต่อไปได้ว่าในกรณีนี้ศัตรูของเรา เป็นพวกที่ไม่เข้าใจเรื่องการใช้สันติวิธี อย่างนี้เราจะให้ทำอย่างไร เราในสภาพเช่นนี้สามารถพูดได้ว่าไม่อยู่ใน สถานะที่จะเลือกอะไรได้แล้ว จริยธรรมแบบนี้ของพุทธศาสนาก็ยังไม่เห็นด้วยกับการอ้างเหตุผลที่ว่านี่อยู่ดี เพราะ จริยธรรมแบบนี้ของพุทธศาสนาได้มองชีวิตมนุษย์มาตั้งแต่ต้นแล้วว่าเป็นสิ่งที่ต้องประสบกับภาวะขัดแย้ง มากมายเต็มไปหมด เราเกิดมาก็ต้องกินอาหาร อาหารที่เรากินก็คือชีวิตผู้อื่น การที่ชีวิตถูกบังคับด้วยข้อเท็จจริง ทางชีววิทยาเช่นนี้ไม่อาจใช้เป็นข้ออ้างเพื่อบอกว่าการฆ่าปลากินเป็นอาหารไม่ผิด จริงที่ว่าถ้าไม่กินชีวิตผู้อื่นเรา อาจตายได้ หรือไม่ตายก็อาจสุขภาพไม่ดี (สมมติว่าการกินเนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ได้รับการพิสูจน์อย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นความจำเป็นในทางชีววิทยาอย่างหนึ่งสำหรับมนุษย์) แต่นี่ก็เป็นคนละเรื่องกับปัญหาว่าเราควรถือว่าการฆ่า สัตว์กินเป็นอาหารเป็นสิ่งผิดหรือถูกในทางศีลธรรม กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ข้ออ้างเรื่องความจำเป็นของชีวิตนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่เราสามารถอ้างได้อยู่แล้ว และพระพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าชีวิตของมนุษย์เรานั้นมี ความจำเป็นจำนวนมากที่ต้องกระทำ จะอย่างไรก็ตาม ความจำเป็นเหล่านี้เป็นคละเรื่องกับประเด็นด้าน ศีลธรรม หมายความว่า แม้เราจะอ้างได้ว่าชีวิตมีความจำเป็นจริงๆที่จะต้องทำสิ่งนี้สิ่งนั้น (เช่นเด็กๆของเราต้อง กินเนื้อสัตว์เพื่อให้อวัยวะมีพัฒนาการตามที่สมควรจะเป็น ซึ่งก็แปลว่าความจำเป็นนี้บังคับให้เราต้องฆ่าสัตว์) ข้ออ้างเหล่านี้อาจรับฟังได้นอกเหนือขอบเขตของจริยธรรมแบบที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมนั้นเป็นกฎ ธรรมชาติ ซึ่งมีกระบวนการทำงานที่อาจกล่าวได้ว่าเป็น “กลไก” คือเมื่อมีสาเหตุที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะ จัดการให้เกิดผลตามมาที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นนั้นเสมอ การที่กฎแห่งกรรมทำงานอย่างเป็นกลไกเช่นนี้ เป็นเรื่องที่เราสามารถเข้าใจได้ เพราะมีคำอธิบายอยู่ในตัว เช่นจริงๆแล้วเรามีความจำเป็นต้องให้เด็กๆของเรากิน เนื้อสัตว์เช่นเนื้อไก่ ความจำเป็นนี้มองจากมุมมองของเราคือผู้กระทำ แต่หลักศีลธรรมที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรมนั้น เมื่อจะวินิจฉัยการกระทำของมนุษย์จะวินิจฉัยโดยมองจากผู้ถูกกระทำเป็นหลัก (ที่สำคัญอย่างหนึ่งด้วย) ไก่นั้นมี ชีวิตของมัน และมันก็เหมือนเราคือรักตัวกลัวตาย การที่เนื้อของมันมีสถานะเป็นอาหารของคนนั้นไม่เกี่ยวกับมัน เลย เป็นเรื่องที่คนกำหนดขึ้นเอง หรือแม้เราจะอ้างว่าธรรมชาติกำหนด การที่ธรรมชาติกำหนดเช่นนี้ก็ไม่ได้ เกี่ยวข้องกับไก่เลย สิ่งที่เกี่ยวข้องคือไก่มีชีวิตเป็นของมันเอง และเมื่อใดก็ตามที่เราไปละเมิดชีวิตของมัน (ซึ่งเป็นของมัน ไม่ใช่ของเรา) เราก็ทำผิดทางศีลธรรมทันที ความจำเป็นใดๆก็ตามที่เราอ้าง เป็นเรื่องของเรา ไม่ใช่เรื่องของไก่

จะอย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาแบบที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรมดูจะเข้มงวดและไม่ “ผ่อนปรนต่อข้ออ้างเรื่องความจำเป็น” พุทธศาสนาก็มีทางออกแก่ความจำเป็นต่างๆที่มนุษย์ “จำเป็นต้องประสบ” ใน ชีวิตด้วยการเสนอระบบจริยธรรมอีกระบบหนึ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า “จริยธรรมสำหรับสังคม” (ซึ่งได้กล่าวถึงมาบ้าง แล้วในบทที่ผ่านมา) กล่าวอย่างย่อๆ จริยธรรมสำหรับสังคมต่างจากจริยธรรมสำหรับปัจเจกบุคคลตรงที่ จริยธรรมสำหรับสังคมเป็นเรื่องที่คนในสังคมจะต้องช่วยกันคิดหาหลักการทางจริยธรรมสำหรับใช้ในสังคมเอง การคิดโดยคนนั้นสามารถนำเอาปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่นความจำเป็น ความเหมาะสมแก่กาลเวลา ความเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมในขณะนั้น เป็นต้น ขอให้สังเกตว่า “ความผิด ความถูก” หรือ “ความเหมาะสมไม่เหมาะสม” ในจริยธรรมสำหรับสังคมเป็นเรื่องที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตาม กาลเวลา และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ บางครั้งสิ่งที่ถูกตามจริยธรรมที่กำหนดโดยมนุษย์นี้อาจจะเกิดความถูกต้อง

ตามจริยธรรมที่กำหนดโดยกฎแห่งกรรม ซึ่งนั่นเป็นเพราะเราไม่มีทางเลือกใดที่ดีกว่านี้อีกแล้ว

ตัวอย่างที่เรามักจะนึกถึงเวลาที่กล่าวถึงการที่จริยธรรมสำหรับสังคมบางครั้งก็ต้องยอมให้สิ่งที่ผิดในจริยธรรมสำหรับบุคคลเป็นสิ่งที่ “ถูกในทางสังคม” ก็เช่นการทำแท้งในบางกรณีเช่นกรณีที่สตรีนั้นตั้งเพราะถูกข่มขืน กฎหมายไทยอนุญาตให้การทำแท้งในกรณีนี้ถูกกฎหมาย ซึ่งการที่กฎหมายอนุญาตเช่นนี้เราก็สามารถเข้าใจได้ด้วยสามัญสำนึกที่ว่าสตรีนั้นย่อมไม่มีความรู้สึกผูกพันกับทารกในครรภ์ การที่สังคมไม่ยอมให้เธอทำแท้งก็เท่ากับบีบบังคับให้เธอต้องกลักรับว่าสิ่งที่อยู่ในครรภ์นั้นเป็น “ลูกของเธอ” และเธอมีพันธะที่จะต้องเลี้ยงดูเด็กคนนั้นไปตลอดชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง จะอย่างไรก็ตาม ทารกในครรภ์นั้นแม้จะกำเนิดขึ้นเพราะอาชญากรรมเช่นการข่มขืนก็ต้องถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์และไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ใดๆทั้งสิ้น การฆ่าผู้บริสุทธิ์ในนามของการทำแท้งนั้นในตัวเองเป็นเรื่องที่เราต้องเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีศีลธรรม เพราะเหตุผลตามที่กล่าวมานี้ กฎแห่งกรรมที่พุทธศาสนาเชื่อจึงกำหนดว่าการทำแท้งไม่ว่าจะในกรณีใดๆก็ตามต้องถือว่าเป็นบาป เพราะสิ่งนี้โดยตัวมันเองคือการทำลายชีวิต นี่คือการขัดแย้งกันระหว่างจริยธรรมสำหรับสังคมที่ถือว่าการทำแท้งเป็นสิ่งที่ “ยอมรับได้ในทางสังคม” กับจริยธรรมสำหรับบุคคลที่ถือว่าการทำแท้งเป็นสิ่งที่ “เป็นบาปตามกฎแห่งกรรม”

ความขัดแย้งระหว่างสองสิ่งนั้นโดยทั่วไปเป็นเรื่องที่เราซึ่งเกี่ยวข้องด้วยต้องหาทางแก้ไข ในเรื่องข้างต้นสังคมพุทธซึ่งเป็นสังคมที่ได้รับการอบรมมาในแนวทางของการมองและเกี่ยวข้องกับปัญหาต่างๆในรูปของ “ทางสายกลาง” คิดว่าวิธีแก้ไขความขัดแย้งระหว่างจริยธรรมสองระบบนั้นก็คือในกรณีที่ความจำเป็นทางสังคมมีน้ำหนักมากกว่า เราควรเปิดทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยสามารถเลือกที่จะทำสิ่งนั้นแม้ว่าสิ่งนั้นจริยธรรมส่วนบุคคลตามที่พุทธศาสนาสอนจะเห็นว่าเป็นบาปก็ตาม เราอนุญาตให้สตรีที่ตั้งครรภ์เพราะถูกข่มขืนสามารถทำแท้งอย่างถูกกฎหมายได้เพราะเราเข้าใจถึงความจำเป็น แต่ทั้งนี้เราก็เข้าใจต่อไปอีกว่าเนื่องจากการทำแท้งเป็นบาป ผู้ที่เลือกแนวทางที่เราอนุญาตนั้นอาจรอดพ้นการถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบจากสังคม แต่ไม่รอดพ้นจากการถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบจากกฎแห่งกรรม เขา (สตรีที่เลือกทำแท้งและแพทย์ที่ลงมือทำแท้งให้) จะต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้นเป็นส่วนตัวเอง (ในรายละเอียดกฎแห่งกรรมที่มีการผ่อนปรนในตัวเอง กล่าวย่อๆคือการกระทำความผิดเพราะความจำเป็นบังคับนั้นกฎแห่งกรรมถือว่าเกิดจากเจตนาที่อ่อนหรือแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเจตนาเลย ความผิดจากการกระทำที่เกิดจากการบังคับโดยทั่วไปจึงน้อยกว่าการกระทำที่ไม่ได้เกิดจากการบังคับอยู่แล้ว ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าคนที่จำเป็นต้องทำความผิดเพราะความจำเป็นบังคับก็ได้รับการผ่อนปรนหรือเห็นใจโดยระบบจริยธรรมที่เข้มงวดที่สุดของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว)

หากพิจารณาจากกรอบของจริยธรรมสองระบบที่กล่าวมาข้างต้น การทำลายชีวิตโดยอ้างความจำเป็นนั้นแม้จะขัดแย้งค่อนข้างมากหรือมากที่เดียวกับจริยธรรมแบบที่อิงอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรม แต่สิ่งนี้อาจไม่ขัดแย้งหรือขัดแย้งไม่มากนักกับจริยธรรมแบบที่อิงอยู่กับการคิดร่วมกันของคนในสังคม จะอย่างไรก็ตาม จริยธรรมแบบที่คนในสังคมช่วยกันคิดนี้พุทธศาสนาถือว่าไม่ใช่ว่าจะคิดโดยไม่อ้างอะไรเลย จริยธรรมแบบที่อิงอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรมนั้นมีบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่ง (นอกเหนือจากการเป็นกรอบอ้างอิงสำหรับการตัดสินใจทางจริยธรรมของปัจเจกบุคคล) คือการเป็นพื้นฐานหรือกรอบอ้างอิงทางความคิดสำหรับการคิดหาจริยธรรมสำหรับสังคม

เพื่อให้การพิจารณาเรื่องนี้ชัดเจน เราจะยกตัวอย่างกิจกรรมที่น่าจะอยู่ในข่ายของการทำลายชีวิตเพราะความจำเป็นสักตัวอย่างคือการใช้สัตว์ทดลองในการวิจัยทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ การพยายามหายามารักษาโรคร้ายไข้เจ็บของมนุษย์นั้นอาจกล่าวได้อย่างไม่มีข้อสงสัยว่าเป็นสิ่งจำเป็น และในการนี้บางครั้งเราจำเป็นต้องทำลายชีวิตสัตว์ ปัญหาที่ว่าหลักจริยธรรมในพุทธศาสนาจะคิดอย่างไรต่อบทบาทที่เราจำเป็นต้องทำนี้ คำตอบคือในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา กฎหมายอนุญาตให้ใช้สัตว์เพื่อการทดลองได้ โดยมีข้อกำหนดบางอย่างในทางจริยธรรมที่กำหนดโดยองค์กรทางจริยธรรมในสาขาที่เกี่ยวข้องที่อาจกล่าวรวมๆว่าการใช้สัตว์นั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีมนุษยธรรมคือเป็นการสร้างความทุกข์ทรมานแก่สัตว์น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้และการใช้สัตว์เพื่อการทดลองนั้นจะต้องมีเหตุผลชัดเจนว่าเป็นความจำเป็นจริงๆ ทำที่ของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยรวมคือ เราคิดว่านี่คือสิ่งที่สังคมพุทธสามารถยอมรับได้ (คือยอมให้กฎหมายอนุญาตเช่นนี้) แต่เราก็จะสอนกันว่าสิ่งที่เรากระทำต่อสัตว์นั้นอย่างไรเสียก็เป็นบาป ผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกระดับตั้งแต่ระดับผู้ลงมือกระทำการมาจนถึงผู้ที่ได้ประโยชน์จากผลการค้นพบนั้นจะต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อบาปนั้นอย่างเป็นการส่วนตัวของใครของมันไป

การยอมรับเรื่องการใช้สัตว์เพื่อการทดลองทางการแพทย์ของพุทธศาสนา (หรือของสังคมพุทธอย่างเช่นสังคมไทย) สะท้อนอะไรบางอย่างที่หากวิเคราะห์ให้ลึกกลงไปอาจช่วยให้เราเข้าใจประเด็นที่เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ดีขึ้น ดังที่กล่าวข้างต้นว่าจริยธรรมแบบอ้างอิงกฎแห่งกรรมนั้นอย่างไรเสียก็เป็นกรอบอ้างอิงของจริยธรรมแบบที่เราต่างช่วยกันคิด ตามกฎแห่งกรรมนั้น การกระทำของมนุษย์มีได้อย่างน้อยสองแบบตามค่าทางจริยธรรมคือ (๑) การกระทำที่ดีเพียงอย่างเดียว หรือไม่ก็ชั่วเพียงอย่างเดียว (๒) การกระทำที่มีค่าทางจริยธรรมสองอย่างคือดีและชั่วรวมอยู่ในการกระทำเดียวกัน การจำแนกเช่นนี้ก็เพื่อว่า หากสังคมจำเป็นที่จะต้องชั่งน้ำหนักว่าจะยอมให้การกระทำนี้เกิดขึ้นในสังคมได้หรือไม่ การแยกค่าทางจริยธรรมที่บรรจุอยู่พร้อมกันในการกระทำนั้น ออกเป็นด้านดีและด้านร้ายแล้วชั่งน้ำหนักดูว่าข้างไหนหนักกว่ากัน จะช่วยให้สังคมมีแนวทางในการตัดสินใจมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การใช้สัตว์เป็นเครื่องมือในการทดลองทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ ด้านดีคือเราจะได้ประโยชน์จากการค้นพบยาหรือวิธีการรักษาโรคมารักษาช่วยเหลือมนุษยชาติ ด้านร้ายคือสัตว์ที่ใช้ในการทดลองถูกทรมานหรือทำให้ตาย แต่เมื่อชั่งน้ำหนักแล้วเราจะพบว่าความดีจากการได้ยามารักษาคนุชยนั้นมันมากกว่าความชั่วคือบาปที่จะเกิดจากการทำบาปบาปิต เพราะเราชั่งน้ำหนักเช่นนี้ เราจึงคิดว่าชอบด้วยเหตุผลแล้วที่สังคมพุทธเราจะอนุญาตให้ใช้สัตว์เพื่อการทดลอง (อย่างมีมนุษยธรรมกำกับ) ได้

จะอย่างไรก็ตาม การแยกค่าทางจริยธรรมที่มีอยู่ในการกระทำนั้นๆก็มิได้ง่ายอย่างกรณีข้างต้น หากว่าสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำนั้นล้วนแล้วแต่มีค่าทางศีลธรรมในระดับที่ก้ำกึ่งกัน ยกตัวอย่างเช่นการใช้เซลล์ต้นแบบจากตัวอ่อนมนุษย์เพื่อรักษาความเจ็บไข้ของมนุษยชาติ กรณีนี้ในแง่หนึ่งก็ไม่ต่างจากการใช้สัตว์ทดลองยาตรงที่มีทั้งด้านดีและด้านร้ายรวมอยู่ในการกระทำเดียวกันนั้น แต่ต่างกันตรงที่กรณีหลังนี้ชีวิตที่ถูกสังเวยเพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติไม่ใช่สัตว์ที่เราเชื่อว่ามีค่าทางจริยธรรมต่ำกว่ามนุษย์ แต่คือมนุษย์ที่มีค่าทางจริยธรรมเฉกเช่นมนุษย์ทั่วไป แม้ว่ามนุษย์นั้นจะเป็นเพียงตัวอ่อนก็ตาม

แนวคิดเรื่องการชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ที่จะได้กับโทษที่จะต้องแลกเอานั้นเป็นเกณฑ์สำคัญอย่างหนึ่งของปรัชญาตะวันตกสำนักหนึ่งคือปรัชญาประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ในบางแง่ดูเหมือนว่าจริยธรรมสำหรับ

สังคมของพุทธศาสนาก็ใช้หลักเรื่องการแข่งขันนำหน้าในเรื่องของประโยชน์เช่นเดียวกับปรัชญาประโยชน์นิยมที่กล่าวมานั้น จะอย่างไรก็ตาม จริยธรรมเชิงสังคมของพุทธศาสนาน่าจะต่างจากปรัชญาประโยชน์นิยมตรงที่ในบางสถานการณ์พุทธศาสนาไม่คิดว่าเราจะสามารถใช้เกณฑ์เรื่องปริมาณเพื่อตัดสินปัญหาจริยธรรมได้ การใช้เซลล์ต้นแบบจากตัวอ่อนมนุษย์นั้นหากพิจารณาจากกรอบเรื่องปริมาณแล้วก็อาจโน้มไปในทางที่จะเห็นว่าเราสามารถทำได้ เพราะเป็นไปได้ที่ตัวอ่อนทารกจำนวน ๑ คนสามารถขยายผลให้กลายเป็นประโยชน์ในแง่การรักษาความเจ็บป่วยของคนจำนวนมาก แต่แนวคิดเรื่องปริมาณดูเหมือนจะไม่สามารถใช้ได้กับกรณีเช่นนี้ หรือแม้ว่าหากเราจะยืนยันว่าใช้ได้ก็คงต้องใช้เหตุผลที่ละเอียดซับซ้อนมากสำหรับบอกว่าทำไมชีวิตของคนคนหนึ่งจึงจะถูกใช้เพื่อประโยชน์ของคนจำนวนมากได้อย่างไม่ผิดศีลธรรม

การใช้ประโยชน์ของชีวิตจากคนคนหนึ่งเพื่อประโยชน์สำหรับชีวิตของคนอีกคนหนึ่ง (ซึ่งจะเป็นเพียงคนเดียวหรือคนจำนวนมากก็ตามแต่) ในแง่หนึ่งนั้นอาจไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับพระพุทธศาสนา เพราะเรื่องเช่นนี้ปรากฏอยู่มากในคัมภีร์และคำสอนของพระพุทธศาสนา เราเรียกสิ่งนี้ว่า “ชีวิตทาน” อันหมายถึงการให้ชีวิตของตนเป็นทานเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น จะอย่างไรก็ตาม การให้ชีวิตเป็นทานนี้เกิดจากความสมัครใจของผู้ให้ทาน นอกจากจะเกิดจากความสมัครใจ สิ่งนี้ต้องเกิดจากความเข้าใจที่ถูกต้องและรอบคอบด้วย โดยทั่วไปเวลาที่ปรากฏเรื่องการให้ชีวิตเป็นทานในคัมภีร์พุทธศาสนา เรื่องมักเล่าว่าผู้ที่ให้ชีวิตของตนเป็นทานแก่ผู้อื่นนั้นมักมีสถานะทางจริยธรรมต่ำกว่าผู้ที่ตนอุทิศชีวิตให้ การสละชีวิตตนเพื่อบุคคลที่มีคุณธรรมสูงกว่านั้นพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการพัฒนาชีวิตของตนให้สูงขึ้น ดังเรื่องเล่าในชาดกที่ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าในสมัยที่เป็นพระโพธิสัตว์ได้เคยเกิดเป็นกระต่าย กระต่ายนั้นได้สละชีวิตตนเพื่อเป็นอาหารของฤๅษี (ที่น่าจะอยู่ในภาวะที่ต้องการอาหารและสภาพแวดล้อมตอนนั้นคือไม่มีอาหารอื่นที่จะหาได้ กระต่ายจึงตัดสินใจสละร่างของตนเป็นอาหารของฤๅษี) ด้วยการกระโดดเข้ากองไฟ (ช. ขา. ๑๙/๕๖๕) ผลจากการกระทำนี้ส่งผลให้กระต่ายโพธิสัตว์นั้นได้พัฒนาคุณธรรมสูงขึ้นจนได้กลายเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด จะอย่างไรก็ตาม บางครั้งการสละตนเองหรือสิ่งอันเป็นที่รักของตนนั้นก็ไม่จำเป็นว่าผู้รับการสละจะต้องมีสถานะทางศีลธรรมสูงกว่าผู้ที่สละ ในกรณีเช่นนี้เรื่องมักเล่าว่าผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการสละนั้นมักเป็นมหาชนอันหมายถึงคนจำนวนมากโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ การเสียสละของพระเวสสันดรนั้นอาจใช้เป็นตัวอย่งที่ดีสำหรับการเสียสละตนหรือสิ่งที่ตนรักให้กับมหาชน

การเสียสละอย่างหลังนี้แม้ว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะไม่กล่าวไปถึงขนาดว่าเป็นการสละชีวิตตนเหมือนกับการเสียสละอย่างแรก แต่แนวโน้มโดยทั่วไปของคำสอนพระพุทธศาสนาจะเห็นว่ากรณีนี้ก็สามารถที่จะกล่าวให้ครอบคลุมมาถึงการสละชีวิตตน ในคัมภีร์ “มิลินทปัญหา” มีข้อความกล่าวไว้ว่า พระยามิลินท์ได้วิจารณ์การให้ทานของพระเวสสันดรว่าไม่ถูกต้องเพราะบริจาคสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเอง (หมายถึงบุตรและภรรยา) พระยามิลินท์คิดว่าหากพระเวสสันดรบริจาคตนเองแทนที่จะบริจาคบุตรและภรรยาพระเวสสันดรจะไม่ถูกตำหนิเลย พระนาคเสนได้ตอบว่า พระเวสสันดรในแง่ที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้นพร้อมที่จะเสียสละชีวิตตนเพื่อคนอื่นอยู่แล้ว (ดังจะเห็นได้จากอดีตชาติของพระโพธิสัตว์) แต่ที่ท่านไม่ได้ทำใน “เวสสันดรชาดก” ก็เพราะมิได้มีผู้ใดมาขอชีวิตของท่าน (มิลินทปัญหา: ๔๐๗-๔๐๘) ตามความเข้าใจนี้พระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีคุณธรรมสูงก็สามารถสละชีวิตตนเองเพื่อคนที่มีคุณธรรมต่ำกว่า จะอย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสังเกตคือการให้ทานชีวิตโดยบุคคลที่มีคุณธรรม

สูงในกรณีเช่นนี้น่าจะมีความสัมพันธ์กันระหว่างจำนวนของคนที่ได้รับประโยชน์กับคุณสมบัติของคนเหล่านั้น คือ ถ้าเป็นการสละชีวิตให้แก่คนธรรมดา จำนวนผู้ที่ได้รับประโยชน์จะต้องมาก แต่ถ้าสละแก่ผู้มีคุณธรรมสูง จำนวนไม่ไช่ประเด็นสำคัญ แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ผู้เสียสละล้วนแต่ได้ชื่อว่ากำลังทำความดีด้วยกันทั้งสิ้น ในบรรดาทานทั้งหลายนั้น การให้ชีวิตเป็นทานต้องถือว่าเป็นเรื่องยากที่จะกระทำได้ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าการให้ทานวัตถุธรรมดาทั่วไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น เราจะเห็นว่า ในบางแง่พุทธศาสนาก็ยอมรับเหตุผลเรื่องการกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นหรือของมหาชน แต่ทั้งนี้สิ่งที่จะต้องมาคู่กันคือความสมัครใจของผู้เสียสละ การเป็นทนายไปรบเพื่อชาติ นั้นก็เกิดจากความสมัครใจ ปัญหาที่เรากำลังพิจารณากันอยู่เวลานี้คือมีกรณีใดหรือไม่ที่การทำลายชีวิตของมนุษย์เพื่อประโยชน์ของมนุษย์โดยที่เจ้าตัวไม่ได้สมัครใจจะเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ในเชิงจริยธรรม ผู้วิจัยคิดว่าเราไม่มีทางที่จะหากรณีเช่นที่ว่ามันได้ เพราะการที่เจ้าตัวไม่ยินยอมมันนั้นเป็นเหตุผลที่เพียงพอที่จะบอกว่าใครๆ ก็ไม่สามารถใช้ชีวิตของเขาเพื่อประโยชน์ของคนได้แม้ว่าจำนวนของผู้ที่จะได้ประโยชน์จะมากมายมหาศาลสักเท่าใดก็ตาม

ยังมีประเด็นที่เราจะพิจารณาต่อไปได้ในเรื่องการให้ชีวิตของคนหนึ่งเพื่อประโยชน์ของคนอื่นคือ ในกรณีที่ (๑) ชีวิตนั้นได้ตายไปแล้ว เราจะสามารถใช้กายที่ยังเหลืออยู่ของเขาเพื่อประโยชน์ของคนอื่น อย่างไม่มีผิดศีลธรรมหรือไม่ (๒) หากชีวิตนั้นไม่อยู่ในสถานะที่จะบอกเราได้ว่าเขายินดีที่จะให้ใช้ตัวเขาเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นหรือไม่ (เช่นเขาเป็นตัวอ่อน) เราจะสามารถตัดสินใจแทนเขาได้หรือไม่ เพราะอะไร ประเด็นแรกนั้นอาจวินิจฉัยได้ไม่ยากนักเพราะชีวิตที่ได้ตายไปแล้วตามหลักพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ “ไร้ประโยชน์ในทางธรรมแล้ว” หากว่าสิ่งนี้จะ “เป็นประโยชน์ในทางโลก” พุทธศาสนาก็คงไม่ขัดข้องอะไร แต่ทั้งนี้กระบวนการในการใช้นั้นจะต้องดำเนินไปอย่างแสดงความเคารพต่อเจ้าของกายนั้น ในแง่นี้การใช้ตัวอ่อนที่ตายไปแล้วตามธรรมชาติเพื่อการวิจัยทางการแพทย์ก็คงไม่ต่างจากการใช้อวัยวะจากกายของผู้ที่ได้บริจาคไว้ก่อนตายเพื่อประโยชน์ในทางการแพทย์ ประเด็นที่ตอบยากคือประเด็นที่สอง โดยทั่วไปนั้นปัญหาที่เกิดในการคิดแทนผู้อื่นก็คือเราจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งที่เราคิดแทนเขานั้นตรงกับที่เขาคิด ปัญหาในแง่หนึ่งก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็น “ปัญหาโลกแตก” คือคิดอย่างไรก็ไม่มีทางได้คำตอบที่แน่นอนเป็นอันยุติ จะอย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่าความเป็นปัญหาโลกแตกในกรณีนี้นั้นสามารถผ่อนปรนลงให้สามารถเป็นสิ่งที่เรากำหนดให้อยู่ในการตัดสินใจได้ วิธีการคือให้เราพิจารณาปัญหานี้จากกรอบจริยธรรมสองระบบที่ได้เสนอมานี้แล้วข้างต้น ตัวอ่อนที่อยู่ในครรภ์หรือในจานทดลองก็ดี คนไข้ที่อยู่ในภาวะที่ไม่อาจรู้สึกตัวได้อย่างสนิทเพราะเงื่อนไขทางกายภาพบางอย่างเช่นเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุก็ดี เป็นผู้ที่เราไม่มีทางที่จะหยั่งรู้ได้ว่าพวกเขามีความคิดหรือไม่มีความคิด ในกรณีที่ที่มีความคิด เขากำลังคิดอะไร เราเพียงแต่สามารถอนุมานได้จากข้อมูลที่สังเกตเห็น เช่นอนุมานว่าพวกเขาคงไม่มีความคิดใดๆ เพราะไม่ว่าเราจะส่งสัญญาณทางกายภาพใดๆไปหาเขา เขาก็ไม่ตอบสนองทั้งสิ้น พิจารณาจากแง่มุมแห่งกรรม การกระทำใดๆก็ตามแต่ที่เรากระทำต่อเขามีแต่กฎแห่งกรรมเท่านั้นที่จะล่วงรู้ความจริงว่าเรากำลังทำอะไรกับเขา ดีหรือชั่ว ในทางตรงกันข้าม มนุษย์สามารถมีความรู้จำนวนหนึ่งเกี่ยวกับบุคคลเหล่านี้ เป็นความรู้ที่ได้จากการสังเกตด้วยอายตนะธรรมดาและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เวลานี้เราก็ใช้เครื่องมือเหล่านี้สำหรับตัดสินใจเช่นยุติอุปกรณ์

ทางการแพทย์เมื่อเห็นเครื่องรายงานคลื่นสมองของคนไข้แสดงว่าคนไข้สมองตายแล้ว ในความเป็นจริงคนผู้นั้นตายแล้วหรือไม่เราไม่ทราบ เขาอาจตายหรือไม่ตายก็ได้ สมมติว่าเขาตายแล้ว การถอดอุปกรณ์ทางการแพทย์ออกก็ไม่ถือว่าเป็นการทำร้ายเขา ในทางตรงกันข้าม หากว่าเขายังไม่ตาย การกระทำของเรานั้นก็ต้องถือว่าเป็นการทำร้ายคนไข้ทางอ้อม แต่ความจริงในเรื่องนี้มีเพียงกฎแห่งกรรมเท่านั้นที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะอย่างไรก็ตามเนื่องจากเราจำเป็นต้อง “ปฏิบัติ” อย่างใดอย่างหนึ่งต่อคนใช้นั้น การที่เราดูเครื่องรายงานคลื่นสมองซึ่งเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในเรามีอยู่เวลานี้สำหรับบอกว่าคุณไข้ควรถือว่าตายหรือยังเป็นหลักแล้วปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้ก็ต้องถือว่าดีที่สุดแล้ว นี่คือการกำหนดกฎกติกาทางการแพทย์โดยมนุษย์ ในอนาคตกฎเหล่านี้ อาจเปลี่ยนได้ถ้าเรามีเครื่องมือที่ดีกว่าที่ทำให้เรารู้อะไรเกี่ยวกับคนใช้นั้นมากกว่าที่เรารู้เวลานี้ แต่เท่าที่เรารู้ การทำตามที่เรารู้ต้องถือว่าชอบด้วยเหตุผลที่สุด จะเห็นว่าในทางปฏิบัตินั้น สังคมจำเป็นต้องคิดแทนคนบางประเภทอยู่แล้ว ดังนั้นการคิดแทนผู้อื่นจึงเป็นสิ่งที่ไม่แปลกอะไร ปัญหาว่าจะอยู่ที่ว่าเวลาที่เราคิดแทนบุคคลอื่นนั้น การคิดแบบใดน่าจะเรียกได้ว่ามีเหตุผล ตรงนี้ต่างหากที่เราควรวิเคราะห์กันให้ลึกซึ้งลงไป

การคิดแทนคนอื่นนั้นในทางตรรกวิทยามีทางเป็นไปได้สองทางหลักๆคือ (๑) คิดตรงกับที่คนผู้นั้นคิด (๒) คิดไม่ตรงกับที่คนผู้นั้นคิด ในกรณีแรกปัญหาจะไม่มีมากเพราะการที่เราคิดแทนเพื่อน ตัดสินใจแทนเพื่อน โดยไม่รู้ว่าเพื่อนคิดอย่างไร พอมารู้ทีหลังว่าที่เราตัดสินใจไปนั้นตรงกับที่เพื่อนคิดอยู่พอดี ทุกอย่างก็เป็นอันจบ แต่ถ้าเรารู้ทีหลังว่าสิ่งที่เราคิดไม่ตรงกับที่เพื่อนคิด ปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะการคิดแทนในสิ่งที่เจ้าตัวเขาไม่ประสงค์นั้นไม่มีทางอธิบายได้ว่าชอบธรรมอย่างไร เว้นเสียแต่เราจะมีหลักฐานมั่นคงที่ใช้อ้างได้ว่าสิ่งที่เราคิดให้มันดีกว่าเนื่องจากเจ้าตัวเขาไม่อยู่ในภาวะที่จะคิดได้ดีเท่านั้น (เช่นเราที่เป็นพ่อแม่คิดแทนลูกในเรื่องที่อยู่กินวิสัยที่เขาจะคิดเองได้) การคิดแทนผู้อื่นนี้ในบางเรื่องเราอาจจินตนาการไปถึงบางสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ การเชื่อมโยงการคิดแทนผู้อื่นไปที่สิ่งนี้ในท้ายที่สุดอาจช่วยคลี่คลายปัญหาว่าเรามีความชอบธรรมเพียงใดในการคิดแทนผู้อื่นที่ไม่อยู่ในวิสัยที่จะคิดเองได้ (ในตอนนั้นเช่นตัวอ่อนมนุษย์ หรือตลอดไปเช่นคนไข้ที่อยู่ในสภาพที่ปราศจากความสามารถในการรับรู้อย่างถาวร)

เพื่อให้ง่ายแก่การพิจารณาสิ่งที่ผู้วิจัยจะเสนอต่อไปนี้ ขอใช้วิธียกตัวอย่างดังนี้ สมมติว่ามีชายคนหนึ่ง อายุราว ๕๐ มีลูกสามคน เขาเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว วันหนึ่งเขาป่วยด้วยโรคบางอย่าง มีทางเดียวที่จะรักษาโรคนั้นคือใช้เซลล์ต้นแบบจากตัวอ่อนทารก เขาตัดสินใจให้แพทย์สร้างตัวอ่อนขึ้นจากเชื้อของเขาและไข่ของภรรยา เมื่อได้ตัวอ่อนมาแล้วก็จัดการนำเอาเซลล์ต้นแบบจากตัวอ่อนนั้นมารักษาโรค

ตามตัวอย่างนี้สิ่งที่ถูกกระทำคือตัวอ่อนที่ถูกสร้างขึ้น การใช้เขาในกรณีนี้โดยรูปแบบก็คือการทำให้เขาตายเพื่อเอากายของเขามารักษาความเจ็บป่วยของชายคนนั้น (ซึ่งก็คือบิดาของเขานั้นเอง) ตัวอ่อนนั้นเราไม่ทราบว่า “เขามีความคิดอย่างไร” การใช้เขาเพื่อการรักษาโรคครั้งนี้เป็นการคิดแทนเขา จะอย่างไรก็ตาม การคิดแทนตัวอ่อนในกรณีนี้หากโยงไปหาธรรมชาติพื้นฐานบางอย่างที่มนุษย์เรามีร่วมกันก็อาจเป็นไปได้ที่เราจะพบว่าในท้ายที่สุดแล้วการตัดสินใจใช้ตัวอ่อนในกรณีเช่นนี้ไม่ผิดจริยธรรมเชิงสังคมของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยหมายความว่าอย่างนี้ เราอาจจินตนาการได้ว่า สมมติว่าเราเป็นตัวอ่อนที่ถูกใช้นั้น สมมติต่อว่าเราทราบว่าพ่อของเรามีภาระต้องดูแลพี่ๆของเราถึงสามคน หากว่าพ่อของเราเป็นอะไรไป พี่ของเราทั้งสามนั้นจะต้องประสบ

ชะตากรรมอันน่าเศร้า ถ้าถามว่าเราในฐานะน้องซึ่งในขณะนั้นมีสภาพเป็นเพียงตัวอ่อนที่ยังไม่มีความรู้สึกนึกคิดใดๆ ยังไม่รับรู้ว่าโลกและตนเองมีอยู่ ยังไม่รู้รสชาติของความทุกข์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเสมือนกำลังหลับอยู่ ส่วนพี่ของเราทั้งสามตลอดจนพ่อแม่เราเป็นบุคคลที่กำลังตื่นอยู่ ความทุกข์นั้นเป็นเรื่องของคนตื่น คนหลับไม่อยู่ในสภาพที่จะรับรู้ความทุกข์ เมื่อคิดเช่นนี้เราในฐานะคนหลับก็สมควรเห็นใจคนตื่นที่กำลังเป็นทุกข์เหล่านั้น ยิ่งหากคิดว่าคนที่กำลังตื่นเผชิญหน้ากับความทุกข์อยู่เวลานั้นล้วนแล้วแต่เป็นคนในครอบครัวของเรา การที่เราจะเสียสละเพื่อลดความทุกข์ของคนเหล่านั้นก็เป็นสิ่งที่สมควรกระทำ ภาพในจินตนาการข้างต้นนี้แม้ว่าจะเป็นเรื่องสมมติ และสมมติให้เกิดในครอบครัวหนึ่ง แต่ถ้าใครก็ตามที่อ่านเรื่องสมมตินี้แล้วต่างก็เห็นว่า “หากฉันเป็นตัวอ่อน ฉันก็จะคิดเช่นนี้” ก็ย่อมแสดงว่าเรื่องในจินตนาการนี้สอดคล้องกับธรรมชาติพื้นฐานบางอย่างของมนุษย์ ธรรมชาติที่ว่านี้คือความสามารถที่จะเห็นใจและเข้าใจความทุกข์ของผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ร่วมสายเลือดกับเรา และยินดีที่จะสละตนเองเพื่อบุคคลอื่นเป็นที่รักเหล่านั้น

สิ่งที่เรียกว่า “โพธิสัตตธรรม” ในพระพุทธศาสนานั้นว่าไปแล้วก็คือความเข้าใจและเห็นใจในความทุกข์ที่บุคคลอื่นประสบอยู่และพร้อมที่จะช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ของคนเหล่านั้น การบำเพ็ญโพธิสัตตธรรมนั้นหากดำเนินไปอย่างเข้มข้นก็จะถึงขั้นที่ยอมเสียสละชีวิตของตนได้ พิจารณาจากแง่นี้เราจะเห็นว่าพื้นฐานด้านความคิดของพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญแก่การคิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นอยู่แล้ว ที่สำคัญไปกว่านั้นคือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น เราทุกคนจะคิดถึงประโยชน์ของคนที่ไม่ใกล้ชิดเรามากๆ เช่น ลูก หลาน พ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือเพื่อน บางครั้งการคิดถึงประโยชน์ของคนที่เรารักมากๆ เช่น ลูกก็อาจดำเนินไปถึงขั้นที่เราสามารถที่จะเสียสละแม้กระทั่งชีวิตของตนเองเพื่อต่อชีวิตของคนที่เรารักได้ ส่วนคนที่อยู่ห่างเราออกไป แม้ว่าโดยอุดมคติพระพุทธศาสนาจะสอนให้เราเผื่อแผ่ความรักความเมตตาไปให้ แต่พระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าคงมีคนไม่มากนักที่จะทำเช่นนั้นได้ คนที่สามารถรักคนอื่นได้เสมือนรักคนที่ใกล้ชิดตนก็มีแต่พระโพธิสัตตเช่นพระเวสสันดรเท่านั้น ดังนั้นเราอาจถือเป็นหลักการได้ว่า สำหรับพระพุทธศาสนา คนเราเกิดมามีธรรมชาติที่จะพร้อมสละตนเองเพื่อคนที่ตนรัก ในที่นี้เราจะตีกรอบจำกัดเพื่อให้ชัดเจนขึ้นว่าจะหมายถึงเอา “คนในครอบครัว” หรือ “คนที่ร่วมสายเลือดเดียวกัน” เมื่อตีกรอบให้แคบเข้ามาเช่นนี้เราก็อาจวางเป็นหลักการในเชิงสังคมได้ว่า การใช้ชีวิตของคนร่วมสายเลือดเพื่อแก้ไขปัญหาที่วิกฤติมากที่สุดที่เกิดกับคนร่วมสายเลือดกันเป็นสิ่งที่สังคมพุทธเราจะไม่คัดค้าน เพราะการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นไปบนพื้นฐานของความรักความเมตตาที่คนในครอบครัวเดียวกันมีต่อกัน เป็นเรื่องที่ควรมองในแง่ที่เป็นด้านอันงดงามของชีวิต ดังนั้นตัวอ่อนที่ถูกใช้เพื่อรักษาโรคร้ายของคนในครอบครัวเดียวกันควรถือว่าตัวเขาได้กระทำคุณความดีที่แม้ว่าเขาจะไม่ได้คิดเอง แต่เราเชื่อว่าหากเขาคิดได้ เขาย่อมจะยินดีทำเช่นนั้น

ปัญหาทางจริยธรรมในเรื่องการใช้ชีวิตมนุษย์คนหนึ่งเพื่อต่ออายุของมนุษย์อีกคนหนึ่งนั้นส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องการทำให้อายุชีวิตตามที่กล่าวมานั้นเป็นเรื่องของธุรกิจหรือไม่ด้วย พระพุทธศาสนานั้นเชื่อว่าคุณธรรมกับการซื้อขายในเชิงธุรกิจเป็นสิ่งที่ยื่นอยู่ตรงกันข้ามกัน การใช้ชีวิตของคนหนึ่งเพื่อประโยชน์ของชีวิตสำหรับอีกคนหนึ่งหากเป็นไปในแง่ของทานก็เป็นเรื่องของคุณธรรม ทานนั้นเป็นการกระทำที่ทั้งผู้ให้และผู้รับมีความผูกพันกันทางเชิงศีลธรรม แต่ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนทั้งคู่หาได้มีความผูกพันกันเช่นนั้นไม่ ในทาง

ปรัชญานั้นมีหลักการทางจริยศาสตร์อยู่ข้อหนึ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์ว่า เมื่อใดก็ตามที่เราปฏิบัติต่อคนอื่นในแง่ที่เขาเป็น end ในตัวเอง เรากำลึงปฏิบัติต่อเขาอย่างมีคุณธรรม แต่หากเมื่อใดที่เราปฏิบัติต่อเขาในฐานะที่เป็น means เพื่อให้เราได้ประโยชน์บางอย่าง เรากำลึงปฏิบัติต่อเขาอย่างปราศจากคุณธรรม ในการให้ชีวิตหรือเลือดเนื้อเป็นทานนั้น ทั้งผู้ให้และผู้รับปฏิบัติต่อกันอย่างที่สองฝ่ายหนึ่งต่างก็เป็น end ในตัวเอง ดังนั้นการให้ทานจึงเป็นเรื่องที่ประกอบด้วยคุณธรรม ที่ว่าเป็นการปฏิบัติต่ออีกฝ่ายอย่างที่สองฝ่ายเป็น end ในตัวเองนั้นหากกล่าวให้เป็นภาษาไทยๆ ก็คือเป็นการที่ทั้งสองต่างก็เคารพให้เกียรติและมองเห็นคุณค่าของอีกฝ่าย ส่วนการซื้อขายชีวิตหรือเลือดเนื้อ (หากมีเหตุการณ์เช่นนี้จริง) มิได้เกิดจากการเคารพหรือมองเห็นคุณค่าของชีวิตกัน ผู้ขายก็มองว่าอีกฝ่ายคือผู้ซื้อซึ่งมีเงินที่จะแลกกับสิ่งที่เขาจะขาย และการที่เขาขายตัวเขาเองได้ก็แสดงว่าแม้แต่ตัวเขาเองก็ไม่เคารพคุณค่าของชีวิตตน ส่วนผู้ซื้อนั้นหากเคารพในชีวิตผู้อื่นแต่แรกก็ย่อมจะไม่สามารถซื้อได้ เพราะการซื้อย่อมแฝงความคิดที่ว่าสิ่งที่ซื้อนั้นเป็นสินค้าซึ่งไม่ได้มีคุณค่าในตัวเองใดๆ นอกจากคุณค่าในแง่ที่เป็นของอันเราจะพึงใช้ประโยชน์ได้แล้วก็จบเท่านั้นเอง

การที่ระบบจริยธรรมของสังคมพุทธถือเอาความสัมพันธในเชิงศีลธรรมเป็นหลักเช่นนี้ย่อมอาจใช้เป็นเกณฑ์ที่จะตอบว่า การใช้ชีวิตของบุคคลอื่นในลักษณะใดที่สังคมพุทธจะยินยอมได้ และเช่นใดเราจะไม่ยินยอม เรื่องนี้เราจะพิจารณากันอย่างละเอียดข้างหน้าในส่วนที่ว่าด้วยการวิจัยเซลล์ต้นแบบและใช้ประโยชน์จากการวิจัยนั้น ในทางการแพทย์ กล่าวอย่างเป็นหลักการพื้นฐาน ณ ตรงนี้คือ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะยอมรับในคุณค่าของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามาก แต่การยอมรับในคุณค่าดังกล่าวนี้ก็ไม่ได้แปลว่าจะเป็นการ “ปิดประตูอย่างสนิท” ต่อการใช้ชีวิตของมนุษย์คนหนึ่งเพื่อชีวิตของมนุษย์อีกคนหนึ่ง ยังมีช่องทางที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าเราสามารถนำชีวิตของคนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของอีกคนได้ ภายใต้เงื่อนไขหลักๆ ว่า (๑) เรื่องนั้นเป็นเรื่องที่สามารถอธิบายให้เห็นความจำเป็นได้ (๒) ทั้งหมดดำเนินไปภายใต้กรอบความสัมพันธ์ทางศีลธรรมระหว่างคนในครอบครัวเดียวกัน (ในกรณีที่เป็นความคิดแทนเช่นคิดแทนตัวอ่อนมนุษย์ที่ครอบครัวจำเป็นต้องสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์) หรือระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน (ในกรณีที่อยู่เสียสละเต็มใจบนพื้นฐานของความเมตตาที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นไปในรูปของความสัมพันธเชิงบุคคล ไม่ได้มีความหมายในแง่ของการซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือการกระทำในเชิงพาณิชย์ใดๆทั้งสิ้น

การตัดแปลงชีวิต

ปัญหาว่าการตัดแปลงชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่แสดงว่าเราไม่เคารพในคุณค่าของชีวิตหรือไม่ในส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับมุมมองว่าสภาพของชีวิตตามที่เป็นอยู่ (ซึ่งบางทีเราก็เรียกว่าตามสภาพธรรมชาติ) นั้นมีสถานะในทางจริยธรรมอย่างไร คำว่า “มีสถานะในทางจริยธรรม” ในที่นี้หมายถึงถึงว่า เมื่อเราเข้าไปเกี่ยวข้องแทรกแซง เราสามารถพูดได้หรือไม่ว่าการกระทำนั้นอาจผิดหรือถูกในทางศีลธรรมได้ เราอาจแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ออกได้เป็นสองส่วนหลักๆ คือ (ก) แนวคิดที่เห็นว่าการตัดแปลงชีวิตมนุษย์เป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตของจริยธรรมหรือพูดไม่ได้ว่าผิดหรือถูกในทางศีลธรรม เหมือนการทำสวน แต่งบ้าน หรือแต่งรถยนต์ เป็นต้น ตามทัศนะนี้ การตัดแปลงชีวิตมนุษย์อาจเป็นคุณหรือโทษก็ได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นทุกอย่างก็เป็นเรื่องทางเทคนิค หากการตัดแปลงนั้นนำไปสู่โทษ สิ่งที่เราสามารถกล่าวได้ก็คือเรายังไม่รอบคอบพอ แต่เราไม่ใช่คนชั่ว เราเพียงแต่โง่เท่านั้น (ข)

แนวคิดที่เห็นว่าเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านจริยธรรม ชีวิตมนุษย์ตามทัศนะที่สองนี้ไม่อาจเทียบได้กับสิ่งอื่นที่เทียบไม่ได้เพราะชีวิตมนุษย์มีค่าทางศีลธรรมบางอย่างที่ไม่พบในสิ่งอื่น การตัดแปลงชีวิตมนุษย์อาจกระทบถึงค่าทางศีลธรรมที่ว่านี้ ดังนั้นการตัดแปลงชีวิตมนุษย์สามารถถามได้ว่าควรหรือไม่ควร ผิดหรือถูก และโดยทั่วไปนั้น เราต้องถามคำถามนี้ก่อนว่า “ควรตัดแปลงชีวิตมนุษย์หรือไม่” ไม่ใช่อยู่ๆก็จะเปลี่ยนแปลงก็ทำเลย กล่าวโดยสรุปแนวคิดที่สองนี้เห็นว่าคำถามทางจริยธรรมเป็นเรื่องที่เราต้องถามก่อน เพราะเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เมื่อถามเรื่องนี้แล้วได้คำตอบว่าอย่างไร คำตอบนั้นจะเป็นตัวกำหนดเรื่องอื่นๆที่จะตามมาซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิค

พิจารณาอย่างกว้างๆ พุทธศาสนาน่าจะอยู่ในกลุ่มที่สอง จะอย่างไรก็ตาม ในแง่รายละเอียดพุทธศาสนา น่าจะมีแนวคิดอะไรบางอย่างที่เป็นเฉพาะของตนเองที่ทำให้แนวคิดแบบพุทธแม้จะอยู่ในกลุ่มนี้ก็อาจแตกต่างไปจากแนวคิดอื่นในกลุ่มเดียวกัน (เช่นแนวคิดของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่มีบทบาทมากในโลกตะวันตกเกี่ยวกับเรื่องนี้เวลานี้) เพื่อให้การพิจารณาแนวคิดของพุทธศาสนาในเรื่องนี้ชัดเจน ผู้วิจัยจะขอเริ่มด้วยตัวอย่างต่อไปนี้

- ก. นายเขียวป่วยเป็นมะเร็งในลำไส้ใหญ่ เขาเข้ารับการผ่าตัดในโรงพยาบาล
- ข. นายขาวรู้สึกว่าจะไม่โต่ง เป็นปมค้อย จึงเข้ารับการผ่าตัดในโรงพยาบาลเช่นกัน
- ค. ครอบครัวของคุณสมพรมีลูกชายอายุ ๑ ขวบ คุณสมพรและภรรยาคิดว่าเด็กสมัยนี้สามารถเลี้ยงดูให้ร่างกายสูงใหญ่ได้ จึงพยายามบำรุงลูกด้วยอาหารปกติที่บ้านและอาหารเสริมตามที่เพื่อนๆแนะนำ
- ง. นายเกรียงไกรเป็นชายที่จิตใจเป็นหญิงมาตั้งแต่เกิด เมื่ออายุได้สี่สิบสาม เขาตัดสินใจผ่าตัดแปลงเพศ ด้วยเงินของตนเองที่เก็บหอมรอมริบเอาไว้หลายปี
- จ. นายสมชายสมัครใจเข้าเป็นอาสาสมัครในการทดลองตัดแปลงพันธุกรรมมนุษย์ ตามข้อมูลที่เขาได้รับมนุษย์เราโดยทั่วไป (รวมทั้งตัวเขาเองด้วย) มีสารพันธุกรรม (ยีน) ที่ไม่สมบูรณ์อยู่จำนวนหนึ่ง สารพันธุกรรมเหล่านี้คือที่มาของความเจ็บป่วยหลายๆของมนุษย์ นักวิทยาศาสตร์ที่ทดลองในโครงการนี้เชื่อว่าหากตัดเอาสารพันธุกรรมเหล่านี้ออกไป มนุษย์พันธุ์ใหม่ที่ปลอดจากสารพันธุกรรมที่บกพร่องเหล่านี้จะอายุยืนมากขึ้น เจ็บป่วยน้อยลง
- ฉ. นายอัลเบิร์ตนักวิทยาศาสตร์ชาติเยอรมันกำลังค้นคว้าทดลองเกี่ยวกับการตัดแปลงมนุษย์ในระดับที่ถึงรากถึงโคนที่สุด (ตามความคิดของเขา) เขาคิดว่าที่ผ่านมามีการตัดแปลงมนุษย์ผ่านการตัดแปลงพันธุกรรมนั้นส่งผลแค่เพียงเรื่องของกาย สิ่งที่เขาสนใจคือจิตใจ มีสองเรื่องในทางจิตใจที่เขาสนใจคือความฉลาดกับความดี เขาเรียกสิ่งแรกว่าปัญญาและเรียกสิ่งที่สองว่าคุณธรรม อัลเบิร์ตนั้นเป็นนักวิทยาศาสตร์ประเภทที่เชื่อว่าปรากฏการณ์ทางจิตใจของมนุษย์นั้นในท้ายที่สุดแล้วก็เป็นเรื่องของกาย ดังนั้นการตัดแปลงพันธุกรรมจึงสามารถส่งผลกระทบต่อเรื่องทางใจที่กล่าวมาข้างต้น เขาเชื่อว่าวันหนึ่งข้างหน้าหากงานของเขาสำเร็จ มนุษย์สายพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการตัดแปลงพันธุกรรมแล้วจะฉลาดและเป็นคนดี โลกที่เต็มไปด้วยมนุษย์ที่ฉลาดและดีจะเป็นโลกที่ไม่ต้องการกฎหมายและศาสนาเพราะทุกคนรู้ด้วยตนเองว่าควรใช้ชีวิตอย่างไร โลกเช่นนี้จะเป็นโลกที่สงบและมีสันติสุขอย่างแท้จริง

ตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีทั้งที่เป็นตัวอย่างที่สามารถหาได้จากชีวิตจริงและตัวอย่างที่ผู้วิจัยจินตนาการขึ้น

(ตัวอย่างแบบหลังนี้ผู้วิจัยใส่เข้ามาเพื่อให้การพิจารณาแนวคิดของพระพุทธศาสนาครอบคลุมทุกแง่มุมที่เป็นไปได้ของการตัดแปลงชีวิตมนุษย์) ตัวอย่างทั้งหมดนั้นผู้วิจัยเรียงลำดับจากการตัดแปลงชีวิตมนุษย์ที่ง่าย ๆ และมองเห็นความจำเป็นที่ต้องทำเช่นนั้นมาหาที่ยาก ๆ และมองไม่เห็นชัดว่าจำเป็นอย่างไรเราจึงต้องทำเช่นนั้นตามลำดับ เรื่องแรกเกี่ยวกับรักษามะเร็งในลำไส้ใหญ่นั้นเชื่อว่าเราทุกคนคงเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำ การตัดแปลงชีวิตในความหมายของการตัดอวัยวะที่เป็นปัญหาทิ้งเพื่อรักษาความเจ็บใช้นั้นเป็นสิ่งที่สามัญสำนึกของมนุษย์ทั่วไปไม่ต้องคำถาม เราจึงจะผ่านเรื่องนี้ไปโดยมีสมมติฐานว่าพระพุทธศาสนาไม่น่าจะคัดค้านเรื่องอย่างนี้ (เพราะตามประวัตินั้นพระพุทธองค์เองก็ทรงเจ็บป่วย และเมื่อทรงเจ็บป่วยก็ทรงรับการรักษาโดยแพทย์ประจำพระองค์ซึ่งเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นคือหมอชิวโกมารภัจ) เรื่องต่อมาเกี่ยวกับการผ่าตัดเสริมจมูกให้ดูสวยงามนั้นแม้จะต่างจากกรณีแรกตรงที่กรณีหลังไม่ถึงขั้นว่าจำเป็นเท่า (คือไม่ทำจมูกก็ไม่ตาย แต่หากไม่ผ่าตัดลำไส้อาจตายได้) แต่พระพุทธศาสนาที่เข้าใจว่าชีวิตของปุถุชนคนธรรมดาเป็นเรื่องความรักสวดยรักงามเป็นเรื่องธรรมดา จริงว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของกิเลส และพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าในท้ายที่สุดแล้วความร่วงโรยของสังขารร่างกายจะเอาชนะความพยายามทุกอย่างของมนุษย์ที่จะหนีความร่วงโรยตามธรรมชาติ ดังนั้นการเสริมความงามไม่ว่าจะในลักษณะใดพระพุทธศาสนาที่ไม่เห็นว่าจะช่วยให้เราพ้นไปจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ จะช่วยได้บ้างก็ตรงที่ทำให้เรามีความสุขทางใจขึ้นจากการที่พบว่าตนเองมีหน้าตาที่ดูดีขึ้น การพยายามตัดแปลงกายให้สวยงามนี้พระพุทธศาสนายอมรับว่าสำหรับคนบางอาชีพเช่นนักแสดงเป็นเรื่องที่จำเป็น ถ้าในกรณีเช่นนี้การตัดแปลงกายเพื่อให้ออกสวยงามก็เป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้หากว่าเป็นเรื่องที่ดีดำเนินไปอย่างมีหลักวิชาการรองรับทำให้ปลอดภัยไม่ก่อทุกข์ในภายหลัง

เช่นเดียวกัน การเลี้ยงดูด้วยความคิดว่าจะทำให้ลูกมีกายที่แข็งแรงสง่างามก็ไม่ต่างจากกรณีการเสริมความงามข้างต้น คือเป็นเรื่องของการเอาใจใส่กาย พุทธศาสนานั้นไม่ถือว่ากายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัว กายจะมีค่าก็ต่อเมื่อถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับให้ใจได้ทำความดี มือของเรานั้นพระพุทธศาสนาถือว่าไม่สำคัญว่าจะสวยหรือไม่สวย แต่สำคัญตรงที่เราได้ใช้มันทำอะไรระหว่างความชั่วกับความดี การเลี้ยงดูโดยพยายามเสริมสร้างกายนั้นอาจพิจารณาได้สองส่วน ส่วนหนึ่งคือกระทำไปอย่างมีปัญญา คือเห็นว่าการที่แข็งแรงและฉลาดจะเป็นพื้นฐานที่ดีของการทำประโยชน์แก่ตนและโลก การบำรุงกายในแง่นี้ก็เหมือนการหาเงินด้วยความคิดว่าเมื่อมีเงินแล้วโอกาสที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่นก็ยิ่งง่ายกว่าสภาพที่ยากจนที่พระพุทธศาสนายอมรับว่าเป็นสิ่งที่ปราศจากโทษภัย แต่ถ้าการเลี้ยงดูกายนั้นกระทำบนพื้นฐานของความงมงาย คือเห็นกายเป็นเป้าหมายในตัวมันเอง เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวมันเอง ไม่ได้เป็นเครื่องมือสำหรับนำไปหาความดีงามใดๆทั้งนั้น การบำรุงกายด้วยทัศนคติเช่นนี้ย่อมกล่าวได้ว่าไม่ตรงตามคติของพระพุทธศาสนาโดยแท้ จะอย่างไรก็ตาม การบำรุงกายในลักษณะตามที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่ามิใช่สิ่งที่ขัดแย้งกับการที่เราจะเป็นคนดีตามคติอย่างพุทธ (หมายความว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูเช่นนี้ไม่จำเป็นว่าเขาจะต้องเป็นคนที่ไม่ดี เขาสามารถเป็นคนดีได้เพราะพระพุทธศาสนาเชื่อในศักยภาพข้างในของมนุษย์ จะอย่างไรก็ตาม การเลี้ยงดูกายที่มากเกินไปอาจเป็นช่องทางที่ทำให้เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูเช่นนี้มีทัศนคติว่ากายเป็นสิ่งสำคัญหรือมีค่าในตัวมันเองได้) ในแง่สังคม การพยายามตัดแปลงกายด้วยการบำรุงทางด้านอาหารและการแพทย์ตามที่กล่าวมานี้พระพุทธศาสนายอมรับได้ในแง่ที่เป็นกิจกรรมของชาวโลกที่

ยังมีกิเลสอยู่ การทำตามกิเลสในระดับนี้ไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องวิตกกังวล เพราะไม่ถึงขั้นจะทำอันตรายต่อกรก้าวไปหาความดีงามของชีวิตตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

กรณีต่อมาคือการผ่าตัดแปลงเพศนั้นอาจกล่าวได้ว่าเมื่อเทียบกับกรณีก่อนๆที่ได้กล่าวมาแล้ว กรณีนี้ค่อนข้างเป็นการตัดแปลงชีวิตที่มากพอสมควร กรณีก่อนหน้านี้เป็นการตัดแปลงชีวิตที่ยังอยู่ในขอบเขตของเพศนั้นๆ แต่การแปลงเพศเป็นการเปลี่ยนแปลงชนิดย้ายข้ามเพศ โดยทั่วไปเราถือกันว่าการเกิดมาเป็นเพศชายหรือหญิงเป็นเรื่องที่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ สำหรับศาสนาที่เห็นว่าคำว่า “ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ” มีความหมายเท่ากับ “ถูกกำหนดโดยพระเจ้า” การผ่าตัดแปลงเพศก็ต้องถือว่าเป็นเรื่องใหญ่เพราะเป็นการหรือสิ่งที่พระเจ้ากำหนดมาแต่เดิมเอาไว้ค่อนข้างมากมายมหาศาล แต่สำหรับพุทธศาสนา ธรรมชาติไม่ได้มีความหมายอย่างเข้มงวดว่า “มนุษย์ไม่อาจแตะต้องเปลี่ยนแปลงได้” การเปลี่ยนแปลงเพศจึงไม่มีน้ำหนักของการล่วงละเมิดคำสอนทางศาสนาอย่างศาสนาประเภทที่กล่าวข้างต้น

นอกจากนั้น พุทธศาสนายังสอนให้เราพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆในโลกในแง่ที่เป็นสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย คนที่ผ่าตัดแปลงเพศนั้นหากพิจารณาตามหลักคำสอนเรื่องเหตุปัจจัยก็จะพบว่า แม้ว่ากายของเขาจะมีลักษณะเชิงชีววิทยาที่สังกัดอยู่ฝ่ายเพศชาย (เช่นเขามีอวัยวะเพศชาย มีเชื้ออสุจิ และสามารถให้กำเนิดบุตรในฐานะบิดาได้เป็นต้น) แต่จิตใจของเขานั้นกลับสังกัดอยู่ในเพศที่ตรงกันข้ามคือเพศหญิง การเกิดมาผิดเพศเช่นนี้พระพุทธศาสนาอธิบายว่าเป็นผลของวิบากกรรมในอดีตอย่างหนึ่ง การเกิดมาพร้อมชีวิตที่เป็นวิบากของกรรมในอดีตนั้นพุทธศาสนาถือว่าเป็นการสิ้นสุดยุติของกระบวนการในทางศีลธรรมแล้ว หมายความว่าเมื่อมีคนคนหนึ่งกระทำการในอดีตชนิดที่สมควรส่งผลให้เขาเกิดเป็นคนผิดเพศ จากนั้นกรรมนั้นก็ส่งผลมาในชาติปัจจุบัน ช่วงเวลานับจากวันที่เขาทำกรรมมาสิ้นสุดลง ณ วันที่เขาได้รับผลของกรรมพุทธศาสนาถือว่าเป็นช่วงเวลาของกระบวนการทางศีลธรรม ต่อจากนั้นมาถือเป็นกระบวนการทางกายภาพที่ไม่มีค่าทางจริยธรรม พิจารณาจากแง่ของคนที่เกิดมาผิดเพศที่ถือว่ามีจิตที่ผิดเพศของเขานั้นเป็นกลางในทางจริยธรรม การที่เขาจะดิ้นรนเพื่อปรับกายให้ตรงกับใจจึงไม่ได้มีนัยของการล่วงละเมิดจริยธรรมใดๆทั้งสิ้น (เหมือนคนบางคนเกิดมาดวงตาฝ้าฟางเพราะผลกรรม ต่อมาเขาผ่าตัดรักษาดวงตานั้นจนมองได้ตามปกติ การกระทำนี้ไม่ถือเป็นการล่วงละเมิดอำนาจของกรรม เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า ณ วันที่เขาเกิดมาพร้อมดวงตาที่ฝ้าฟางนั้น กระบวนการแห่งกรรมได้จบลงแล้ว การมีดวงตาฝ้าฟางนับจากวันนั้นมาจึงเป็นข้อเท็จจริงทางกายภาพที่เจ้าตัวมีความชอบธรรมที่จะจัดการได้ตามที่เห็นสมควรโดยไม่ถือเป็นการล่วงละเมิดอำนาจกรรมแต่อย่างใด)

การตัดแปลงเพศนี้ว่าไปแล้วก็ดูจะไม่ใช่วิทยาในระดับรุนแรง สังเกตได้จากการที่วงการแพทย์ทั่วโลกต่างก็ยอมรับว่าหากบุคคลผู้นั้นมีจิตใจเป็นหญิงและแพทย์มีข้อมูลเพียงพอที่จะเชื่อว่าหากเธอได้ร่างที่ดูเป็นหญิงมากขึ้นจะช่วยให้เธอมีความสุขกับชีวิตมากกว่าที่เป็นอยู่ การแปลงเพศก็สามารถกระทำได้ (และควรที่จะให้กระทำด้วย) เหตุผลทางการแพทย์นั้นเน้นประเด็นที่ว่าเกิดมาผิดเพศนั้นสร้างความทุกข์ให้แก่บุคคลผู้นั้นเพราะกายกับใจขัดแย้งกัน การแปลงเพศก็คือการทำให้กายและใจคล้อยตามกัน แม้จะไม่ทั้งหมด แต่ก็ เป็นหนทางที่ดีที่สุดเท่าที่ทางการแพทย์จะสามารถทำได้เวลานี้ นอกจากนั้น ผลการศึกษาวิจัยที่ติดตามผลก็บอกว่าไม่มีความผิดปกติในการแปลงเพศชนิดที่รุนแรงอันจะทำให้เป็นเหตุผลที่จะสงสัยว่าการแปลงเพศอาจจะไม่ใช่หนทางที่

ถูกต้อง กล่าวโดยรวมๆคือเวลานี้เรามีบุคคลที่ผ่าตัดแปลงเพศอยู่จำนวนหนึ่งในโลก คนเหล่านี้ก็ดำเนินชีวิตตามปกติสุข กล่าวจากแง่มุมของพระพุทธศาสนา การแปลงเพศนั้นเป็นปรากฏการณ์ในระดับเปลือกนอกของชีวิต กล่าวตามหลักกรรม คนจะดีหรือชั่วไม่ได้อยู่ที่การแปลงเพศ คนแปลงเพศก็เหมือนคนปกติที่สามารถเป็นคนดีหรือชั่วก็ได้ สุดแต่ว่าเขาจะเลือกเป็นอะไร ในแง่นี้การแปลงเพศก็ไม่กระทบถึงธรรมชาติที่ลึกซึ้งของมนุษย์ เพราะหลังจากแปลงเพศแล้วบุคคลก็ยังมีความ “เจตจำนงเสรี” ที่จะเลือกเป็นคนดีหรือชั่วก็ได้ ดังเช่นคนปกติทั่วไป

เรื่องสุดท้ายที่เราจะพิจารณากันในช่วงนี้คือการตัดแปลงพันธุกรรม ในตัวอย่างแรก การตัดแปลงพันธุกรรมเป็นเรื่องของกาย ส่วนในตัวอย่างที่สอง (ที่ผู้วิจัยสมมติขึ้น) การตัดแปลงพันธุกรรมนั้นมุ่งไปหาจิตใจ เราจะเริ่มที่เรื่องแรกก่อน ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกนั้นแสดงความเห็นห่วงเรื่องการตัดแปลงพันธุกรรมในแง่ที่มากด้วยเหตุผลหลักๆที่ผู้วิจัยขอลำดับให้ดูดังนี้

ประการแรก การตัดแปลงพันธุกรรมเป็นการตัดแปลงในระดับถึงรากถึงโคน ตามทัศนะของคริสต์ศาสนา สภาพของมนุษย์ตามที่เป็นอยู่นี้ได้รับการคัดเลือกแบบโดยพระเจ้าว่าเหมาะสมแล้ว การตัดแปลงพันธุกรรมมนุษย์เป็นการ “แก้แบบ” สิ่งที่พระเจ้าได้ทรงออกแบบให้ เนื่องจากศาสนาคริสต์ไม่คิดว่ามนุษย์เราเท่าที่เป็นอยู่เวลานี้จะมีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะรู้ล่วงหน้าว่าอะไรคือความเลื่อง การแก้แบบสิ่งที่พระเจ้า (ผู้มีประสิทธิภาพมากมายมหาศาลเมื่อเทียบกับมนุษย์) ทรงออกแบบไว้ นั่นจึงเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นอันตราย สำหรับประเด็นนี้เหตุผลนั้นอยู่ที่ความเชื่อว่าสภาพชีวิตมนุษย์ตามที่เป็นอยู่นี้มีความพอเหมาะพอดีแล้ว พระพุทธศาสนาแม้จะไม่เชื่อว่าสภาพของชีวิตมนุษย์ตามที่เป็นอยู่นี้เป็นสิ่งที่ได้รับการออกแบบมาโดยพระเจ้า แต่ก็มีเชื่อว่าสภาพชีวิตมนุษย์ที่เป็นอยู่นี้เป็นผลมาจากเงื่อนไขปัจจัยจำนวนหนึ่ง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้บางอย่างเป็นเรื่องทางศีลธรรม ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์ในแต่ละยุคสมัยสามารถมีลักษณะทางธรรมชาติที่แตกต่างกันได้ เช่นบางยุคมนุษย์โดยรวมอาจมีอายุยืนยาวกว่ามนุษย์ในบางยุค การมีอายุยืนยาวกว่านั้นก็สื่อความหมายว่ามีสุขภาพดีดีกว่า ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้มนุษย์ในยุคหนึ่งมีอายุยืนยาวหรือไม่ก็คือการประพฤติธรรม พิจารณาจากกรอบความเชื่อนี้ สภาพชีวิตของมนุษย์ที่ศาสนาคริสต์เห็นว่าเป็นไปตามการออกแบบโดยเจ้านั้น พระพุทธศาสนาก็มองไม่ต่างกันนัก คือมองว่าสภาพชีวิตที่เป็นอยู่นี้ส่วนหนึ่งก็มาจากการออกแบบโดยอะไรสักอย่างหนึ่ง ต่างกันเพียงพระพุทธศาสนาไม่สอนว่าพระเจ้าคือผู้ที่ออกแบบ แต่สอนว่า “กรรมคือผู้ออกแบบ” (กมมุนา วตตตี โลก) แต่ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น เมื่อกรรมให้ผลแล้ว สิ่งที่เป็นผลของวิบากกรรมนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าจะมีสภาพเป็นข้อเท็จจริงที่เป็นกลางในทางจริยธรรม ซึ่งมีความหมายอย่างหนึ่งว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์เราสามารถเข้าไปก้าวกายตัดแปลงได้ตามที่เห็นสมควร สภาพชีวิตตามที่เป็นอยู่นี้แม้จะเป็นผลมาจากมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมมนุษย์ในภาพรวม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มนุษย์เราจะสามารถเข้าไปตัดแปลงได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการ “แก้แบบของกรรม” ดังที่ศาสนาคริสต์เข้าใจ

ประการต่อมา ศาสนาคริสต์เชื่อว่า การที่พระเจ้าสร้างสภาพชีวิตของมนุษย์มาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนั้นมีความหมายไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง โดยที่ความหมายนี้เป็นสิ่งดี คนที่เกิดมา มีโรคภัยประจำตัว หากสามารถอ่านทะลุสภาพชีวิตที่ไม่น่าปรารถนา (ในสายตาของคนทั่วไป) นั้นไปจนเห็นความหมายที่พระเจ้าทรงซ่อนเอาไว้ เขาก็จะเข้าใจได้เองว่าไม่มีอะไรที่จะต้องแก้ไขตัดแปลง พระพุทธศาสนาจะมีความคิดที่ใกล้เคียงกับแนวคิดของ

ศาสนาคริสต์ตามที่กล่าวมานี้ โดยภาพรวมพระพุทธศาสนามองว่าการเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ได้ฟองเขา ทุกข์ในรูปแบบต่างๆมาด้วยเช่นความแก่ ความเจ็บ และความตาย สภาพที่เป็นทุกข์นี้พระพุทธศาสนามองว่าเป็นสภาพกลางๆ หลักอริยสัจสี่ข้อแรกนั้นกล่าวว่ “ทุกข์อริยสัจเป็นสิ่งที่พึงกำหนดรู้” (ทุกข์ อริยสัจ ปริญญเวทย์) (วินย. มหาวคค. ๔/๑๕) การกล่าวเช่นนี้หมายความว่าทุกข์ของชีวิตนั้นเป็นข้อเท็จจริงที่เราไม่มีพันธะทางศีลธรรมที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องแทรกแซง คูเหมือนว่าความพยายามที่จะตัดแปลงพันธกรรมในเชิงกายภาพนั้นกล่าวตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ก็คือความพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซงทุกข์อริยสัจ ซึ่งพระพุทธศาสนาแม้จะไม่ห้ามเอาไว้แต่ก็เห็นว่าเป็นความพยายามในสิ่งที่ไม่ตรงจุด ในหลักอริยสัจข้อถัดมาคือสมุทัยนั้นท่านกล่าวเอาไว้ชัดว่า “ทุกข์สมุทัยอริยสัจเป็นสิ่งที่พึงละ” (ทุกข์สมุทัย อริยสัจ ปหัตตพพ) (วินย. มหาวคค. ๔/๑๕) ทุกข์สมุทัยหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ตามทัศนะของพุทธศาสนา คือความอยาก (หรือตัณหา) การที่กายของเราต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขปัจจัยนั้นพุทธศาสนาถือว่าโดยตัวมันเองไม่เป็นปัญหา แต่ปัญหาอยู่ที่คนเราไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลงนั้น การไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลงคือแง่หนึ่งของความอยาก ดังนั้นหากจะแก้ปัญหาให้ตรงจุดพุทธศาสนาสอนว่าเราต้องแก้ที่ความอยาก ถ้าแก้ที่จุดนี้จะเป็นการแก้ที่ตรงจุด และปัญหาที่ได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดเช่นนี้จะได้รับการแก้ไขตลอดไป ขอให้พิจารณาตัวอย่างเรื่องความแก่ คนเราเกิดมาแล้วก็ต้องแก่เฒ่าเป็นธรรมดา ความพยายามในการชะลอความแก่เฒ่านั้นเป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักทางการแพทย์สมัยนี้ กิจกรรมนี้หากพิจารณาจากแนวคิดทางพุทธศาสนา ก็พอเป็นเรื่องเข้าใจได้ว่าอันว่าปลุชคนคนยังมีกิเลสนั้นก็ย่อมปรารถนาให้ตนเองเป็นหนุ่มเป็นสาวตลอดไป การพยายามยืดอายุความเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ไม่ใช่ว่าเรื่องเสียหายหากว่าคิดจากกรอบเฉพาะของชีวิตคนผู้นั้นที่ไม่สร้างผลกระทบอะไรต่อผู้อื่น (ยกเว้นแต่การกระทำนั้นกระทบผู้อื่น แม้จะเป็นสัตว์ก็ตาม เครื่องสำอางหรือยาชะลอความแก่ที่ได้มาจากการเบียดเบียนชีวิตสัตว์นั้นคงถือว่ามีเหตุผลเพราะได้แลกเอาชีวิตของผู้อื่นมาอยู่ในระดับความแก่ชราซึ่งมีน้ำหนักต่างกันมาก กล่าวง่ายๆคือเพื่อให้เราไม่แก่เลยต้องฆ่าผู้อื่นนั้นไม่อาจอธิบายด้วยเหตุผล เพราะแม้แต่การแลกชีวิตกับชีวิตก็ยังยากที่จะอธิบายด้วยเหตุผลอยู่แล้ว) จะอย่างไรก็ตาม ข้อเตือนสติจากพุทธศาสนาก็คือกายนั้นในแง่ที่เป็นสังขารที่ย่อมจะมี “ทางไป” ของมันเองที่เราไม่อาจฝืนได้ ในท้ายที่สุดแล้วมนุษย์เราก็จะพ่ายแพ้ต่อความจริงของสังขารอันเป็นอนัตตานั้น ดังนั้นการพยายามชะลอความแก่จึงไม่ใช่การปฏิบัติต่อปัญหาอย่างถูกจุด สิ่งที่ถูกจุดสำหรับเรื่องนี้คือการทำให้ยอมรับความจริงนั้น ถ้าทำได้ ยอมรับได้ ปัญหาที่จบและจบอย่างสนิทจริงๆ การเอาชนะปัญหาด้วยการทำให้อยู่เหนืออิทธิพลของปัญหาเช่นนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในมือของเราแท้ๆ เราจัดการได้เต็มที่ การแก้ปัญหาตามทัศนะของพุทธศาสนา คือการแก้ในสิ่งที่เรามีอำนาจเต็มที่ที่จะจัดการ ซึ่งก็คือ “ใจ” หรือ “ความคิด” ของเราเอง

ย้อนกลับมาที่ประเด็นเรื่องการตัดแปลงพันธุกรรมทางกายภาพนี้อีกครั้ง เหตุผลหลักๆของกิจกรรมการตัดแปลงพันธุกรรมว่าไปแล้วก็ไม่ต่างจากจุดประสงค์หลักในทางแพทยศาสตร์เท่าที่มีมาในอดีตคือ (๑) เพื่อทำให้มนุษย์เราอายุยืนที่สุดเท่าที่จะทำได้ (๒) เพื่อให้มนุษย์อยู่ห่างไกลความเจ็บป่วยมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และ (๓) เพื่อให้มนุษย์มีลักษณะทางกายภาพที่สวยงามดูดีมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่เดิมนั้นสามเรื่องนี้แยกกันโดยสองเรื่องแรกถือเป็นงานทางการแพทย์แท้ๆ แต่อย่างหลังเป็นงานแฝง แต่เวลานี้อาจกล่าวได้ว่าเรื่องความงาม

กับความอยู่ดีมีสุขเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ออก ในทางการแพทย์เลยทำสองเรื่องนี้ควบคู่กันไปด้วย เมื่อการค้นคว้าเกี่ยวกับพันธุกรรมมนุษย์เจริญมากขึ้นเราก็พบว่าวิถีชีวิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิมที่จะทำให้ความอยู่ดีมีสุขและความงามของมนุษย์นั้นได้รับการจัดการได้ดีขึ้น เชื่อกันว่าเมื่อได้ยีนที่แย่ๆ (อันเป็นที่มาของปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมาข้างต้น) ออกไปจากชีวิตมนุษย์ได้ เราก็จะมีสุขภาพที่ยืนยาว มีกายที่งดงาม นี่คือเหตุผลของการตัดแปลงพันธุกรรม ซึ่งหากว่าไปแล้วก็คือ “การถอดชิ้นส่วนหรืออะไหล่ชีวิตที่ไม่ดีที่ธรรมชาติให้มาแก่เราออกไป แล้วใส่ของดีๆที่เราตัดแปลงขึ้นลงไปแทน”

ประเด็นสำคัญที่มีผู้เป็นห่วง (เช่นศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเป็นห่วง) ในเรื่องการตัดแปลงชีวิตผ่านการตัดแปลงพันธุกรรมคือ การตัดแปลงแบบอื่นเท่าที่เราเคยกระทำมาเป็นการตัดแปลงชนิดเล็กๆน้อยๆ (minor change) แต่การตัดแปลงมนุษย์ผ่านการตัดแปลงพันธุกรรมเป็นการตัดแปลงอย่างขนานใหญ่ (major change) การตัดแปลงอย่างขนานใหญ่นี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบบางอย่างที่อาจเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ เช่นต่อไปเมื่อเราคิดหรือตัดแปลงให้เหลือแต่สายพันธุ์มนุษย์บางแบบที่เราเข้าใจว่าเป็นสายพันธุ์ที่พึงประสงค์ หากเกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพแวดล้อมบางอย่างที่สายพันธุ์ที่เราเข้าใจว่าดีนั้นไม่อาจรับมือได้ สายพันธุ์มนุษย์ทั้งหมดก็อาจประสบกับความหายนะครั้งใหญ่ถึงขั้นสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ไปเลยก็เป็นได้ ข้อวิตกนี้ดูเหมือนทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ทฤษฎีหนึ่งคือทฤษฎีการเลือกสรรโดยธรรมชาติของคาร์วินจะสนับสนุนอยู่ไม่น้อย สภาพชีวิตตามที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติเวลานี้เป็นสภาพที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย เฉพาะในมนุษย์นั้นความหลากหลายที่เราเห็นก็คือเรามีมนุษย์หลายเผ่าพันธุ์ ในแต่ละเผ่าพันธุ์นั้นคนเราก็ต่างกัน บางคนฉลาด บางคนไม่ฉลาด บางคนสุขภาพแข็งแรง บางคนสุขภาพอ่อนแอ ความแตกต่างเหล่านี้ส่วนหนึ่งทางการแพทย์เข้าใจว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และอีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เราพยายามกันมาตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่จะขจัดด้านที่ไม่น่าปรารถนาทั้งหลายเหล่านั้นออกไปจากชีวิต เมื่อความพยายามดำเนินมาถึงจุดที่เรามั่นใจว่าเราสามารถ “ยกเครื่อง” มนุษย์ได้ผ่านการตัดแปลงพันธุกรรม แล้วเราก็ประสบปัญหาอย่างใหม่ตามที่ได้กล่าวข้างต้น ปัญหานั้นคืออาจเป็นไปได้ที่การ “ยกเครื่อง” คราวนี้จะเป็นการ “ทำเกินกว่าที่ควร” และผลจากการทำเกินกว่าที่ควรนั้นจะส่งผลให้เป็นหายนะภัยใหญ่หลวงแก่มนุษยชาติ ซึ่งเป็นไปได้เช่นกันว่าหายนะภัยที่เวลานี้ไม่อาจเฝ้าระวังได้หากเกิดอุบัติเหตุที่เราคาดไม่ถึง ปัญหาที่ว่า มนุษย์เราจะรู้ได้ว่าอะไรว่าสิ่งที่ตนเองทำอยู่เวลานี้เกินกว่าที่ควรหรือไม่ ดูเหมือนคำตอบที่เราจำเป็นต้องยอมรับคือ “เราไม่รู้” หากคิดว่าประสบการณ์คือที่มาของความรู้ เพราะเราไม่เคยมีประสบการณ์ในเรื่องเช่นนี้มาก่อน เรื่องที่เราไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน เช่นนี้ศาสนามักเป็นที่ปรึกษาของมนุษย์ว่าควรจัดการอย่างไร คำปรึกษาจากศาสนานั้นส่วนหนึ่งเป็นความเชื่อ แต่ถ้าความเชื่อนั้นสามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผลและสามัญสำนึกศาสนาก็จะมีบทบาททำให้มนุษย์เลือกที่จะทำตามสิ่งที่ศาสนาแนะนำ สำหรับพุทธศาสนานั้น แม้จะไม่กล่าวเรื่องความหลากหลายทางธรรมชาติว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเองหรือไม่เอาไว้ แต่ก็กล่าวว่าในท่ามกลางธรรมชาติที่กว้างใหญ่ไพศาลนี้ การที่มนุษย์ซึ่งเป็น “องค์ประกอบหนึ่งของธรรมชาติ” จะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติอย่างขนานใหญ่เป็นสิ่งที่ไม่ควรระมัดระวังให้มากอย่างน้อยที่สุดพุทธศาสนาก็เชื่อว่าจักรวาลนั้นมีอายุที่ยืนยาวกว่ามนุษย์ กฎธรรมชาติส่วนที่ดูแลเกี่ยวข้องกับธรรมชาติอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์นั้นก็มีความซับซ้อนในตัวมันเอง สิ่งต่างๆในธรรมชาติเหล่านี้ดำเนินไปภายใต้การ

กำกับดูแลของกฎธรรมชาติที่เร้นลับ การที่ธรรมชาติเลือกความหลากหลาย ความไม่สมบูรณ์ เป็นต้นนั้นหากพิจารณาจากกรอบความคิดที่ว่ากฎธรรมชาตินั้นยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์มาก (อย่างน้อยที่สุดสิ่งที่เป็นประจักษ์พยานว่าเราเล็กกระจ้อยร่อยกว่ากฎธรรมชาติก็คือตัวตนของเราทุกคนส่วนพุทธศาสนาถือว่าล้วนอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกฎธรรมชาติทั้งสิ้น) ก็ต้องนับว่าเป็นสิ่งที่ “มนุษย์พึ่งเคราฟ” ความเคราฟในที่นี้คงไม่ได้หมายความว่าอย่างสุดโต่งว่าเราจะเข้าไปแก้ไขดัดแปลงไม่ได้ เพราะพุทธศาสนาเองก็สอนต่อท้ายเรื่องกฎธรรมชาติว่า การที่ธรรมชาติสร้างสติปัญญาให้แก่มนุษย์นั้นก็เพื่อให้มีอะไรสักอย่างในธรรมชาติทำหน้าที่ดัดแปลงตกแต่งความไม่สมบูรณ์ที่ธรรมชาติไม่ได้ตั้งใจให้เกิดขึ้น คำถามที่สำคัญคือ *เวลานี้มีความไม่สมบูรณ์อยู่สองแบบ แบบหนึ่งคือความไม่สมบูรณ์ที่ธรรมชาติเลือกหรือจงใจให้เกิด อีกแบบหนึ่งคือความไม่สมบูรณ์ที่ธรรมชาติไม่ได้เลือกหรือจงใจให้เกิด* อย่างหลังนั้นสมควรที่มนุษย์จะเข้าไปแก้ไขดัดแปลง โดยที่การเข้าไปเกี่ยวข้องโดยมนุษย์ในเรื่องนี้ต้องถือว่าเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎธรรมชาติ แต่เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ณ เวลานี้เรากำลังเกี่ยวข้องกับความไม่สมบูรณ์ประเภทที่กฎธรรมชาติมิได้ตั้งใจที่จะให้ปรากฏขึ้นในธรรมชาติ

ปัญหาข้างต้นนี้ไม่ง่ายเลยที่จะตอบได้ จะอย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถที่จะตอบคำถามข้างต้นนี้ด้วยตรรกะบางอย่าง ตรรกะที่ว่านี้คือ โดยทั่วไปความไม่สมบูรณ์ชนิดที่กฎธรรมชาติจงใจให้เกิดน่าจะเป็นสิ่งที่เมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องแทรกแซง ความพยายามในการเกี่ยวข้องแทรกแซงนั้นจะต้องมาก ตรงกันข้าม หากการเปลี่ยนแปลงแก้ไขธรรมชาติใดไม่ต้องใช้ความพยายามมาก ไม่ต้องค้นลึกลงไปในธรรมชาติมาก การเปลี่ยนแปลงประเภทนี้น่าจะเข้าใจได้ว่าเป็นสิ่งที่กฎธรรมชาติอนุญาตให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องได้

ตามหลักคิดที่ผู้วิจัยเสนอข้างต้น เมื่อมนุษย์ศึกษาธรรมชาติแล้วพบว่าการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใดๆก็ตามแต่เป็นเรื่องที่ลึกลับซึ่งในระดับถึงรากถึงแก่น การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติแบบนี้ต้องระแวงระวังว่าน่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงความไม่สมบูรณ์ประเภทที่กฎธรรมชาติจงใจสร้างให้ปรากฏในธรรมชาติ ด้วยจุดประสงค์บางอย่างที่มนุษย์เราจะยังไม่เข้าใจในวันนี้ การดัดแปลงพันธุกรรมมนุษย์เมื่อพิจารณาจากหลักคิดที่ว่านี้จึงเป็นสิ่งที่เราจะต้องระแวงระวังเป็นอย่างยิ่ง จะอย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อในสติปัญญาของมนุษย์ การบอกถึงความพยายามในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติอย่างนั้นอย่างนั้นสมควรที่เราจะต้องระแวงระวังให้มากนั้นไม่ได้หมายความว่าเราจะไม่สามารถทดลองหรือศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ตรงกันข้าม การลงมือศึกษาอย่างมีสติ อย่างระแวงระวัง และอย่างมีความปรารถนาดีต่อโลกและธรรมชาติเป็นที่ตั้งกลับจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะบอกเราว่าในท้ายที่สุดแล้วเราควรเดินไป “ทางนั้น” ต่อไปหรือไม่ การศึกษาอย่างรอบคอบรอบด้านอาจจบลงด้วยข้อสรุปที่ว่า “เราไม่ควรเดินไปทางนั้นเพราะอันตราย” ก็เป็นไปได้

สำหรับเรื่องสุดท้ายที่เราจะพิจารณากันในบทนี้ซึ่งได้แก่การดัดแปลงพันธุกรรมเพื่อผลทางด้านจิตเจ้านั้นอาจมีประเด็นที่ต่างไปจากการดัดแปลงพันธุกรรมเพื่อผลในทางร่างกายตามที่กล่าวมาข้างต้นบ้าง พระพุทธศาสนานั้นสนใจเรื่องการดัดแปลงจิตใจของมนุษย์มากกว่าร่างกาย หลักธรรมที่พุทธศาสนาสอนนั้นเป็นไปเพื่อการดัดแปลงจิตใจแทบจะทั้งสิ้น จะอย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เราควรสนใจในเรื่องการดัดแปลงจิตใจนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงจิตใจอาจเป็นไม่ได้สองแบบ แบบที่หนึ่งขอเรียกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบไม่ต้องเกี่ยวข้องกับการดัดแปลงกายแบบที่สองขอเรียกว่าแบบที่ต้องเกี่ยวข้องกับการดัดแปลงกาย ศาสนาและปรัชญาแบบที่เชื่อว่าเป็นสิ่งหนึ่ง

ต่างหากจากกายและสองอย่างนี้จิตมีพลังอำนาจมากกว่ามักเชื่อแบบแรก คือเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงจิตใจของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องของการ “ฝึกฝนจิต” เพียงอย่างเดียวโดยไม่เกี่ยวกับกาย นักปรัชญาที่เชื่อว่ากายกับจิตคือสิ่งเดียวกัน (หมายความว่าไม่มีจิตชนิตที่แยกเป็นอิสระต่างหากจากกาย ตรงกันข้าม จิตก็คือการแสดงออกของกายซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงสมองก็ได้) มักเห็นว่าการตัดแปลงจิตนั้นสามารถกระทำผ่านทางกายได้เพราะสองเรื่องนี้ว่าจนถึงที่สุดแล้วก็คือสิ่งเดียวกัน นักวิทยาศาสตร์ที่ทำงานด้านการตัดแปลงพันธุกรรมมนุษย์ส่วนหนึ่งนั้นก็มีความคิดเห็นไปในแนวทางที่กล่าวมานี้

พุทธศาสนานั้นแม้จะเชื่อว่ามีสิ่งที่เรียกว่าจิตต่างหากจากกาย แต่เวลาที่พระพุทธรูปอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิต คำอธิบายนั้นดูจะให้น้ำหนักแก่การที่กายจะมีอิทธิพลต่อจิตอยู่มาก การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตามที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกนั้นก็เป็ผลมาจากการจัดการที่พอเหมาะพอดีระหว่างกายและจิตของพระพุทธองค์ โดยที่ก่อนหน้านั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าทรงเน้นเรื่องจิตเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจกาย (ตามทัศนะทางศาสนาโดยทั่วไปของอินเดียสมัยนั้น) และทรงถูกคิดขึ้นได้หลังจากที่ทรงล้มเหลวจากการปฏิบัติแบบนั้นว่ากายนั้นมีส่วนสนับสนุนจิตใจอยู่ไม่น้อย พิจารณาจากกรอบความคิดนี้ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะไม่ได้ยืนอยู่ตรงกันข้ามกับนักวิทยาศาสตร์ที่เชื่อว่าเราสามารถตกแต่งจิตใจมนุษย์ได้ผ่านทาง การตกแต่งพันธุกรรมอย่างแข็งขันดังปรัชญาหรือศาสนาแนวจิตนิยมแบบสุดขีด นักวิชาการทางพุทธศาสนาบางคนเชื่อว่าพุทธปรัชญา กับปรัชญาสสารนิยมไม่ใช่คู่ปรปักษ์กัน ตามทัศนะของนักวิชาการเหล่านี้ ความก้าวหน้าทางการแพทย์ที่ดูเหมือนจะยืนยันว่าทัศนะแบบสสารนิยมนั้นมีน้ำหนักมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ได้ทำให้ทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่พุทธศาสนาเสนอได้รับผลกระทบในเชิงเสียหาย (ดูบทความของ Mark Siderits เรื่อง “Buddhism and Techno-Physicalism” ใน *Philosophy East and West*, vol. 51, number 3, 2001) ผู้วิจัยค่อนข้างเห็นด้วยกับความคิดนี้ จะอย่างไรก็ตาม นี่ไม่ได้แปลว่าพุทธศาสนาจะเห็นดีเห็นงามไปกับความคิดเรื่องการตกแต่งจิตใจผ่านการตกแต่งพันธุกรรมนั้น ดังรายละเอียดที่จะได้กล่าวต่อไป

ประการแรกที่สุด พุทธศาสนาเชื่อว่าการตัดแปลงจิตผ่านการฝึกจิตเองนั้นมีค่าในตัวมันเอง แต่การตัดแปลงจิตผ่านการตัดแปลงหรือควบคุมกายอาจมีค่าตามเรื่องคุณค่าได้ ผู้วิจัยขอเริ่มต้นด้วยตัวอย่างง่าย ๆ ดังนี้ หมายความว่าทำให้เชื่อด้วยการค่อยๆ ฝึกหัดนิสัยก็ได้ หรือใช้ยา (สมมติว่ามียาที่ว่ามี) ก็ได้ สมมติว่าสัตวแพทย์พบว่ามียาบางชนิดที่เมื่อให้หมาของเรากินแล้วมันจะเชื่อ คำถามมีว่าระหว่างความเชื่อที่เกิดจากการฝึกกับความเชื่อที่เกิดจากการใช้ยา ความเชื่อแบบไหนที่เราซึ่งเป็นเจ้าของหมาจะรู้สึกว่ามีคุณค่ากว่ากัน ในแง่ของผลที่ปรากฏ แม้ว่าสองอย่างนี้จะเหมือนกัน (คือหมาของเราเชื่อ นิสัยดี ไม่คุ เหมือนกันทุกอย่าง) และแม้ว่าวิธีการใช้ยาจะรวดเร็วประหยัดเวลาและแรงงานมากกว่า ความรู้สึกเล็กๆ ของเราทุกคนน่าจะให้ค่าแก่ความเชื่อที่เกิดจากการฝึกมากกว่า เพราะอะไร เพราะความเชื่อที่เกิดจากการฝึกนั้นเราเชื่อว่าหมาของเราได้มีส่วนร่วมสำคัญในการตัดแปลงตัวมันเอง การฝึกของเราอันที่จริงเป็นเพียงการจัดวางเงื่อนไขเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่หมาของเราเท่านั้น ส่วนการที่มันจะเชื่อหรือไม่เป็นเรื่องของการเลือกและตัดสินใจของมัน ดังนั้น ณ วันหนึ่งหลังจากผ่านวันเวลาของการค่อยๆ ฝึกหัดที่ยาวนาน หมาของเราที่เปลี่ยนแปลงตัวมันเอง นี้คือความสมัครใจ ใจ และเต็มใจของมัน ความเชื่อที่มาจากความสมัครใจ เต็มใจ และตั้งใจเช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งมีค่า ตรงกันข้าม

ความเชื่อที่เป็นผลจากการใช้นั้นไม่ได้เกิดจากความเต็มใจ จงใจ หรือสมัครใจของหมาเราเลย สิ่งใดก็ตามที่มีได้เป็นผลมาจากความเต็มใจของผู้นั้น ย่อมไม่ใช่สิ่งที่มีคุณค่าสำหรับเราที่ได้รับผลของพฤติกรรมที่บุคคลหรือสิ่งนั้นแสดงออก เราอาจใช้วิธีคิดเดียวกันนี้สำหรับอธิบายว่าทำไมคนทั่วไปจึงเห็นตรงกันว่า ความรักที่ได้มาจากหญิงสาวที่ตอนแรกไม่รักเรา แต่พอคบค้ากับเราไปนานๆเธอมองเห็นจิตใจที่ติงามของเราเลยเปลี่ยนใจมารักเรา เป็นสิ่งที่มีค่ามากกว่าความรักที่เราได้จากหญิงสาวคนเดียวกันนี้แหละที่ว่าได้มาผ่านเวทมนตร์คาถา ความรักอย่างแรกนั้นมีค่าเพราะผู้ที่รักเราเต็มใจ ยินดี และรู้ตัว ส่วนความรักอย่างหลังมิได้มีคุณสมบัติดังที่กล่าวมาเลยสักอย่างเดียว หนึ่งความรักอย่างแรกนั้นมีค่าเพราะคนที่รักเรานั้นมี “เสรีภาพที่จะไม่รักเราก็ได้” แต่เธอก็เลือกที่จะรักเรา ส่วนความรักอย่างหลังเป็นความรักจากคนที่ถูกกำหนดโดยสิ่งภายนอกอย่างสิ้นเชิง เธอไม่มีเสรีภาพที่จะไม่รักเรา ความรักที่มาจากภาวะที่ไร้เสรีภาพเช่นนี้ย่อมไร้ค่า

ในทำนองเดียวกัน สมมติว่าการตัดแปลงพันธุกรรมสามารถเปลี่ยนแปลงจิตใจของคนเราให้ดีขึ้น เช่นให้โลภน้อยลง โกรธน้อยลง หลงน้อยลง เราก็ยังสามารถตั้งคำถามได้ว่าภาวะของจิตใจที่ติงามเช่นนี้เป็นสิ่งที่มีค่าหรือไม่ แนวคิดเรื่องเสรีภาพข้างต้นสามารถใช้อธิบายเรื่องนี้เป็นอย่างดี คนธรรมดาทั่วไปนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าย่อมจะมีความโลภ โกรธ หลงเป็นวิสัย แต่ถ้าเขารู้จักระงับสิ่งเหล่านี้ เขาก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดี จะเห็นว่าคนดี (ที่พุทธศาสนาเรียกว่ากัลยาณบุรุษ) นั้นคือคนที่มีความเสรีภาพที่จะทำชั่วก็ได้ แต่เขาเลือกที่จะไม่ทำ สมมติว่าเราเอาคนแบบนี้ไปตัดแปลงพันธุกรรมโดยการตัดเอายีนที่ทำให้เกิดความโลภ โกรธ และหลงออก คนเช่นนี้ก็จะมีสภาพเป็นเสมือนหุ่นยนต์ที่ไม่มีเสรีภาพที่จะเลือกทำชั่วได้ จริตว่าพฤติกรรมของเขาอาจเป็นพฤติกรรมที่ดี แต่เราจะเรียกการกระทำนั้นว่าดีไม่ได้ เพราะการกระทำนั้นไม่ได้มาจากการใช้เสรีภาพ เราสร้างหุ่นยนต์ให้คอยช่วยคนที่ประสบภัยเช่นตกน้ำได้ สิ่งที่หุ่นยนต์นั้นแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ดีในความหมายว่าเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ แต่เราจะบอกว่าหุ่นยนต์นั้นเป็นหุ่นยนต์ดีในทางศีลธรรมไม่ได้ เพราะมันไม่ได้ทำความดี มันเพียงแต่แสดงพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น

ในท้ายที่สุดแล้ว ความพยายามที่จะจัดการกับจิตใจของมนุษย์ให้ติงามขึ้นผ่านทาง การตัดแปลงกายนั้นก็จะประสบปัญหาเรื่องความปราศจากคุณค่าของพฤติกรรมที่ไม่ได้เกิดจากเสรีภาพ จริงว่าในพระพุทธศาสนานั้นมีความเชื่อว่าบุคคลบางประเภทที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุความบริสุทธิ์สะอาดในทางจิตใจขั้นสูงสุดที่เรียกว่าพระอรหันต์นั้นคือบุคคลที่ไม่อาจจะทำชั่วได้อีกแล้วเพราะองค์ประกอบของจิตด้านที่ชั่วร้ายได้ถูกขจัดทิ้งไปหมดแล้ว แต่พระอรหันต์ก็ไม่ใช่หุ่นยนต์ตรงที่พระอรหันต์ยังมีจิตสำนึกที่เป็นอิสระ การกระทำความดีของพระอรหันต์นั้นเกิดจากความรู้อย่างเต็มใจและมองเห็นคุณค่าของการกระทำความดีนั้น พระอรหันต์อาจไม่มีอิสระที่จะย้อนกลับไปหาความชั่ว แต่อิสระในการทำความดีอันหมายถึงความรู้ตัวอย่างเต็มที่ เข้าใจ และมองเห็นคุณค่าของความดีอย่างเต็มที่ ยังมีอยู่ในใจของท่าน เพราะมีคุณสมบัติเช่นนี้ การกระทำความดีของพระอรหันต์จึงไม่อาจเทียบได้กับการทำความดีของหุ่นยนต์ เพื่อให้เข้าใจมากขึ้น เราอาจเรียกจำแนกความดีได้เป็นสองอย่างคือ ๑. ความดีแท้ (real goodness) กับ ๒. ความดีเทียม (artificial goodness) การตัดแปลงพันธุกรรมหากว่าจะสามารถทำได้จริงก็คงสามารถสร้างมนุษย์หุ่นยนต์ที่ทำได้เพียงความดีชนิดเทียมเท่านั้น

ประการต่อมา ดูเหมือนว่านักวิทยาศาสตร์ที่เชื่อในเรื่องการตัดแปลงพันธุกรรมจะมองข้ามข้อเท็จจริงที่สำคัญ

อย่างหนึ่งไปเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ สิ่งนี้คือ “ความเป็นอิสระของจิต” เดิมนั้นเราเข้าใจกันว่าเฉพาะแนวคิดที่เชื่อว่ากายกับจิตเป็นคนละสิ่งเท่านั้นจึงจะเห็นว่าจิตเป็นอิสระ แต่เวลานี้การค้นคว้าทดลองทางด้านวิทยาศาสตร์บางสาขาเช่นจิตวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์ เป็นต้นบอกเราว่า แม้จะเป็นความจริงว่าจิตของมนุษย์คือการแสดงพฤติกรรมของสมอง ความจริงนี้ก็ไม่จำเป็นว่าจิตใจของมนุษย์จะไม่สามารถเป็นอิสระ เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ง่ายขึ้น ผู้วิจัยชอกล่าวเปรียบเทียบสมองกับจิตด้วยศัพท์ทางด้านคอมพิวเตอร์ว่า สมองนั้นเปรียบได้กับฮาร์ดแวร์ ส่วนจิตนั้นเปรียบได้กับซอฟต์แวร์ชนิดพิเศษที่มีความเป็นอิสระในตัวเองที่จะสร้างสรรค์อะไรออกมาใหม่ๆได้ไม่รู้จบสิ้น จิตนั้นไม่อาจมีอยู่ได้ถ้าไม่มีสมอง แต่การตัดแปลงสมองหากจะส่งผลกระทบต่อจิตก็ส่งผลกระทบต่อชนิดเดียวกับที่ฮาร์ดแวร์จะส่งผลกระทบต่อซอฟต์แวร์ ยกตัวอย่างเช่น สมมติว่าเราใช้ซอฟต์แวร์ตัวหนึ่งทำงานจัดเก็บเอกสาร เราพบว่ามันชอบทำอะไรบางอย่างเช่นมันมักลืมนที่จะทำงานบางอย่างที่เราสั่งไว้ ปัญหานี้หากเราต้องการแก้ก็ต้องแก้ด้วยการปรับปรุงซอฟต์แวร์ตัวนั้น ไม่น่าจะทำได้ด้วยการปรับฮาร์ดแวร์ สมองมนุษย์นั้นอาจทำงานหลักๆอย่างเดียวกับฮาร์ดแวร์คอมพิวเตอร์เช่นจดจำข้อมูล แต่งานที่ละเอียดอ่อนเช่น “เราจะพึงมีทัศนคติอย่างไรต่อข้อมูลที่สมองเก็บไว้” เป็นงานของจิต สมองสองก้อนในแง่ที่เป็นฮาร์ดแวร์อาจไม่ต่างกันมากในแง่ที่ต่างก็ทำหน้าที่ในเชิงฮาร์ดแวร์ใกล้เคียงกันเช่นจัดเก็บข้อมูล แต่จิตใจที่อิงอาศัยอยู่กับสมองสองก้อนนี้อาจแตกต่างกันราวฟ้ากับดินได้ จิตบนสมองก้อนหนึ่งอาจเป็นจิตที่กลัดกลุ้มวุ่นวาย ไม่รู้จักปล่อยวาง ไม่รู้ว่าควรจัดการกับข้อมูลที่วิ่งเข้ามาปะทะชีวิตในแต่ละวันอย่างไรจึงจะไม่ก่อทุกข์ ส่วนจิตบนสมองอีกก้อนอาจเป็นจิตที่สุขุม สงบ ฉลาด รู้จักปล่อยวาง รู้จักพอ รู้จักให้อภัย และรู้ว่าข้อมูลแต่ละอย่างที่วิ่งเข้ามาให้สมองเก็บไว้นั้นควรที่จะจัดการอย่างไรชีวิตจึงจะสมคูลพอเหมาะพองาม

การปฏิบัติธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาหากกล่าวอย่างอุปมาก็คือการที่ซอฟต์แวร์ที่รู้ตัวว่าบกพร่องได้ริเริ่มที่จะปรับปรุงตนเอง ทั้งหลายทั้งปวงเป็นเรื่องของจิต เป็นเรื่องของซอฟต์แวร์ ไม่ใช่สมอง ไม่ใช่เรื่องของฮาร์ดแวร์ ทัศนะของพระพุทธศาสนาอันนี้อาจเป็นคำถามสำคัญที่เราสามารถใช้ถามได้ว่า ความฝันของนักวิทยาศาสตร์บางส่วน (เช่น Richard Dawkins ผู้เขียนหนังสือเรื่อง *The Selfish Gene* และ Edward O. Wilson ผู้แต่งหนังสือเรื่อง *On Human Nature* เป็นต้น) ที่มองไปไกลกว่าความก้าวหน้าของความรู้เกี่ยวกับพันธุกรรมและการตัดแปลงพันธุกรรมอาจเป็นหนทางสำคัญที่จะก่อให้เกิดการตัดแปลงจิตใจมนุษย์จะเป็นจริงได้เพียงใด ที่แน่ๆคือพระพุทธศาสนาไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่เราจะต้องทำอย่างนั้น ด้วยเหตุผลว่าผลสูงสุดของการทำงานในแนวนี้ (หากว่าเป็นไปได้) ก็แค่เพียงก่อให้เกิดสภาพจิตใจที่ตึงตางอย่างเทียมๆเท่านั้นเอง เราต้องการมนุษย์ที่เป็นคนดีแท้ๆ ไม่ได้ต้องการหุ่นยนต์ชีวภาพที่แสดงพฤติกรรมที่ดียิ่งๆเท่านั้นเอง นี่คือข้อสรุปของพระพุทธศาสนา ©